KERN DER VADERLANDSE GESCHIEDENIS

EENVOUDIG LEERBOEKJE MET VRAGEN VOOR HET ZESDE EN ZEVENDE LEERJAAR

DOOR

J. W. DE JONGH EN
A. G. VAN POELJE

MET MEDEWERKING VAN

J. OTTE

ZESDE DRUK

J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

1941

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

SCHOOLPLATEN

VOOR DE VADERLANDSE GESCHIEDENIS

DOOR J. W. DE JONGH
EN H. WAGENVOORT

Met medewerking van J. J. MOERMAN

Naar oorspronkelijke aquarellen van J. Hoynck van Papendrecht, Gerard van Hove, J. H. Isings, C. Jetses, W. C. Staring, N. van der Waaij, G. Westerman en J. J. R. de Wetstein Pfister

(Grootte 83 bij 111 cm)

1. De Romeinen in ons land. (Een nederzetting bij een vesting).
2. Ludger predikt in de Groninger Gouwen, 785.
3. Aan het hof van Karel den Groten.
4. De Noormannen voor Dorestad.
5. Ter Kruisvaart.
6. Floris V door de edelen gevangen genomen.
7. Belegering van een Kasteel. (Het Huis te Voorst, 1362).
8. In een Middeleeuws Klooster.
9. Een stad in de Middeleeuwen.
10. Luther op de Rijksdag te Worms, 1521.
11. Karel V doet afstand van de regering.
12. Een Hagepreek buiten Utrecht, Augustus 1566.
13. De Prins trekt over de Maas, 1568.
14. Op de rede van Bantam, 1598.
15. Een vergadering van de Nationale Synode te Dordrecht, 1619.
16. Een zomermiddag met de Muiderkring.
17. 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik belegerd, 1629.
18. Ter Walvisvaart.
19. Op de Dam, omstreeks 1665.
20. Krijgsraad vóór de Vierdaagse zeeslag, 1666.
21. Tocht naar Chattam, 1667.
22. Het Haagse Voorhout in de 17de eeuw.
23. Aan de Hollandse Waterlinie, 1672.
24. Czaar Peter de Grote bezoekt een buitenplaats aan de Vecht, 1717. (Gezicht op het huis en de rivier).
25. Czaar Peter de Grote bezoekt een buitenplaats aan de Vecht, 1717. (Gezicht op de tuin en de waterwerken).
26. De aanhouding aan de Goejanverwellesluis, 1787.
27. Hollandse Infanterie bij de bruggen over de Berezina, 1812.
28. De Prins van Oranje aan het hoofd van de Nationale Militie bij Quatre-Bras, 16 Juni 1815.
29. Voor honderd jaar.
30. Stadsleven tegen het midden der 19e eeuw.

Prijs per plaat, met geïllustreerde toelichting, geplakt op zwaar carton,
met aluminium hoeken. f 4,90
gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem Keiser) . . - 5,75
Geïllustreerde toelichting afzonderlijk . . . . - 0,45

„Voor honderd jaar". Een heel mooie plaat. Ieder onderdeeltje heeft iets typisch midden-19e eeuws. De handleiding bevat veel wetenswaardigs. Een mooi stuk werk. En goed uitgevoerd ook.
Chr. Volksonderwijs.

U — GRONINGEN, BATAVIA
33

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
28669619

KERN DER VADERLANDSE GESCHIEDENIS

EENVOUDIG LEERBOEKJE MET VRAGEN VOOR HET ZESDE EN ZEVENDE LEERJAAR

DOOR

J. W. DE JONGH EN
A. G. VAN POELJE
MET MEDEWERKING VAN
J. OTTE

ZESDE DRUK

f 0,70

BIJ J. B. WOLTERS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ N.V.
GRONINGEN — BATAVIA — 1941

BOEKDRUKKERIJ J. B. WOLTERS' U.M.

VOORBERICHT.

Deze *„Kern der Vaderlandse geschiedenis"* is bestemd voor het zesde en zevende leerjaar der gewone lagere scholen, waar men de wenselijkheid gevoelt *de hoofdzaken* der Vaderlandse geschiedenis, zowel thuis als op school, *wat meer zelfstandig te laten leren.*

Om het de leerlingen gemakkelijk te maken hun kennis te toetsen, zijn er onder iedere les een aantal korte, zakelijke vragen afgedrukt. (Van vele der antwoorden zijn de beginwoorden cursief aangeduid).

Scholen, welke iets meer van de leerlingen kunnen of moeten eisen, vinden in ons *„Beknopt Leerboekje der Vaderlandse geschiedenis"*, de leerstof wat uitvoeriger behandeld.

BIJ DE ZESDE DRUK.

Op verzoek van enige gebruikers zijn van de 5e druk af de laatste lessen in wat korter §§ ingedeeld. Enkele kaartjes zijn ter verduidelijking van de tekst opgenomen.

Aan de leerstof is een les over „Nederland ná de Wereldoorlog" toegevoegd.

DE J.
VAN P.
O.

INHOUD.

		Blz.
I.	De oudste bewoners van ons land	5
II.	De Germanen	6
III.	De Romeinen	7
IV.	De Franken	10
V.	Karel de Grote	12
VI.	De invallen der Noormannen	15
VII.	De graven uit het Hollandse Huis	17
VIII.	Het Henegouwse Huis	20
IX.	Het Beierse Huis	22
X.	Het Bourgondische Huis	24
XI.	De regering van Karel V	26
XII.	Het voorspel	29
XIII.	Het bewind van Alva	31
XIV.	Geen vrede met Spanje	34
XV.	Anjou en Leycester	37
XVI.	Maurits' heldendaden	39
XVII.	Op wijde wateren	42
XVIII.	Het Twaalfjarig Bestand	45
XIX.	Frederik Hendrik, de Stedendwinger	48
XX.	Het bewind van Willem II	50
XXI.	Van schilders en dichters	52
XXII.	De eerste Engelse oorlog	54
XXIII.	Uit de dagen van Johan de Witt. I	56
XXIV.	Uit de dagen van Johan de Witt. II	58
XXV.	Het Rampjaar 1672	59
XXVI.	Stadhouder en Koning	62
XXVII.	Het tweede stadhouderloze tijdperk	65
XXVIII.	Stadhouder Willem IV	67
XXIX.	Patriotten en Prinsgezinden	69
XXX.	De Bataafse Republiek	72
XXXI.	Onder Frans bewind	74
XXXII.	De regering van Koning Willem I	77
XXXIII.	Jaren van vrede. I	81
XXXIV.	Jaren van vrede. II	83
XXXV.	De Nederlanders in Indië. I	86
XXXVI.	De Nederlanders in Indië. II	88
XXXVII.	Nederland tijdens de Wereldoorlog. I	92
XXXVIII.	Nederland tijdens de Wereldoorlog. II	94
XXXIX.	Nederland ná de Wereldoorlog	97

I. De oudste bewoners van ons land.

Duizenden jaren geleden woonden er reeds mensen in Zuid-Limburg. Zij gebruikten wapens en werktuigen van ruw behakte vuursteen.

Hunebedden. Eeuwen vóór Christus bouwden onbeschaafde stammen op de Drentse heidevelden de Hunebedden. Men noemt hen wel de Hunebeddenbouwers. Zij gebruikten reeds wapens en werktuigen van gepolijste steen. Van „zwerfblokken" bouwden zij hun „reuzengraven". Wapens en urnen, uit de Hunebedden afkomstig, vindt men in het Drents museum van Oudheden te Assen.

Koepelgraven. Ná deze stammen vestigden zich weer andere op de Veluwe, waar zij de zgn. „koepelgraven" hebben gebouwd.

Urnenvelden. In het Zuiden van ons land heeft men grote urnenvelden gevonden. Het zijn de begraafplaatsen geweest van Keltische stammen. Behalve stenen wapens gebruikten deze stammen reeds andere, welke van brons waren vervaardigd.

VRAGEN. 1. Waar woonden de oudste bewoners van ons land? 2. Waar vindt men de Hunebedden? 3. Waartoe hebben deze eenmaal gediend? 4. Wat heeft men wel in de Hunebedden gevonden? 5. Waar zijn koepelgraven aangetroffen? 6. In welk gedeelte van ons land vindt men urnenvelden? 7. Van welke stammen zijn deze afkomstig?

II. De Germanen.

Omstreeks honderd jaar vóór Christus woonden op de hoge zandgronden en op de lage klei langs de rivieren Germaanse stammen.

Stammen der Germanen. De Bataven woonden in de vruchtbare Betuwe, tussen Rijn en Maas. De Kaninefaten vond men in de duinstreken. De Friezen hadden hun woonplaatsen in het Noorden en de Tubanten in Twente.

Levenswijze. Deze volken leefden van jacht en visserij en oefenden wat landbouw uit. Deze laatste leverde gerst en wat vlas. Vooral de vrouwen en slaven werkten op de akkers. In de oorlog waren de Germanen dappere mannen. Zij streden met de scherpe framee, een korte werpspies, en het lange Germaanse zwaard.

De Germanen kleedden zich met dierenhuiden, en grof, zelf geweven linnen. Hun hutten waren van vlechtwerk, met klei bestreken. Meestal bouwden ze deze op hoogten, terpen of wierden, uit vrees voor overstroming.

Als deugden der Germanen roemt men hun dapperheid en trouw.

Godsdienst. De heidense Germanen geloofden aan vele goden; goede en boze. Hun oppergod was Wodan. Met de andere goden en godinnen woonde deze in het Walhalla, de Germaanse hemel. Daarheen gingen ook de helden, die de speerdood stierven. Wie de strodood stierf, ging naar Hela's rijk, de onderwereld. Behalve Wodan waren ook Donar, de dondergod en Tyr, de krijgsgod, sterk en machtig.

Wodans gemalin heette Freya. Behalve haar vereerden de Germanen ook de lentegodin Ostara.

Tempels of beelden kenden de oude Germanen niet. Zij vereerden hun goden op de heilige heuvel, in het midden van het dichte woud. Daar offerden zij vooral witte paarden en runderen.

Uit de ingewanden der offerdieren voorspelden hun priesters de wil der goden.

VRAGEN. 1. Welke Germaanse stammen woonden in ons land? 2. Wat weet ge van de levenswijze der Germanen? 3. Hoe waren zij gekleed? 4. Waar bouwden zij hun woningen? 5. Waarom juist op terpen of wierden? 6. Wie was de oppergod der Germanen? 7. Hoe heette zijn gemalin? 8. Wie was de godin der lente? 9. Noem de voornaamste goden der Germanen. 10. Op welke wijze vereerden zij hun goden? 11. Wat voorspelden hun priesters uit de ingewanden der offerdieren?

III. De Romeinen.

Rome. De stad Rome ligt ongeveer in het midden van Italië aan de rivier de Tiber. Volgens oude verhalen werd de stad in het jaar 753 v. C. door twee koningszonen, Romulus en Remus, gesticht. Romulus zou de eerste koning van Rome geweest zijn. Een paar honderd jaar later werd Rome een republiek.

Veroveringen. Van de aanvang af waren de Romeinen een krijgshaftig volk. Op den duur veroverden zij het gehele schiereiland Italië. Steeds verder breidden zij hun macht uit. In 't jaar 58 v. C. rukte de bekwame veldheer Julius Caesar met zijn leger Gallië, het tegenwoordige Frankrijk, binnen. Na enkele jaren waren alle Gallische stammen en ook de Belgen onderworpen.

De Romeinen in Nederland. In ons land is Julius Caesar echter nooit geweest. Hier kwamen de Romeinen pas onder keizer Augustus (31 v. C.—14 n. C.). Zijn stiefzoon Drusus onderwierp de stammen aan de Rijnmond (12 v. C.). De Bataven werden bondgenoten der Romeinen; schatting behoefden zij niet te betalen. Wel moesten Bataafse jongelingen dienst nemen in de Romeinse legers. De Friezen

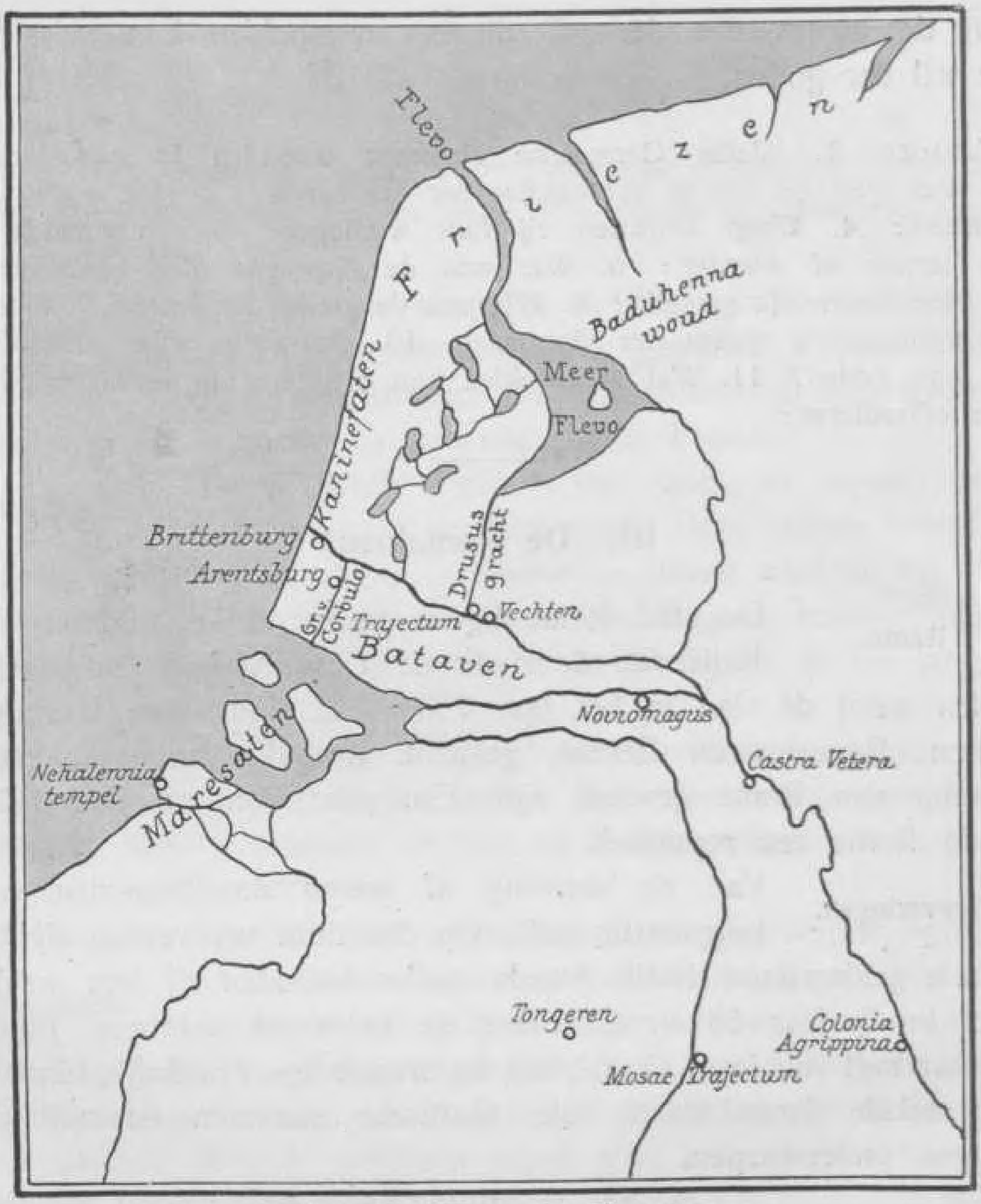

Nederland tijdens de Romeinen.

moesten jaarlijks een aantal ossenhuiden aan den Romeinsen landvoogd opbrengen.

Invloed der Romeinen. De beschaafde Romeinen werden de leermeesters der onbeschaafde Germanen. Landbouw en veeteelt werden verbeterd. Nieuwe landbouwwerk-

tuigen en onbekende gewassen werden ingevoerd. Ook de kleding, het huisraad en de woningen werden beter. Handel en verkeer begonnen zich te ontwikkelen. Al bleef de handel bijna geheel ruilhandel, toch kwam ook het Romeinse geld naar deze streken. Enkele grote heerbanen bevorderden het verkeer; waar deze langs grote rivieren liepen, deden zij tevens dienst als dijken.

Oudste plaatsen. Bij de Romeinse vestingen ontstonden de eerste nederzettingen: kleine marktplaatsen, die zich langzamerhand uitbreidden. Zo ontstonden Nijmegen, Utrecht, Voorburg, Alfen en Maastricht. Romeinse kooplieden brachten hier de voortbrengselen uit Gallië en Italië: wijn, zout, wapens, gouden en zilveren sieraden, werktuigen en weefsels.

Opstanden. Meer dan vier eeuwen heersten de Romeinen in ons vaderland. Niet steeds zonder verzet. In 28 n. C. kwamen de Friezen in opstand. Twintig jaren later werden zij door Corbulo weer onderworpen. Kort maar ernstig was de opstand der Bataven en Kaninefaten, onder Claudius Civilis en Brinio in 't jaar 69. Zij namen o.a. de vesting Castra-Vetera in. Een bekwaam veldheer, Cerialis, heeft hen echter in 70 weer onderworpen.

Val van het West-Rom. rijk. De inval der Hunnen in Europa (375) bracht tal van stammen in beweging. Tijdens deze „Grote Volksverhuizing" trachtten de Gothen en andere volken Italië binnen te dringen. Om Rome en Italië tegen de invallers te verdedigen, werden in 402 alle Romeinse soldaten van de Rijn teruggeroepen. Nog gelukte het Rome te redden. In 476 evenwel werd de laatste Romeinse keizer door een Germaansen aanvoerder afgezet en ging het West-Romeinse rijk onder.

Friezen, Franken en Saksen. Tijdens de volksverhuizing kwamen weer Germaanse stammen, tot volksbonden verenigd, ons vaderland binnen. Ten Oosten van de Gelderse IJsel zetten zich de Saksen neder. In het Zuiden gingen de Franken wonen, maar het grootste gedeelte van ons land bleef

door de Friezen bewoond. Deze woonden langs de Noordzeekust, tot zelfs op Walcheren. De Bataven, Kaninefaten en Tubanten gingen onder de invallers verloren. Ongetwijfeld zijn velen omgekomen; anderen zullen onder de grotere volken opgenomen of tot slaven gemaakt zijn. Alleen de Friezen wisten hun onafhankelijkheid te bewaren.

VRAGEN. 1. Wanneer en door wie werd *de* stad Rome gesticht? 2. Welke Romeinse veldheer heeft Gallië onderworpen? 3. Aan wien moesten *de* Germaanse stammen in ons land zich onderwerpen? 4. Wat leerden *de* onbeschaafde Germanen van de beschaafde Romeinen? 5. Welke plaatsen in ons land zijn reeds *in* de Romeinse tijd gesticht? 6. Welke waren werden door *de* Romeinse kooplieden hier aangevoerd? 7. Hoe lang heersten de Romeinen *wel* in ons vaderland? 8. Wanneer kwamen de Friezen in opstand? 9. Wie heeft hen weder onderworpen? 10. Wat weet ge van de grote opstand *onder* Claudius Civilis? 11. Welke veldheer herstelde de rust aan de Beneden-Rijn? 12. Waarom verlieten in het jaar 402 de Romeinen deze landen? 13. Wat weet ge van de grote Volksverhuizing? 14. Welke stammen bleven ten slotte in ons land wonen?

IV. De Franken.

In het midden der 5e eeuw woonde het grote volk der Franken ongeveer tussen de Rijn en het Kanaal.

Clovis.

Van 481—511 heerste Clovis over hen als koning. Hij was nog een heiden, doch gehuwd met een Christin, de prinses Clotilde. Na een grote overwinning op de Alemannen ging hij tot het Christendom over. Duizenden Frankische krijgers volgden het voorbeeld van hun koning.

Eerste Evangelie-predikers.

Weldra trokken van het rijk der Franken uit moedige priesters naar het Noorden, om onder de heidense Friezen en Saksen het Evangelie te prediken. Deze ruwe stammen vreesden echter, dat de Franken

hen wilden onderwerpen. En daarom weigerden zij lange tijd het Christendom aan te nemen.

Lang na Clovis was Dagobert I een machtig koning. Te Utrecht stichtte hij een kapel, 't eerste Christenkerkje in Nederland (628). Herhaaldelijk werd deze kapel door de woeste Friezen verbrand.

Pepijn de Korte. De zwakke opvolgers van koning Dagobert lieten de regering bijna geheel aan hun voornaamsten dienaar, den hofmeier, over. Deze hofmeiers werden steeds machtiger. In 751 werd zelfs een hofmeier, Pepijn de Korte, door de Franken tot koning uitgeroepen. Krachtig bestreed hij de Friezen en Saksen, welke ten slotte door zijn zoon, Karel den Grote, voor goed werden onderworpen. Toen verdwenen de heidense offerstenen, en verrezen overal de Christenkerkjes.

Willebrord. Onder de moedige mannen, die in de 7e en 8e eeuw in ons land het Evangelie predikten, moeten vooral Willebrord, Bonifatius en Ludger genoemd worden. De eerste predikte o.a. op Walcheren, waar hij eens een hoog vereerd afgodsbeeld van zijn voetstuk stiet. Hij werd de eerste bisschop der Friezen en nam zijn zetel in Utrecht. Zegenrijk was zijn optreden in deze landen.

Bonifatius. Bonifatius predikte vooral in West-Duitsland onder de Saksen. Men noemt hem daarom wel „den apostel der Duitsers". In 754 werd hij bij Dokkum door heidense Friezen vermoord. Ludger, van afkomst een Fries edelman, predikte vooral in het Noorden van ons land.

Al verdween het heidendom, toch bleef er van de heidense gebruiken heel wat voortleven. Gelukkig vielen de Christelijke en de heidense feesten ongeveer samen. In de winter vierde men voortaan Kerstmis in plaats van het Joelfeest. Het oude lentefeest maakte voor het Paasfeest plaats. Heel wat oude gebruiken bleven in ere, maar voortaan vervulden op deze feesten toch hogere gedachten de harten der mensen.

VRAGEN. 1. Wie is de eerste Christenkoning der Franken geweest? 2. Bij welke gelegenheid ging hij tot het Christendom over? 3. Waarom weigerden *de* Friezen en Saksen het Christendom aan te nemen? 4. Wat weet ge van *koning* Dagobert I? 5. Wie werd *in* 751 tot koning der Franken uitgeroepen? 6. Noem eens 3 der meest bekende Evangeliepredikers? 7. Waar heeft *Willebrord* o.a. gepredikt? 8. Tot welke waardigheid werd *hij* verheven? 9. Waar predikte vooral *Bonifatius*? 10. Welke naam draagt *hij* wel? 11. En waar verkondigde *Ludger* het Evangelie? 12. Voor welk Christelijk feest maakte *het* Joelfeest plaats? 13. En welk kerkelijk feest vierde men voortaan *in* de lente?

V. Karel de Grote.

Karel de Grote is de meest beroemde vorst der Middeleeuwen geweest. Hij was een krachtig koning, een dapper krijgsman, een vroom beschermer der Kerk, een vriend van kunst en wetenschap.

Het Frankische rijk.

Niet minder dan 46 jaren, van 768—814, heerste hij over het Frankische rijk, dat zich in de laatste jaren zijner regering over een groot deel van West-Europa uitstrekte.

Keizer Karel.

De keizer was een krachtig man van kloeke gestalte. Tot op hoge leeftijd genoot hij een goede gezondheid en bleef hij een liefhebber van jagen en paardrijden. Zijn kleding was eenvoudig en degelijk. Van vreemde kleding of opschik was hij een vijand.

Voor zijn tijd was Karel een ontwikkeld man. Alleen met 's keizers schrijfkunst wilde het nimmer recht vlotten. Aan zijn hof had hij een kring van geleerden verzameld, met wie hij zich gaarne onderhield. Een van hen, Einhard, heeft het leven van zijn keizerlijken vriend beschreven. Ook een vroom Christen is keizer Karel geweest. Te Aken liet hij een prachtige kerk bouwen. Enkele kloosterscholen werden op zijn bevel opgericht, om knappe

jongelieden tot priesters op te leiden. Van volksscholen was in zijn tijd echter nog geen sprake.

Het Valkhof. Te Aken en te Nijmegen liet Karel mooie paleizen bouwen. Het Valkhof, te Nijmegen, bleef

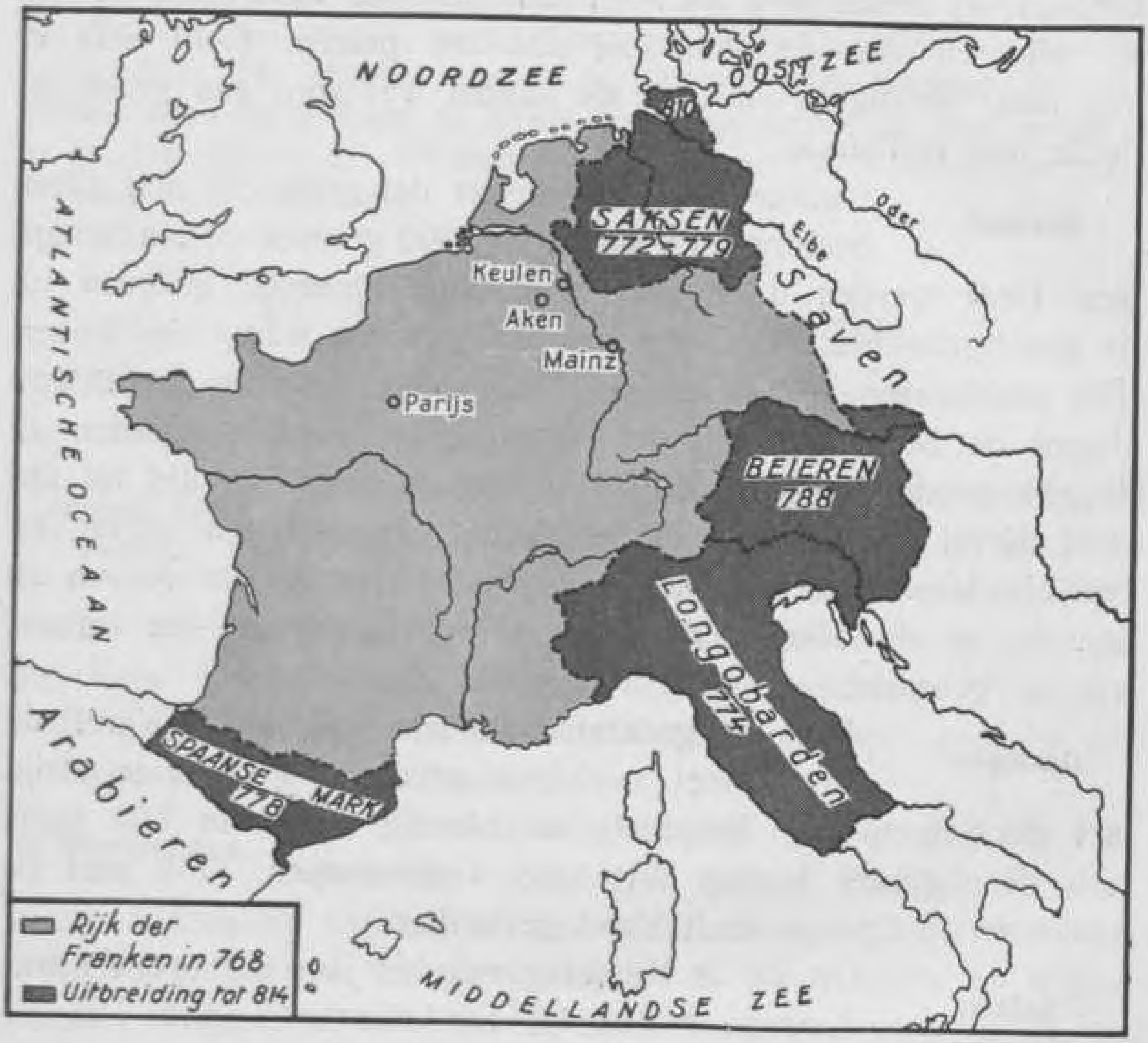

Het Rijk van Karel den Grote.

tot 1794 gespaard; toen werd het door de Fransen stukgeschoten en weldra afgebroken. Alleen de Karolingische kapel is er van overgebleven.

Beschaving. Ook landbouw en veeteelt werden door den keizer ten zeerste bevorderd. De keizerlijke hoeven wer-

den goed onderhouden. De oude Romeinse wegen werden hersteld, om handel en verkeer te bevorderen. In ons land dreven toen vooral de Friezen reeds handel. Vee, boter, kaas, meekrap en laken verhandelden zij door het grote rijk. Uit Engeland haalden zij reeds wol, ijzer en tin; uit het Rijngebied kregen zij wijn en van de kust der Oostzee pelzen. Geld was er nog maar weinig in omloop; de handel was voor een groot gedeelte nog ruilhandel.

Bestuur. Natuurlijk kon de keizer dat grote rijk niet alleen besturen. Er waren wel 300 gouwen of landschappen. Deze werden door graven bestuurd, meestal gekozen uit de groot-grondbezitters der gouw. Deze graven waren dus keizerlijke ambtenaren. Zij bestuurden hun gouw, spraken recht, ontvingen de belastingen en de boeten. In oorlogstijd voerden zij de gewapende manschappen hunner gouw aan. Van tijd tot tijd zond Karel zijn „Koningsboden" rond; meestal een hertog en een bisschop. Deze moesten toezicht houden op de graven en nagaan, of de bevelen des keizers wel nauwgezet ten uitvoer werden gebracht.

Oorlogen. Aan de grenzen van zijn rijk heeft Karel de Grote veel oorlogen gevoerd. Vooral de strijd met de Saksen was langdurig en bloedig. Eerst in 804 heeft zich de dappere hertog Wittekind onderworpen. Ook met de Arabieren in Spanje heeft Karel gestreden.

Keizers Kroning. Op de 2e Kerstdag van het jaar 800 werd Karel door paus Leo III tot keizer gekroond. Dit gegebeurde te Rome in de St. Pieterskerk.

Diep betreurd in zijn ganse rijk is de machtige vorst in 814 te Aken overleden. In de statige Dom, door hem zelf gesticht, werd hij begraven.

VRAGEN. 1. Wat weet ge van den persoon van *Karel* den Grote te vertellen? 2. Waar verzamelde hij een kring van geleerde mannen? 3. Wie heeft het leven van keizer Karel beschreven? 4. Waar liet de

keizer een prachtige kerk bouwen? 5. Wat voor scholen werden *op* zijn bevel opgericht? 6. Waartoe moesten *deze* kloosterscholen dienen? 7. Waarvan is *de* Karolingische kapel te Nijmegen nog een overblijfsel? 8. Wat deed de keizer voor handel en verkeer? 9. Wie waren toen *in* deze streken de voornaamste handelaren? 10. Waarin dreven *zij* zo-al handel? 11. In hoeveel gouwen was *het* Frankische rijk verdeeld? 12. Wie stonden *aan* het hoofd dezer gouwen? 13. Waarvoor moesten *zij* zorgen? 14. Waarop moesten *de* koningsboden toezien? 15. Met welke volken heeft *Karel* de Grote oorlog gevoerd? 16. Wat gebeurde *in* het jaar 800 in de stad Rome? 17. Wanneer is de keizer overleden en waar is hij begraven?

VI. De invallen der Noormannen.

Karels opvolger, zijn zoon Lodewijk de Vrome, bracht door zijn zwakheid grote rampen over het rijk.

Verdrag van Verdun. Reeds in 840 kwam hij te overlijden en in 843 verdeelden zijn drie zonen het rijk. Lotharius, de oudste, kreeg de keizerskroon en het middelste gedeelte van het rijk, o. a. het land tussen Schelde en Rijn. Karel de Kale bekwam het Westen, het tegenwoordige Frankrijk. Lodewijk de Duitser verwierf het Oosten, een groot gedeelte van het tegenwoordige Duitsland.

De Noormannen. Door de verdeling van het rijk der Franken verdween een groot deel hunner macht. Dit bleek vooral tijdens de rooftochten der Noormannen (810—1010), de heidense Germanen uit Denemarken en Noorwegen. 't Waren dappere krijgers en stoute zeevaarders, maar tevens wrede en trouweloze rovers. Niet alleen de kuststreken van het Frankische rijk werden geheel door hen geplunderd, maar zij voeren zelfs met hun drakenschepen de rivieren op. Dorestad, Witlam, Tiel, Nijmegen, Keulen, Aken en Luik werden door de Noormannen geplunderd en verbrand. Geen wonder, dat overal in de kleine Christenkerkjes gebeden werd: „Van de woede der Noormannen, verlos ons, o Heer!"

Godfried de Noorman. Tevergeefs trachtten Lodewijk de Vrome en zijn opvolgers de Noren met geschenken en geld tevreden te stellen. Evenmin hielp het, dat men hun ganse landstreken in leen gaf, zoals Friesland, Kennemerland en Walcheren. Vooral Godfried de Noorman was voor de

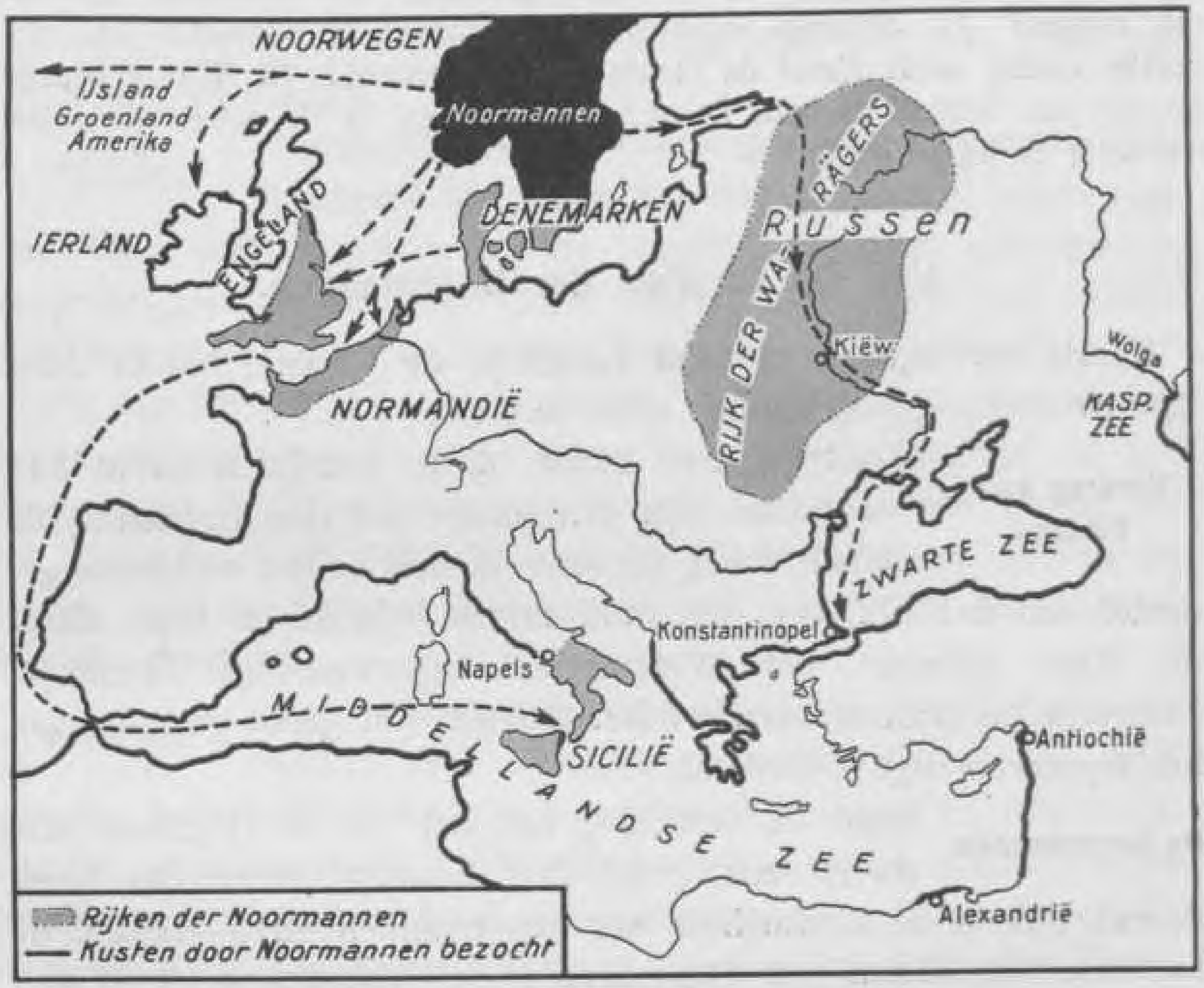

De tochten der Noormannen.

Friezen een wreed en hardvochtig meester. In 885 werd hij door Frankische krijgslieden verraderlijk vermoord.

Einde der rooftochten. In de 10e eeuw verminderden de plundertochten der Noormannen, want langzamerhand vond het Christendom ook ingang in het hoge Noorden. Na 1010 vertoonden zich geen drakenschepen meer op onze kusten.

VRAGEN. 1. Wie was *de* opvolger van Karel den Grote? 2. Wie waren *zijn* drie zonen? 3. Welk verdrag sloten zij *in* 843? 4. Welk gedeelte van het rijk kwam aan *Lotharius?* 5. Welk gebied kreeg Lodewijk de Duitser? 6. En wat verwierf Karel de Kale? 7. Wat gebeurde er nu met *de* macht der Franken? 8. Wanneer bleek vooral *de* zwakheid van het rijk? 9. Waar kwamen de Noormannen vandaan? 10. Noem eens enkele steden, welke door de Noormannen geplunderd en verbrand zijn. 11. Op welke wijze trachtte *Lodewijk de Vrome* de Noormannen tevreden te stellen? 12. Welke landstreken werden aan Noorse aanvoerders in leen gegeven? 13. Wat weet ge van *Godfried* den Noorman? 14. Wanneer namen de rooftochten af? 10. Welke leer werd *toen* ook in het hoge Noorden gepredikt?

VII. De graven uit het Hollandse Huis.

Zelfstandigheid der graven.

Onder de zwakke opvolgers van Karel den Grote namen het aanzien en de macht der graven ten zeerste toe. In plaats van ambtenaren des keizers werden zij bijna zelfstandige vorsten. Aan de bevelen van hun leenheer stoorden zij zich maar weinig.

Ons vaderland was in die dagen onder verschillende heren verdeeld. Zo vond men er den graaf van Holland, den graaf van Gelderland, den hertog van Brabant en den bisschop van Utrecht. In het Zuiden waren de graven van Henegouwen en Vlaanderen machtige heren.

Hollandse graven.

Reeds in het begin der 10e eeuw regeerde in Kennemerland graaf Dirk I. Tot beloning voor zijn dappere daden had hij dit gebied, waarin o.a. de beroemde abdij van Egmond gelegen was, in 922 van den Fransen koning in leen ontvangen. Al spoedig werden de gouwen Rijnland en Maasland er mede verenigd. Een zijner opvolgers, graaf Dirk III, stichtte in 1015 een nederzetting aan de Nieuwe Maas, die toen Merwede heette. De graaf liet hier tol heffen van de voorbijzeilende koopvaarders. Kooplieden uit Tiel klaagden

bij den keizer en deze zond een legertje onder bevel van hertog Godfried van Lotharingen. In de nabijheid van Vlaardingen werd deze echter door Dirk III geheel verslagen (1018). Tot zijn dood bleef de dappere graaf in het rustig bezit zijner landen. Als grijsaard heeft hij nog een bedevaart ondernomen naar Jeruzalem.

Kruistochten. Zolang Palestina en Jeruzalem in het bezit der Arabieren waren, konden de bedevaartgangers of pelgrims ongestoord de Heilige Plaatsen bezoeken. In de 11e eeuw veroverde echter een woeste stam der Turken het Heilige Land en van hen hadden de Christenen maar al te veel te lijden. Klachten bleven niet uit en in het jaar 1095 predikte paus Urbanus II op een kerkvergadering te Clermont de Kruistocht. Peter van Amiens en andere predikers trokken het land door en overal hielden zij vurige toespraken om tot de Kruistocht op te wekken. Duizenden gaven aan hun roepstem gehoor en namen het kruis aan.

Inneming van Jeruzalem. In het najaar van 1096, toen de oogst binnen was, rukte het grote kruisleger op. Het was een moeilijke, afmattende tocht. Duizenden kruisvaarders bezweken op de lange weg naar het Oosten, door honger, door ziekte en door het zwaard der vijanden. Drie jaren duurde hun tocht. Eerst in de zomer van 1099 aanschouwden de overgebleven kruisvaarders de hoge muren en sterke torens der Heilige Stad. Van 't grote leger waren slechts 20 000 man over. Vijf weken later bestormden zij Jeruzalem en namen de stad in. Hun aanvoerder, de dappere Godfried van Bouillon, wilde echter de koningstitel niet dragen. Hij noemde zich slechts „Beschermer van het Heilige Graf".

Willem I naar Egypte. Onder de Hollandse graven is vooral Willem I een dappere kruisvaarder geweest. In 1217 zeilde hij met een vloot van zwaarbewapende koggen naar Egypte. Eerst landde hij in Lissabon en hielp den Portu-

gesen koning tegen de Moren. In Egypte nam graaf Willem met vele Hollandse kruisvaarders deel aan de verovering van Damiate. Deze sterke stad lag op een eiland in de Nijl.

Op den duur was echter de strijd der Christenen vruchteloos. Geheel Palestina bleef in bezit der Arabieren en in het jaar 1291 verloren de Christenen hun laatste stad in het Oosten.

Willem II. Graaf Willem II is de stichter van 's-Gravenhage geweest. Grote eer viel hem te beurt: een aantal Duitse vorsten kozen hem tot Rooms-koning. De keizerskroon heeft hij echter nimmer gedragen. In de maand Januari van 1256 sneuvelde hij bij 't dorpje Hoogwoud tegen de West-Friese dorpers.

Floris V. Zijn zoon, Floris V, was een trouw vriend van poorters en dorpers. Aan verschillende steden gaf hij belangrijke voorrechten of privilegiën.

In 1288 heeft Floris de West-Friezen voor goed onderworpen. Door hevige watervloeden waren dezen van hun stamgenoten in Friesland gescheiden. 't Volgend jaar werd ook Texel veroverd en het moerassige West-Friesland werd door het aanleggen van dijken en wegen toegankelijk gemaakt.

Floris' dood. 't Is met graaf Floris, „der Keerlen God", treurig afgelopen. Hollandse en Zeeuwse edelen smeedden een samenzwering tegen hem. In de zomer van 1296 begaf Floris zich naar Utrecht om een twist bij te leggen tussen de heren Van Amstel en Van Woerden en enige Stichtse edelen. Onder 't voorwendsel ener valkenjacht werd hij buiten de stad gelokt en verraderlijk gevangen genomen. Eerst voerde men hem naar 't kasteel Kronenburg, daarna naar 't slot te Muiden. Gewapende vaartuigen beletten echter de vlucht over de zee. Daarom trachtten de edelen den gevangen graaf over land naar Vlaanderen te voeren. Gewapende Gooilanders hielden hen tegen, maar toen brachten de edelen den ongelukkigen graaf met meer dan twintig wonden om het leven. Hij werd opgevolgd

door zijn zoon, Jan I, een knaap van vijftien jaar. Met hem stierf in 1299 het Hollandse Huis uit.

VRAGEN. 1. Welke machtige heren vond men *omstreeks* het jaar 1000 in de Nederlanden? 2. Over welk gebied regeerde *graaf* Dirk I? 3. Welke gouwen werden met Kennemerland verenigd? 4. Door welke daden is *graaf* Dirk III bekend geworden? 5. Wie heeft *in* 1095 de kruistocht gepredikt? 6. Waarom gingen *de* kruisvaarders naar het Oosten? 7. Wanneer werd Jeruzalem veroverd? 8. Wie was de aanvoerder van het Kruisleger? 9. Welke titel nam hij aan *na* de verovering van Jeruzalem? 10. Welke Hollandse graaf maakte een tocht naar Egypte? 11. Welke sterke vesting werd daar veroverd? 12. Welke graaf stichtte 's-Gravenhage? 13. Tot welke hoge waardigheid werd Willem II verheven? 14. Waarom heeft *hij* nimmer de keizerskroon gedragen? 15. Welke graaf onderwierp de West-Friezen? 16. Van wie was *Floris V* een trouw vriend? 17. Welke bijnaam droeg *hij?* 18. Op welke wijze is graaf *Floris V* om het leven gekomen? 19. Met wien is *het* Hollandse huis in 1299 uitgestorven?

VIII. Het Henegouwse Huis.

Met Jan II, graaf van Henegouwen, een neef van Floris V, aanvaardde een nieuw stamhuis de regering over Holland en Zeeland.

Inval der Vlamingen.

In 1304 werd de nieuwe graaf door de Vlamingen aangevallen. Een sterk Vlaams leger veroverde geheel Zeeland, behalve de sterke stad Zierikzee. Deze werd dapper verdedigd door Witte van Haemstede en Willem van Oostervant, den oudsten zoon van Jan II.

Onderwijl rukten de Vlamingen ook Holland binnen en drongen zonder tegenstand te ontmoeten tot bij Haarlem door. Hier nam hun zegetocht een einde. In een klein vaartuig ontkwam Witte van Haemstede uit Zierikzee. Hij landde bij Zandvoort en plantte op de Blinkert zijn banier, de Hollandse Liebaert. Van alle kanten snelden gewapende mannen toe om hem te helpen. Nog herinnert

het „Manpad" in de Haarlemmerhout aan de zware nederlaag der Vlaamse benden. Weldra werden de Vlamingen nu ook uit Zeeland verjaagd.

Willem de Goede. Nog in 1304 stierf Jan II. Willem van Oostervant volgde hem als Willem III op. Onder dezen graaf heerste er in de beide graafschappen welvaart en vrede. Zowel de edelen als de poorters werden door Willem den Goede rechtvaardig behandeld. Hoezeer deze graaf in aanzien stond, blijkt uit de huwelijken zijner dochters. Margaretha huwde met Lodewijk van Beieren, keizer van Duitsland. Philippa werd koningin van Engeland.

De volgende graaf, Willem IV, is bekend als een dapper ridder. Reeds in 1345 sneuvelde hij op een krijgstocht tegen de Friezen bij Stavoren.

Gravin. Margaretha. Margaretha, zijn oudste zuster, erfde nu het spilleleen Henegouwen. Haar gemaal, keizer Lodewijk, beleende haar echter ook met de zwaardlenen Holland en Zeeland. De meeste Hollandse steden wensten echter door geen gravin te worden geregeerd. Zij hadden veel liever een krachtigen graaf, om hen tegen de edelen te beschermen.

Weldra stelde Margaretha haar zoon Willem van Beieren aan om in haar plaats Holland en Zeeland te besturen. Hij zou de titel van „Verbeider" voeren, en later ook in Henegouwen opvolgen. In 1349 stond Margaretha tegen een aanzienlijk jaargeld de beide graafschappen geheel aan haar zoon af.

Burgeroorlog. Toen graaf Willem niet kòn of niet wìlde betalen, kwam het tussen moeder en zoon tot een vreselijke oorlog. De meeste steden steunden Willem; vele edelen schaarden zich aan de zijde van Margaretha. Zo begonnen de Hoekse en Kabeljauwse twisten, die wel 150 jaar zouden duren. In 1351 werd Margaretha bij Zwartewaal geheel verslagen en in 1354 moest zij Holland en Zeeland voor goed aan Willem V afstaan. Met dezen graaf begon toen het Beierse Huis.

VRAGEN. 1. Met welken graaf begint *het* Henegouwse huis? 2. Door wie werd Jan II *in* 1304 aangevallen? 3. Wie hebben de stad Zierikzee dapper tegen de Vlamingen verdedigd? 4. Hoever drongen de Vlaamse benden wel in Holland door? 5. Waar werden zij door den dapperen Witte van Haemstede verslagen? 6. Door wien werd Jan II als graaf opgevolgd? 7. Welke bijnaam kreeg *deze*? 8. Wat weet ge van zijn dochters, Margaretha en Philippa? 9. Waar sneuvelde Willem IV in 1345? 10. Wie werd *toen* gravin over de drie graafschappen? 11. Waarom was dit eigenlijk ongeoorloofd? 12. Tussen wie kwam het weldra tot een oorlog? 13. Waar is Margaretha ten slotte geheel verslagen? 14. Welk stamhuis begon in 1354 met Willem V?

IX. Het Beierse Huis.

Pas drie jaar was Willem V aan de regering, toen bleek, dat hij ongeneeslijk krankzinnig was. Voor hem bestuurde zijn broer Albrecht als ruwaard de drie graafschappen. Eerst in 1389 werd deze graaf.

Het buskruit.

Onder zijn bestuur werd het buskruit algemeen bekend en kwamen de eerste vuurwapenen in gebruik. Omstreeks 1360 gebruikte men gesmede kanonnen. Al spoedig ondervonden de geharnaste ridders de geduchte uitwerking der nieuwe wapenen.

Welvaart in de Nederlanden.

Onder graaf Albrecht nam de welvaart in deze landen zeer toe. In de 14e eeuw kwam het haringkaken in gebruik. Toen werd de gezouten haring een belangrijk handelsartikel en eeuwen lang bleef de haringvisserij voor de Nederlanden een rijke bron van welvaart. In verband daarmede bloeide de handel in zout, dat tot omstreeks 1500 vooral in Zeeland gezoden werd.

Ook de lakennijverheid gaf velen brood. De meeste wol, voor de lakenweverij nodig, kwam uit Engeland. Ook op de Oostzee begon men te handelen. De Leidse lakens waren in de Oostzee-

landen een veelbegeerd handelsartikel. Met graan, hout en pelzen keerden de Hollandse schepen naar het vaderland terug. Reeds in de 15e eeuw brachten zij zout, wijn, olie en zuidvruchten uit het Zuiden naar de Noordelijke landen. Zo werden zij echte vrachtvaarders.

Brugge, Gent en Antwerpen waren in de 14e en 15e eeuw de belangrijkste steden in de Nederlanden. In Holland was vooral Dordrecht een rijke handelsstad. Maar ook Amsterdam begon in de 15e eeuw op te komen.

Jacoba van Beieren.

Graaf Albrecht stierf in 1404 en werd opgevolgd door zijn zoon Willem VI. Ná hem kwam in 1417 zijn enig kind, gravin Jacoba, aan de regering. Onder haar bestuur barstten de Hoekse en Kabeljauwse twisten met nieuwe woede uit. De Hoeksen schaarden zich aan de zijde der jonge gravin. De Kabeljauwsen bestreden haar, onder leiding van haar oom Jan van Beieren.

St. Elizabethsvloed.

't Waren toen treurige tijden voor Holland. In 1421 had de St. Elizabethsvloed grote schade aangericht, nú werd bijna het gehele platteland door plunderende benden verwoest. Dorpen en kastelen werden geplunderd en verbrand.

In 1425 stierf Jan van Beieren. Tegen zijn erfgenaam, den machtigen hertog Philips van Bourgondië, was Jacoba helemaal niet opgewassen. Enige tijd verdedigden de Hoeksen zich nog in Gouda, Schoonhoven en Oudewater. In 1428 moest Jacoba zich echter onderwerpen.

Zoen van Delft.

Bij de „Zoen van Delft" werd bepaald: Jacoba bleef in naam gravin, maar Philips zou de drie graafschappen als ruwaard besturen. Jacoba mocht niet hertrouwen zonder toestemming van hertog Philips, van haar moeder en van de Staten der gewesten.

In 1433 moest Jacoba, na haar huwelijk met Frank van Borselen, afstand doen van alle rechten op Holland, Zeeland en

Henegouwen. Met hertog Philips van Bourgondië kwam weer een nieuw stamhuis, het Bourgondische, aan de regering.

In 1436 overleed gravin Jacoba op het slot Teijlingen.

VRAGEN. 1. Welke graven en gravinnen kent ge uit het Beierse Huis? 2. Welke verandering bracht *de* uitvinding van het buskruit in het oorlogvoeren? 3. Wat weet ge te vertellen van *de* haringvisserij? 4. Wat weet ge van *de* lakennijverheid? 5. Uit welk land werd *de* meeste wol aangevoerd? 6. In welke waren dreven de Nederlanders *in* de 15e eeuw handel? 7. Welke steden waren *toen* reeds belangrijk? 8. Onder welke regering begonnen de Hoekse en Kabeljauwse twisten opnieuw? 9. Aan wien moest gravin Jacoba zich *in* 1428 onderwerpen? 10. Wat werd er bepaald bij de „Zoen van Delft"? 11. Met wien is Jacoba *in* 1433 gehuwd en waarvan deed zij toen afstand? 12. Met wien kwam toen het Bourgondische huis aan de regering?

X. Het Bourgondische Huis.

Philips de Goede.

Hertog Philips van Bourgondië, de eerste vorst uit het nieuwe stamhuis, regeerde niet alleen over het hertogdom Bourgondië, maar o.a. ook over Vlaanderen, Brabant, Limburg, Henegouwen, Holland en Zeeland.

Zijn regering, van 1428—1467, was voor de Nederlanden een tijdperk van vrede en welvaart. De burgertwisten rustten, de nijverheid bloeide, evenals handel en scheepvaart. Mèt de toenemende welvaart gingen ook de bouwkunst en de schilderkunst vooruit. De prachtige St. Janskerk te 's-Hertogenbosch, de beroemde stadhuizen te Gouda en te Hoorn, werden toen gebouwd. In Vlaanderen leefden de beroemde schilders Jan en Hubert van Eijck. Zij brachten grote verbetering in de kunst van het schilderen met olieverf.

De boekdrukkunst.

Omstreeks het jaar 1450 werd de boekdrukkunst uitgevonden. Door Johan Gutenberg uit Mainz werden de eerste boeken gedrukt, maar weldra

werkten er ook persen te Haarlem en te Deventer. De boeken werden nu veel goedkoper en waren ook gemakkelijker te lezen. Geen wonder, dat menigeen nu lezen leerde en dat de ontwikkeling toenam.

Naar de Eenheid. Hertog Philips van Bourgondië trachtte gedurende zijn lange regering zijn verschillende hertogdommen en graafschappen tot één sterke staat te verenigen. Daartoe stelde hij o.a. één algemene regeringsraad in, de Grote Raad. Een enkele maal riep Philips ook de Algemene Staten bijeen, n.l. een vergadering van edelen, geestelijken en burgers uit alle gewesten. Zo trachtte hij zijn onderdanen in te prenten, dat zij één volk vormden.

Karel de Stoute. In 1467 volgde Karel de Stoute zijn vader op. Zijn hoogste wens was eenmaal als koning te heersen over alle landen tussen de Noordzee en de Middellandse zee, tussen Frankrijk en Duitsland.

Toen in 1473 de koningskroning te Trier mislukte, trachtte Karel met geweld zijn doel te bereiken. Hij veroverde Lotharingen en geraakte ook in oorlog met de Zwitsers, een armoedig bergvolk. Twee malen versloegen de dappere bergbewoners de Bourgondische legers. Groot was 't verlies aan manschappen, aan kanonnen en kostbaarheden. In het volgende jaar sneuvelde Karel de Stoute voor de muren van Nancy.

Maria de Rijke. In moeilijke omstandigheden aanvaardde zijn enig kind, Maria de Rijke, het bewind. De schatkist was uitgeput, het leger vernietigd. De ontevredenheid was algemeen. Bovendien maakte de Franse koning, Lodewijk XI, zich van Bourgondië meester. Wel stelden de Algemene staten een leger van 34 000 man beschikbaar om de gewesten tegen de Fransen te verdedigen, maar eerst nadat zij de jonge hertogin een aantal voorrechten, samen het Groot-Privilege geheten, hadden afgedwongen.

't Groot-Privilege. Bij dit Groot-Privilege werd de macht der hertogin zeer beperkt. Gelukkig kreeg zij een krachtige steun door haar huwelijk met Maximiliaan van Oostenrijk. Deze versloeg de Fransen, maar bij de vrede, in 1493, bleef Bourgondië aan Frankrijk.

Reeds in 1482 stierf hertogin Maria ten gevolge van een val van haar paard. Met haar zoontje, Philips de Schone, kwam het Oostenrijkse huis aan de regering. Voorlopig bestuurde echter Maximiliaan, als regent, de Nederlanden.

VRAGEN. 1. Over welke gewesten regeerde *hertog* Philips van Bourgondië? 2. Welke beroemde schilders leefden *toen* in Vlaanderen? 3. Wanneer en door wien werd de boekdrukkunst uitgevonden? 4. Wat deed Philips *voor* het besturen zijner landen? 5. Wat was de hoogste wens van Karel den Stoute? 6. Met welk volk raakte hij o. a. in oorlog? 7. Hoe liep deze strijd af? Waar is hertog Karel *ten* slotte gesneuveld? 8. Door wie werd hij opgevolgd? 9. Maar wie maakte zich van Bourgondië meester? 10. Wat moest hertogin Maria aan haar onderdanen toestaan? 11. In wien kreeg zij een flinke steun? 12. Wanneer is Maria overleden? 13. Door wien werd zij opgevolgd? 14. Wie moest voorlopig als regent de Nederlanden besturen?

XI. De regering van Karel V.

Philips de Schone. In 1494 aanvaardde Philips de Schone zelf de regering. Twee jaren later huwde hij met Johanna, weldra erfprinses van Spanje. Reeds in 1506 is Philips in Spanje overleden en zijn jeugdige gemalin werd waanzinnig van smart. Hun zoontje Karel was nog maar zes jaren oud, zodat Maximiliaan weder als regent moest optreden.

Karel V. Vijftien jaren oud aanvaardde Karel V zelf het bestuur. Al spoedig werd zijn macht nog groter: in 1516 werd hij koning van Spanje en in 1519 keizer van

Duitsland. Door zijn uitgebreide bezittingen in Amerika en Azië was Karel V de eerste vorst „in wiens rijk de zon niet onderging".

Alle Nederlanden verenigd.

Onder zijn regering werden alle Nederlandse gewesten tot één rijk verenigd. Niet overal ging dit even gemakkelijk. Eerst na lange strijd erkenden de Friezen in 1524 Karel als hun heer. In 1528 stond de bisschop van Utrecht hem het wereldlijk gezag af en in 1536 verkreeg de keizer ook Drente, Groningen en de Ommelanden. Eindelijk, in 1543, werd Gelderland aan Karel afgestaan. Toen waren alle Nederlandse gewesten onder één scepter verenigd.

Bloei der Nederlanden.

De Nederlanden vormden voor Karel V een zéér belangrijke bezitting. Er heerste grote welvaart, vooral in Vlaanderen en Brabant. Uit geen zijner landen ontving de keizer zulke hoge belastingen. Antwerpen was de drukste koopstad van geheel Europa. In het Noorden nam vooral de bloei van Amsterdam toe. De haringvisserij vormde er zo'n rijke bron van inkomsten, dat een vreemdeling zeide: „De Hollanders halen meer goud uit zee, dan andere volken met zware arbeid uit de bodem."

Bestuursinrichting van 1531.

Geen wonder, dat Karel zulke rijke gewesten in zijn geslacht behouden wilde. Om dit te bereiken, voerde hij in 1531 één algemeen bestuur in. Zijn zuster Maria werd landvoogdes en zou ter zijde worden gestaan door drie raden: de Raad van State, de Raad van Financiën en de Geheime Raad.

Willem van Oranje.

Een der voornaamste jonge edelen aan 't hof der landvoogdes was Willem van Oranje. Hij was in 1533 op de Dillenburg in 't graafschap Nassau geboren, als oudste zoon van graaf Willem de Rijke en gravin Juliana van Stolberg. Elf jaren oud erfde hij het prinsdom Oranje en nu werd hij verder op 's keizers wens aan het hof opgevoed. Door zijn innemende manieren en grote scherpzinnigheid, stond hij bij den keizer hoog in aanzien. Door zijn huwelijk

met Anna, erfgravin van Buren, verwierf hij uitgestrekte bezittingen in de Nederlanden.

De Kerkhervorming. Onder Karels regering valt een zéér belangrijke gebeurtenis, namelijk het optreden van Dr. Maarten Luther en als gevolg daarvan de „Kerkhervorming". Maarten Luther, van boerenafkomst, studeerde eerst in de rechten, werd toen monnik en eindelijk professor in de godgeleerdheid te Wittenberg. Hier plakte hij in 1517 zijn 95 stellingen op de deur der slotkerk. Ten slotte scheidde hij zich geheel van de Katholieke kerk af en duizenden volgden, vooral in Duitsland en Nederland, zijn voorbeeld. Zijn volgelingen noemt men de Lutheranen. Andere bekende hervormers waren Melanchton, Zwingli en Calvijn. De laatste predikte vele jaren in de stad Genève; zijn volgelingen heten nog tegenwoordig Calvinisten.

Geloofsvervolging. Keizer Karel V. was een tegenstander der Hervorming. Zowel in ons land als in Duitsland trachtte hij haar invloed te breken. In zijn ganse rijk wilde hij het Katholieke geloof handhaven. Strenge plakkaten werden in ons land tegen de Hervormden of Protestanten uitgevaardigd. Velen stierven voor hun geloof op 't schavot of op de brandstapel.

Afstand van Karel V. In moeite en strijd is Karels leven voorbijgegaan. Tegen Frankrijk voerde hij niet minder dan vier oorlogen. Ook in Duitsland en zelfs in Noord-Afrika heeft hij gestreden. Vermoeienis en zorgen hebben Karel vroeg oud gemaakt. Reeds in 1552 wordt hij ons beschreven als mager en wasbleek, met sneeuwwitte baard en gestadig door pijnlijke jichtaanvallen gekweld. Pas 55 jaar oud, riep hij de Staten-Generaal te Brussel bijeen, en deed als een gebroken grijsaard, leunende op de schouder van Willem van Oranje, afstand van het bewind.

In de Nederlanden en Spanje volgde zijn zoon Philips II hem

op. In Duitsland kozen de keurvorsten echter Karels broeder Ferdinand tot keizer.

Drie jaren later is de oude keizer Karel in Spanje overleden.

VRAGEN. 1. Met wie is Philips de Schone gehuwd geweest? 2. Waar en wanneer is hij gestorven? 3. Hoe ging het toen met zijn gemalin Johanna? 4. Hoe oud was Karel V bij de dood van zijn vader? 5. Wie moest voorlopig de regering voor hem voeren? 6. Wanneer aanvaardde Karel zelf het bestuur? 7. Over welke gebieden regeerde hij ten slotte? 8. Welke Nederlandse gewesten verkreeg Karel in 1524, in 1528 en in 1536? 9. Welk gewest werd in 1543 verkregen? 10. Welke belangrijke steden vond men toen in de Nederlanden? 11. Wie kwam in 1531 als Landvoogdes aan 't hoofd der regering? 12. Welke raden stonden haar ter zijde? 13. Waar en wanneer is Willem van Oranje geboren? 14. Wie waren zijn ouders? 15. Welk prinsdom erfde hij in 1544? 15. Waar ontving hij zijn opvoeding? 16. Wat verwierf hij door zijn huwelijk met Anna van Buren? 17. Van wien is de Kerkhervorming in 1517 uitgegaan? 18. In welke landen vond Maarten Luther veel aanhangers? 19. In welke stad heeft Calvijn jarenlang gepredikt? 20. Vertel iets van de geloofsvervolging. 21. Waarom deed keizer Karel reeds in 1555 afstand te Brussel? 22. Wie waren zijn opvolgers?

XII. Het voorspel.

Philips II. Koning Philips II heeft nimmer de liefde zijner Nederlandse onderdanen verworven. Daarvoor was hij te weinig Nederlander en te veel Spanjaard, te deftig, te ernstig en te streng. Vooral ook te onverdraagzaam op het gebied van het geloof.

Na zijn troonsbestijging bleef Philips nog vier jaren in de Nederlanden. Een oorlog met Frankrijk maakte de terugreis naar Spanje te gevaarlijk.

Margaretha landvoogdes. Vóór zijn afreis naar Spanje in 1559 vertrouwde Philips het bestuur der Nederlanden toe aan zijn halfzuster Margaretha van Parma. Met drie raden

zou deze als landvoogdes de gewesten besturen. Haar voornaamste raadslieden waren de prins van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht; Egmond, stadhouder van Vlaanderen; kardinaal Granvelle, Vigliüs, Hoorne en Barlaimont. De machtigste van allen was echter Granvelle.

Opkomend verzet. Intussen wekte de strenge toepassing der plakkaten tegen de „ketters" grote ontevredenheid bij de meeste Nederlanders. Een nieuwe kerkelijke indeling der Nederlanden, in drie aartsbisdommen en vijftien bisdommen, was vele edelen en geestelijken niet naar de zin. De aanwezigheid van Spaanse soldaten beviel niemand. Ten slotte waren ook sommige leden van de Raad van State niet tevreden, omdat Margaretha dikwijls alleen Granvelle, Vigliüs en Barlaimont raadpleegde. De ontevredenheid werd ten slotte zó groot, dat de koning Granvelle terugriep. Daar de vervolging om 't geloof voortduurde, bleef echter de onrust in het land.

Compromis. In 1565 sloten een aantal edelen te Brussel het „Verbond der Edelen" of „Compromis". Zij wilden trachten, verzachting der plakkaten te verkrijgen. Onder leiding van Hendrik van Brederode en Lodewijk van Nassau boden deze edelen in 1566 aan de landvoogdes een smeekschrift aan, waarbij op verzachting der plakkaten werd aangedrongen.

Geuzen. Men beweert, dat Barlaimont de verbonden edelen minachtend „gueux" of bedelaars genoemd heeft. Hoe 't zij, van die tijd af namen zij de naam van „geuzen" aan en droegen zij als herkenningsteken de geuzenpenning of het „geusken".

Beeldenstorm. Snel nam het aantal Hervormden toe. Overal op 't platteland van Vlaanderen hielden rondtrekkende predikers hun „hagepreken". Helaas, bij prediken alleen bleef het niet. In Vlaanderen drong het landvolk de kerken binnen en verbrijzelde er de beelden. Dit schandelijk bedrijf, „de Beeldenstorm", sloeg ook naar de steden over. In Vlaanderen vooral, maar ook in Holland en Zeeland werden de kerken geplunderd.

De grote meerderheid, Katholieken zowel als Protestanten, aanschouwde verstijfd van schrik dit wild bedrijf.

Zodra Philips de tijding van de beeldenstorm vernam, ontstak hij in heftige toorn en besloot hij den hertog van Alva, gevreesd om zijn grote gestrengheid, naar de oproerige gewesten te zenden.

VRAGEN. 1. Waarom was koning Philips II niet gezien bij de Nederlanders? 2. Waarom bleef hij vier jaren in deze gewesten? 3. Wie werd landvoogdes? 4. Welke raden zouden haar bijstaan? 5. Welke hoge posten kregen de prins van Oranje en Egmond? 6. Wie waren verder invloedrijke raadslieden der landvoogdes? 7. Waardoor bleef de grote ontevredenheid onder de Nederlanders? 8. Welke maatregel nam de koning in 1564? 9. Welk verbond sloten de edelen *in* 1565? 10. Wat was *hun* doel? 11. Wie waren de leiders van het Compromis? 12. Wat boden de edelen aan de landvoogdes aan in 1566? 13. Welke naam kwam in deze dagen in gebruik? 14. Wat droegen de geuzen weldra als herkenningsteken? 15. Welke predikaties werden op het platteland gehouden? 16. Vertel iets van de Beeldenstorm.

XIII. Het bewind van Alva.

Komst van Alva.

In de zomer van 1567 kwam de hertog van Alva aan 't hoofd zijner soldaten te Brussel. Een paar weken na zijn aankomst liet hij de graven van Egmond en Hoorne gevangen nemen.

Raad van Beroerten.

Om de beeldstormers te straffen, richtte Alva een afzonderlijke rechtbank op, de „Raad van Beroerten". Tal van Nederlanders werden door deze „Bloedraad" ter dood veroordeeld.

Ook de prins van Oranje werd voor de Bloedraad opgeroepen. Met vele anderen bleef hij echter veilig in Duitsland. Hier liet de Prins troepen werven, om de verdrukte Nederlanders te hulp te snellen. Om 't nodige geld te verkrijgen, verkocht hij zelfs zijn kostbaarheden en verpandde hij zijn goederen.

Inval in Groningen. In 't voorjaar van 1568 viel graaf Lodewijk de provincie Groningen binnen. Bij Heiligerlee versloeg hij de Spanjaarden onder den graaf van Aremberg. Deze en Adolf van Nassau sneuvelden. Alva besloot nu zelf naar het Noorden te gaan. Vóór zijn vertrek liet hij te Brussel de graven Van Egmond en Hoorne onthoofden. Zo bleef in het Zuiden alles rustig. Lodewijk was onderwijl tot de Eems teruggetrokken. Bij Jemmingen werden zijn muitzieke benden door Alva zo goed als vernietigd.

Veldtocht langs de Maas. Tegen het najaar kwam de Prins zelf met 13000 man in 't veld. Bij Stockhem trok hij over de Maas, maar Alva ontweek de strijd en matte door lange marsen zijn tegenstanders af. Gebrek aan levensmiddelen en geld dwongen den Prins tot de aftocht.

Tiende Penning. Allereerst wilde Alva nu een nieuw belastingstelsel invoeren. In 1569 stelde hij aan de Staten-Generaal drie nieuwe belastingen voor. Van alle bezittingen zou éénmaal de honderdste penning worden geheven. Verder eischte de landvoogd bij verkoop van onroerend goed de twintigste en bij verkoop van roerend goed de tiende penning.

Zó groot was overal in het land de tegenstand, dat Alva toestond, de beide laatste belastingen tegen een som van twee millioen gulden voor de tijd van twee jaren af te kopen.

Inneming van Den Briel. Een stoute daad der Watergeuzen was 't begin van betere tijden. De 1ste April 1572 zeilde hun vloot, 26 schepen sterk, onder bevel van Lumey, graaf Van der Marck, de Maasmond in. Zonder veel moeite maakten de Watergeuzen zich van het stadje Brielle meester en besloten de plaats te bewaren voor den Prins van Oranje.

Opstand. Overal begon men 't goede voorbeeld te volgen. Vlissingen en Veere waren de eerste steden, die ook het Spaanse juk afschudden. En voor het einde van het jaar waren alle Hollandse en Zeeuwse steden in opstand, uitgezonderd Amsterdam en Middelburg.

Veldtocht van Don Frederik. Nog in het najaar van 1572 trachtte Don Frederik de opgestane steden te onderwerpen. Eerst werden Mechelen en Zutphen geplunderd. Treuriger was het lot van 't kleine Naarden, waar een groot deel der bevolking door de Spanjaarden schandelijk werd vermoord.

Toch versaagden de Haarlemmers niet, toen de Spaanse troepen hun sterke stad insloten. Met de grootste moed en taaie volharding verdedigden de bezetting en de burgerij de stad bijna zeven maanden lang. Helaas mislukten alle pogingen tot ontzet en de 12de Juli gaf de uitgehongerde stad zich over.

De plundering werd afgekocht en de burgerij behield lijf en goed. Ripperda en andere aanvoerders werden echter onthoofd en alle Waalse soldaten moesten hun dapper verzet met het leven boeten.

Beleg van Alkmaar. In 't laatst van Augustus omsingelde Don Frederik ook Alkmaar. Deze kleine stad hield echter wakker stand en deed de bestormers met grote verliezen afdeinzen. Door 't water bedreigd, moesten de belegeraars na zeven weken aftrekken. „Van Alkmaar begint de Victorie!" klonk 't vrolijk.

Nog meer tegenspoed trof den vijand. Op de Zuiderzee werd een Spaanse vloot geheel verslagen. Bossu, de vijandelijke admiraal, werd gevangen genomen.

Voor 't jaar 1573 ten einde was, droeg Alva de landvoogdij over aan Don Louis de Requesens. Met de vloek der Nederlanders beladen, verliet hij deze gewesten.

VRAGEN. 1. In welk jaar kwam *Alva* in Brussel? 2. Wie liet hij *weldra* gevangen nemen? 3. Welke rechtbank werd *door* Alva opgericht? 4. Waar was *in* die dagen de Prins van Oranje? 5. Waarmede was *hij* bezig? 6. Wat gebeurde er *in* het voorjaar van 1568? 7. Waar behaalde *graaf* Lodewijk een overwinning? 8. Wie sneuvelden *daar?* 9. Waar werd graaf Lodewijk *ten slotte* door Alva verslagen? 10. Hoe liep de veldtocht van *den* prins van Oranje af? 11. Welke belastingen wilde *Alva* invoeren? 12. Wat stond hij toe, *toen* het verzet algemeen

bleek? 13. Wat gebeurde er op de 1ste April 1572? 14. Wie was *de* admiraal der Geuzen? 15. Welke steden bleven alleen nog Spaans *in* Holland en Zeeland? 16. Welke steden werden door Don Frederik hernomen? 17. Waarom moest *Haarlem* zich ten slotte overgeven? 18. Waarom zegt *men* nog steeds: „Van Alkmaar begint de victorie"? 19. Waar leden de Spanjaarden nog een nederlaag? 20. Welke Spaanse admiraal werd gevangen genomen? 21. Door wien werd Alva *nog* in 1573 opgevolgd?

XIV. Geen vrede met Spanje.

Requesens.

De nieuwe landvoogd, Don Louis de Requesens, kondigde in naam des konings een algemeen pardon af en schorste de nieuwe belastingen. Men wantrouwde echter de Spaanse zachtmoedigheid en zette de strijd voort. In 't begin van 1574 versloegen de Zeeuwen een Spaanse vloot bij Reimerswaal en de stad Middelburg gaf zich aan den Prins over. Daarentegen sneuvelden Lodewijk en Hendrik van Nassau met een groot gedeelte van hun leger op de Mookerheide.

Beleg van Leiden.

Reeds vóór Lodewijks nederlaag had de Spaanse bevelhebber Valdez de stad Leiden omsingeld. Wel had hij om graaf Lodewijk te bestrijden zijn schansen verlaten, maar later betrokken de Spanjaarden weer hun oude legerplaats bij Leiderdorp en sloten zij de stad opnieuw in.

Tijdens het beleg van Leiden is er weinig gestreden. Door uithongering trachtte Valdez de stad tot overgave te dwingen. Bijna bereikte hij zijn doel, want in Leiden bezweken duizenden burgers door honger en pest.

Aan 't behoud van Leiden hing het behoud van Holland. De dijken van IJsel en Maas werden doorgestoken en weldra was Zuid-Holland één bare zee. Na lang wachten keerde de wind en steeg 't water zo hoog, dat de wakkere Zeeuwen de benarde stad konden naderen. De 3e October voeren eindelijk de plat-

boomde schepen der Geuzen Leiden binnen. Tot loon der betoonde dapperheid ontving de stad 't volgend jaar een hogeschool.

Beleg van Leiden.

Muiterij der Spanjaarden. In 't voorjaar van 1576 stierf Requesens. Na zijn dood sloegen de Spaanse soldaten, waarvan velen in twee jaren geen soldij hadden ontvangen, aan 't muiten. Van alle zijden trokken de muiters naar het Belgische stadje Aalst.

Spaanse Furie. In het najaar van 1576 bestormden de „muiters van Aalst" de rijke koopstad Antwerpen. Geen tegenstand baatte en weldra was de ongelukkige stad het toneel ener plundering, waarbij wel zes duizend burgers werden gedood.

Pacificatie van Gent. Vier dagen na deze „Spaanse Furie" werd door Noord- en Zuid-Nederlanders de Pacificatie van Gent ondertekend. Gezamenlijk zou men de Spaanse soldaten uit het land drijven. De Staten-Generaal zouden worden bijeengeroepen en de Katholieke godsdienst zou, behalve in Holland en Zeeland, gehandhaafd blijven.

Parma. De nieuwe Spaanse landvoogd, Don Jan van Oostenrijk, kreeg weinig gezag en is reeds in 1578 gestorven. Zijn opvolger was de hertog van Parma, een dapper veldheer en bekwaam staatsman. In enkele jaren wist hij het gehele Zuiden weer tot gehoorzaamheid te brengen. Zelfs Maastricht en Groningen vielen de Spanjaarden in handen.

Unie van Utrecht. Door het dreigend gevaar sloten de Noordelijke gewesten een nauw verbond. De 23ste Januari 1579 werd bij de Unie van Utrecht de Pacificatie van Gent bevestigd. De samenwerking zou echter veel verder gaan. Zeven gewesten — Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland, Overijsel, Friesland en Groningen — verbonden zich om ten eeuwigen dage verenigd te blijven. Gezamenlijk zou men zich onder leiding van Oranje tegen den hertog van Parma verdedigen.

Anjou in Nederland. In 1580 kregen de Nederlanders een machtigen bondgenoot in Frans van Anjou, broeder van den Fransen koning. Hem werd de heerschappij over de Nederlanden toegezegd. In Holland en Zeeland bleef echter de Prins van Oranje 't hoofd der regering.

Ban en Afzwering. Nog in hetzelfde jaar sprak koning Philips de ban over prins Willem uit. Straffeloos zou ieder Oranje mogen doden. Bovendien beloofde de

koning den moordenaar 25000 gouden kronen en brieven van adeldom.

In een krachtig verweerschrift verdedigde de Prins zich tegen den koning. De Staten-Generaal versterkten zijn lijfwacht en in het jaar 1581 werd Philips te 's-Gravenhage als opperheer afgezworen.

VRAGEN. 1. Door wien werd in 1574 Leiden belegerd? 2. Op welke wijze trachtten de Spanjaarden de stad te veroveren? 3. Op welke wijze werd Leiden ontzet? 4. Wat kreeg de stad als beloning voor de dapperheid der burgerij? 5. Wanneer is Requesens overleden? 6. Wat deden de Spaanse soldaten ná zijn dood? 7. Waarom waren zij zo ontevreden? 8. Welke stad werd in 1576 door de Spanjaarden geplunderd? 9. Welk verbond hebben de Nederlanders toen gesloten? 10. Wat weet ge van den hertog van Parma, den nieuwen landvoogd? 11. Welke steden werden o.a. door hem veroverd? 12. Welk nauw verbond sloten de zeven Noordelijke provinciën in 1579? 13. Van wien kregen de Nederlanders in 1580 hulp? 14. Op welke wijze trachtte koning Philips den Prins van Oranje te treffen? 15. Wat stond er al zo in die ban? 16. Wat gebeurde er in 1581 te 's-Gravenhage?

XV. Anjou en Leycester.

Franse Furie. Onafgebroken zette Parma zijn veroveringen voort. Ontevreden over zijn geringe macht, trachtte Anjou zich in 1583 van een aantal Vlaamse steden meester te maken. De aanslag op Antwerpen, door Anjou zelf geleid, mislukte echter geheel. Als „Franse Furie" bleef deze verraderlijke aanval bekend. Met schade en schande keerde Anjou naar zijn vaderland terug.

Dood van Oranje. Reeds in 1582 was er te Antwerpen op den Prins een moordaanslag gepleegd. In 1584 bleek, dat hij zelfs in Delft niet veilig was. De 10e Juli 1584 viel de edele vorst onder de kogels van Balthasar Gerardts.

Nog met stervende lippen stamelde de Vader des Vaderlands: „Mijn God, ontferm U over mij en over dit arme volk."

Voor alle eeuwen bleef de Prins leven in de harten der Nederlanders. Boven zijn graf in de Nieuwe Kerk te Delft lieten de Staten-Generaal een prachtige tombe oprichten.

Maurits stadhouder.

Voorlopig kwam de Raad van State aan het hoofd van het bestuur. Prins Maurits werd er lid van en in 1585 stelden Holland en Zeeland hem tot stadhouder aan. Tegen Parma's overmacht achtte men zich echter niet bestand en daarom zonden de Staten-Generaal een gezantschap naar Engeland om hulp te vragen.

Verdrag met Kon. Elizabeth.

Koningin Elizabeth weigerde de Kroon, maar beloofde toch hulp. Mits men er in toestemde, dat twee Engelsen zitting namen in de Raad van State en men Den Briel en Vlissingen in pand gaf, zou de koningin ons een hulpleger van 5000 man zenden. Haar gunsteling, de graaf van Leycester, zou de aanvoerder zijn.

Parma's veroveringen.

't Was hoog tijd, dat er hulp kwam; want Parma's veroveringen gingen voort. Gent en Brussel in 't Zuiden, Zutphen, Steenwijk en Nijmegen in het Noorden, werden door de Spanjaarden veroverd. In de zomer van 1585 viel na een dappere verdediging zelfs het sterke Antwerpen.

De Engelse hulp baatte ons niet veel. Deventer, Sluis en Grave gingen verloren. Bovendien ontstond een grote onenigheid tussen Leycester en vele Hollandse regenten. Ook de kooplieden kreeg hij tegen zich, toen hij de handel met den vijand verbood.

Leycester vertrekt.

Van een kort verblijf in Engeland keerde Leycester terug met de opdracht der koningin om met Spanje vredesonderhandelingen aan te knopen. Daarvan wilden de Hollanders en Zeeuwen echter niets weten en Leycester verloor er zijn trouwste aanhangers door. In 't laatst van 1587 verliet hij voor goed de Nederlanden.

Twee mannen stonden gereed zijn taak over te nemen: de

jeugdige stadhouder, prins Maurits, en Johan van Oldenbarnevelt, sinds 1586 Advocaat van den Lande.

VRAGEN. 1. Wie deed *in* 1583 een aanslag op de stad Antwerpen? 2. Onder welke naam bleef deze verraderlijke aanval bekend? 3. Wat gebeurde er *de* 10e Juli 1584 binnen Delft? 4. Wat waren *de* laatste woorden van den Vader des Vaderlands? 5. *In* welke kerk is voor den Prins een prachtige tombe opgericht? 6. Welke gewesten benoemden in 1585 Maurits tot stadhouder? 7. Van wie kregen wij *in* dat jaar hulp? 8. Welke steden kreeg *koningin* Elizabeth in pand? 9. Wie was *de* aanvoerder der hulptroepen? 10. Welke steden vielen *achtereenvolgens* aan Parma in handen? 11. Met wie kreeg *Leycester* grote onenigheid? 12. En waarover kreeg hij twist *met* de kooplieden? 13. Welke opdracht kreeg Leycester *in* 1587 van Elizabeth? 14. Wanneer verliet hij voor goed ons land? 15. Wie namen *toen* de leiding der regering op zich?

XVI. Maurits' heldendaden.

De Armada. Vertoornd over de hulp, die koningin Elizabeth aan de Nederlanders verleende, besloot Philips II zowel Engeland als Nederland ten onder te brengen. Een grote Spaanse vloot zou in 1588 een geducht leger over de zee voeren en ook Parma zou met zijn soldaten moeten helpen.

De tocht der „Armada" is slecht afgelopen. De zwaargewapende, logge galjoenen bleken tegen de kleinere, snelzeilende schepen der tegenstanders niet opgewassen. De opperbevelhebber was laf en onbekwaam. Parma kon niet helpen, want hij werd door de Hollanders en Zeeuwen in de Vlaamse havens opgesloten. Geteisterd door kanonskogels en branders, door hevige stormen gebeukt op de klippige kusten van Schotland en Ierland, kwam van de 150 Spaanse schepen slechts een derde gedeelte in Spanje terug.

Het leger verbeterd. Ook te land keerde de kans. Spanje geraakte met Frankrijk in oorlog en Parma moest nu met zijn hoofdmacht de Fransen bestrijden. Van zijn

afwezigheid maakten prins Maurits en zijn neef Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland, een uitstekend gebruik. Met een klein, maar flink geoefend leger, begonnen zij de verloren steden te heroveren.

Veroveringen van Maurits.

De verovering van Breda in het voorjaar van 1590 was het eerste eener reeks van schitterende wapenfeiten. Van 1591 tot 1594 veroverde Maurits achtereenvolgens Zutphen, Deventer, Delfzijl, Hulst, Nijmegen, Steenwijk, Koevorden, Geertruidenberg en Groningen. Maurits' dappere tegenstander, Parma, overleed reeds in 1592 te Spa.

Al spoedig was de Prins als een der bekwaamste generaals van Europa bekend. Jonge Franse, Engelse en Duitse edellieden kwamen in zijn leger om de krijgskunst te leren. Maurits' veroveringen deden het aanzien der Republiek stijgen. Dit bleek in 1596, toen Engeland en Frankrijk met ons een verbond sloten tegen Spanje.

Dood van Philips II.

In 1598 stierf koning Philips II. Enige maanden vóór zijn dood gaf hij de Nederlanden als bruidschat aan zijn dochter Isabella, die met aartshertog Albertus van Oostenrijk huwde.

Slag bij Nieuwpoort.

Sedert 1583 leden onze handel en visserij ernstige schade door de Duinkerker kapers. Met tegenzin gaf de Prins in 1600 gehoor aan de wens der Staten, om door Vlaanderen heen met zijn leger tegen Duinkerken op te rukken.

Zonder moeite kwam de Prins tot bij Nieuwpoort. Zijn leger telde 15 000 man, waarvan 3000 ruiters, en voerde 37 stukken geschut mede. 't Gelukte Albertus en Isabella echter hun muitende soldaten tevreden te stellen. Bij de brug van Leffingen won Albertus gemakkelijk, maar op 't strand en in de duinen bij Nieuwpoort leed hij de 2e Juli 1600 een zware nederlaag. De Staatse troepen zowel als de Spanjaarden hadden dapper gestreden; door zijn koelbloedigheid en veldheerstalent won Maurits

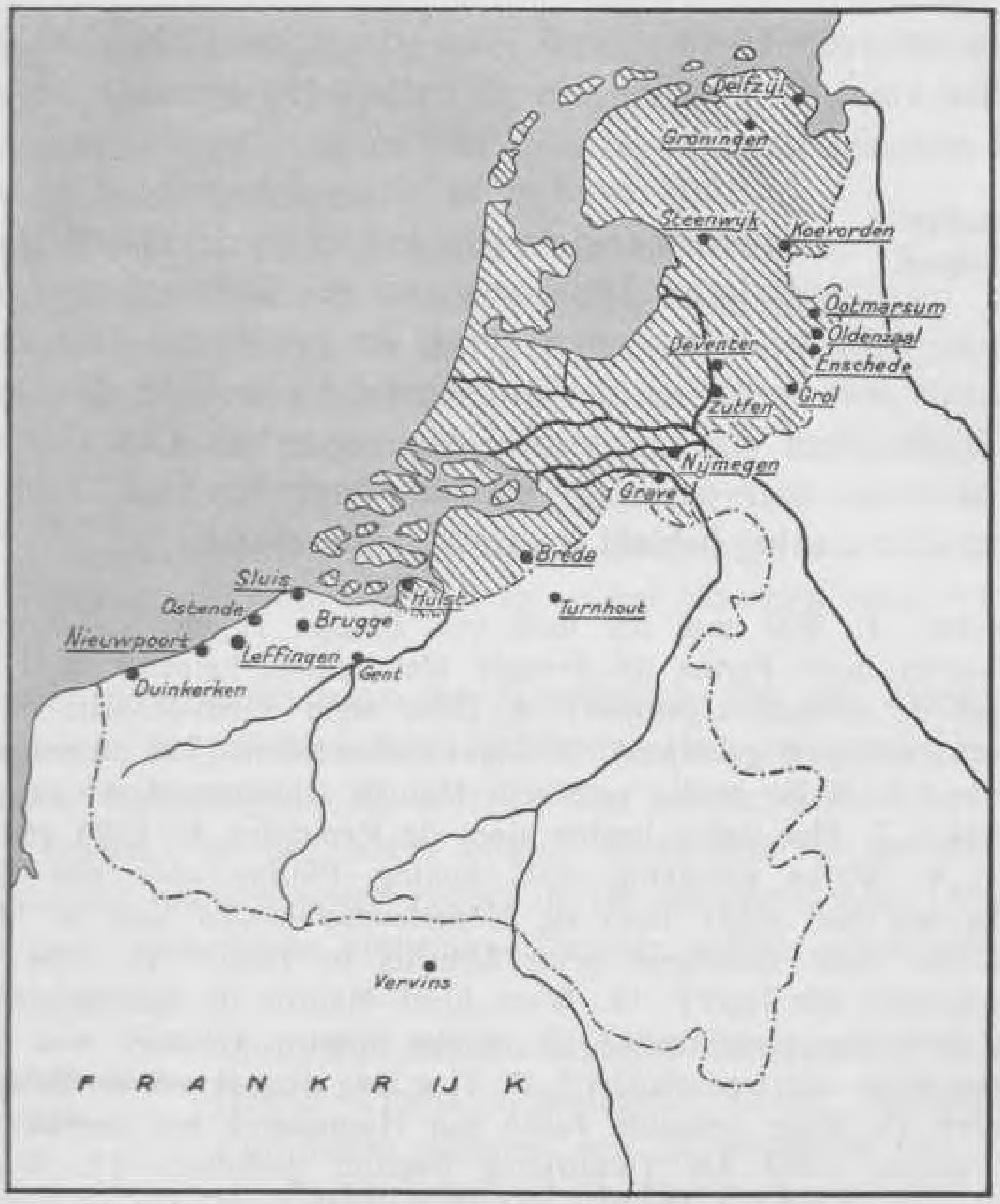

Het grondgebied der Republiek in 1598.

de slag. Na enige weken voerde de Prins 't Staatse leger naar het vaderland. De onderneming tegen Duinkerken werd opgegeven.

Maurits tegen Spinola.

Na 1600 stonden de krachten meer gelijk. De Spaanse veldheer Spinola was tegen den Prins opgewassen. In 1604 nam hij Ostende, het graf der Spanjaarden, na een beleg van drie jaren. Maurits vergoedde dit verlies door de verovering van Sluis.

Ter zee vernietigde Jacob van Heemskerck in 1607 een Spaanse vloot in de baai van Gibraltar. Hij betaalde de zegepraal met zijn leven.

Twaalfjarig Bestand. In 1608 werd er te 's-Gravenhage over de vrede onderhandeld; echter zonder goede uitslag. Daarna onderhandelde men over een wapenstilstand. Deze werd in 1609 te Antwerpen gesloten en zou twaalf jaar duren.

Maurits was tegen het Bestand, omdat hij meende, dat Spanje zich in die jaren van rust te veel zou versterken. Oldenbarnevelt was er voor, daar de krijg ook van ònze krachten 't uiterste vergde. Zijn mening behield ten slotte de overhand.

VRAGEN. 1. Wat was het doel van Philips II met de Armada? 2. Waarom heeft Parma de Armada niet kunnen helpen? 3. Hoe is het met de Armada afgelopen? 4. Door wien werd Maurits bij zijn veroveringen trouw geholpen? 5. Welke stad werd in 1590 bij verrassing genomen? 6. Welke steden veroverde Maurits achtereenvolgens van 1591 tot 1594? 7. Met welke landen sloot de Republiek in 1596 een verbond? 8. Welke schenking deed koning Philips vóór zijn dood? 9. Van wie had sinds 1583 de Nederlandse handel veel te lijden? 10. Welke tocht ondernam prins Maurits in 1600? 11. Hoe sterk was ongeveer zijn leger? 12. Waar heeft Maurits de Spanjaarden een zware naderlaag toegebracht? 13. Welke Spaanse veldheer was *in* de volgende jaren zijn tegenstander? 14. Hoe lang duurde wel *het* beleg van Ostende? 15. Waar behaalde *Jacob* van Heemskerck een overwinning? 16. Wanneer werd *het* Twaalfjarig Bestand gesloten? 17. Waarom was *Maurits* er tegen? 18. Wie was er evenwel sterk voor en waarom?

XVII. Op wijde wateren.

De handel. Tijdens de opstand was de handel der Noordelijke gewesten zeer toegenomen. Vooral ná de val van Antwerpen zag Amsterdam zijn welvaart stijgen. Zo

voeren omstreeks 1600 jaarlijks wel 3000 onzer koopvaarders door de Sont. Ook de vaart op Engeland, Frankrijk en Duitsland was belangrijk en de Nederlandse schepen stevenden zelfs naar Italië en de Levant.

Lange tijd haalden de Hollanders en Zeeuwen de Indische specerijen uit Lissabon. Toch hadden onze kooplieden aldaar met vele moeilijkheden te kampen en op den duur ging men trachten zelf een weg naar Indië te vinden.

Tochten om de Noord.

De Nederlanders waagden zich niet dadelijk naar het Zuiden. Gemakkelijker en sneller dachten zij door 't Noorden, om Europa en Azië heen, Indië te bereiken. 's Zomers hoopten zij in het Noorden open water te vinden.

Onder de tochten naar het Noorden is die van Heemskerck en Barentz het meest bekend gebleven. Hun reisgezel, De Rijp, ontdekte Spitsbergen. Zij zelf zeilden echter meer Oostwaarts en moesten op het barre eiland Nova-Zembla overwinteren. De meeste manschappen zagen in de nazomer van 1597 het vaderland weder; de stuurman Barentz echter vond zijn graf in de IJszee.

Houtman naar Indië.

Onderwijl hadden anderen de weg om Kaap de Goede Hoop ingeslagen. Enige Amsterdamse kooplieden richtten een „Compagnie van Verre" op en rustten een viertal schepen uit. De 2e April 1595 kozen deze onder oppergezag van Cornelis Houtman bij Texel zee. Eerst ging alles goed, maar in warmer streken gekomen, kreeg men tegenslag: windstilte, verzengende hitte, gebrek aan vers voedsel. Het scheurbuik, een bloedziekte, deed vele mannen sterven. Toch werd het doel bereikt: de 22ste Juni 1596 wapperde op de rede van Bantam de Hollandse driekleur.

Nauwelijks was Houtman in het vaderland terug, of er vormden zich meerdere „Compagnieën van Verre". Reeds in 1598 voeren 28 zwaargewapende koopvaarders naar Indië.

Felle concurrentie tussen deze verschillende Compagnieën deed de winsten verminderen. Daarom smolten zij in 1602, vooral op raad van Oldenbarnevelt, samen tot de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Alleen háár schepen zouden ten Oosten van Kaap de Goede Hoop handel mogen drijven; alle mededingers zou zij mogen weren. Het opperbestuur zou in het vaderland door zeventien der voor-

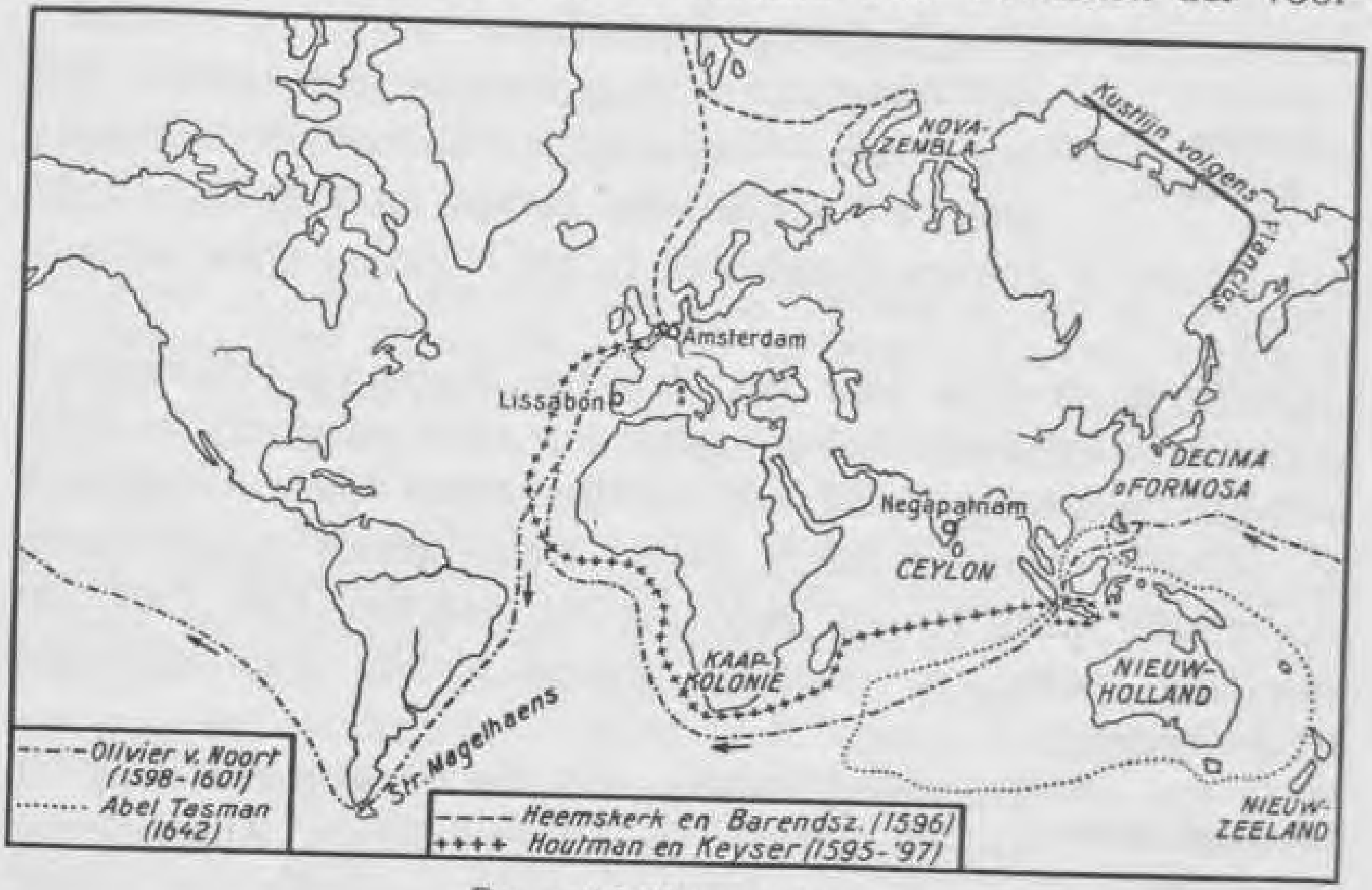

De ontdekkingsreizen.

naamste aandeelhouders worden gevormd. Men noemde hen „de Heren Zeventien"'. Vooral op de Molukken werd aanvankelijk veel handel gedreven. Ook te Bantam ontvingen de Hollanders verlof een factorij of handelskantoor te bouwen.

Stichting van Batavia.

Pas in 1619 kregen de Hollanders onder den gouverneur-generaal Jan Pietersz. Coen vaste voet op Java. Coen versloeg de Engelsen en Bantammers. En aan de monding der Tji-Liwong verrees op Coens bevel Batavia, de koningin van het Oosten.

De W. I. Compagnie. In navolging van de V. O. C. werd in 1621 ook een West-Indische Compagnie opgericht. Deze handelde vooral op West-Indië en trok ook veel voordeel uit de kaapvaart. Een van haar admiraals, Piet Hein, maakte zich in 1628 op de kust van Cuba van een Spaanse Zilvervloot meester.

De Noorse of Groenlandse Compagnie, in 1614 opgericht, hield zich uitsluitend met de walvisvangst bezig.

VRAGEN. 1. Op welke landen dreven de Nederlanders in het begin der 17e eeuw vooral handel? 2. Waar haalden zij de Indische specerijen? 3. Wat wilden zij op den duur echter zelf opsporen? 4. In welke richting ondernamen zij hun eerste tochten? 5. Welke Nederlanders hebben op Nova-Zembla overwinterd? 6. Welk groot eiland werd door De Rijp ontdekt? 7. Welke Compagnie werd te Amsterdam opgericht? 8. Onder wiens leiding werd de zeeweg naar Indië gevonden? 9. Met welke moeilijkheden had men onderweg te kampen? 10. In welke Indische haven kwamen de Nederlanders aan? 11. Waardoor verminderden weldra de winsten? 12. Welke grote vereniging werd toen door bemiddeling van Oldenbarnevelt opgericht? 13. Welk recht kreeg de V. O. C.? 14. Wie vormden het bestuur der Compagnie? 15. Door wien werd in 1619 Batavia gesticht? 16. Wanneer werd de W. I. C. opgericht? 17. Waardoor behaalde deez grote voordelen? 18. Welk buitenkansje had zij in 1628? 19. Waarmede hield de Noorse of Groenlandse Compagnie zich bezig?

XVIII. Het Twaalfjarig Bestand.

Arminius contra Gomarus. Reeds vóór het Bestand was er aan de Leidse hogeschool grote onenigheid ontstaan tussen de professoren Gomarus en Arminius. Zij verschilden van mening omtrent belangrijke geloofspunten. 't Geschil bleef niet tussen hen beiden beperkt. Er vormden zich twee grote partijen in 't land, de Arminianen en de Gomaristen, welke

heftig elkanders overtuiging bestreden. In Holland en Utrecht waren veel Arminianen; in de overige vijf provinciën hadden de Gomaristen de meerderheid.

Toenemende geschillen. De meerderheid der Staten van Holland schaarde zich, onder leiding van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot, aan de zijde der Arminianen of Remonstranten. Toch waren in enkele Hollandse steden, o.a. te Amsterdam, ook de Gomaristen of Contra-Remonstranten zeer machtig. Op den duur bleef de strijd niet beperkt tot de godsdienst, maar werd het de grote vraag, wie de hoogste macht zou hebben in de Republiek: de Staten-Generaal of de Staten van Holland.

Scherpe Resolutie. Eerst in 1617 koos prins Maurits openlijk partij voor de Contra-Remonstranten. Toen was het spel voor Oldenbarnevelt verloren. Nog een laatste poging wilde hij wagen. In Augustus van dit jaar namen de Staten van Holland enige gewichtige besluiten, die te zamen bekend zijn als de „Scherpe Resolutie". Hierbij werd o.a. aan de vroedschappen der steden verlof gegeven gewapende mannen in dienst te nemen, om de rust te handhaven.

„Waardgelders", noemde men deze soldaten, die niet onder bevel van Maurits zouden staan.

Tegenmaatregelen der Staten-Generaal. De Staten-Generaal konden niet toelaten, dat zich naast het leger van prins Maurits een andere troepenmacht vormde. Dan werd het gevaar voor burgeroorlog te groot. De Prins kreeg daarom volmacht om de waardgelders af te danken. Bovendien zou er voor de geloofszaken een Nationale Synode te Dordrecht bijeen komen.

Maatregelen van Maurits. Allereerst begaf de Prins zich naar Utrecht, waar hij zonder moeite de waardgelders afdankte. Ook in Holland bleek tegen Maurits' troepen geen verzet mogelijk en legde zijn tegenpartij het hoofd in de schoot. Ten slotte liet de Prins zijn voornaamste tegenstanders — Oldenbarnevelt, De Groot en Hogerbeets — gevangen nemen.

Dood van Oldenbarnevelt. In 't najaar reisde Maurits de Hollandse steden langs en zette een aantal van zijn tegenstanders uit de regering. Oldenbarnevelt werd voor een buitengewone rechtbank gebracht en ter dood veroordeeld. Te vergeefs drongen velen bij Maurits op genade aan. De 13e Mei 1619 werd te 's-Gravenhage het onbarmhartig vonnis voltrokken.

Synode te Dordrecht. De Nationale Synode vergaderde in 1618—'19 binnen Dordrecht. De leer der Remonstranten werd veroordeeld en aan hun predikanten het prediken verboden. Ook gaf de Synode last om de Bijbel uit het Grieks en Hebreeuws in de Nederlandse taal over te zetten. Zo is de „Statenvertaling" tot stand gekomen.

De Groot ontvlucht. Veroordeeld tot levenslange opsluiting, ondergingen De Groot en Hogerbeets hun straf op Loevesteijn. Grotius bleef er niet lang. Reeds in 1621 ontsnapte hij met behulp zijner trouwe gade, Maria van Reigersbergen, in een boekenkist.

Het bestand eindigde in 1621. Weldra nam de bekwame Spaanse veldheer Spinola Gulik en belegerde hij Bergen-op-Zoom; met moeite ontzette Maurits deze gewichtige vesting. Twee jaren later veroverde Spinola na een hardnekkig beleg Breda.

Aanslag op Maurits. Prins Maurits richtte weinig meer uit. Een groot gevaar bedreigde hem in 1623. De zonen van Oldenbarnevelt beraamden met andere ontevredenen een aanslag tegen 's Prinsen leven. De samenzwering kwam echter aan 't licht en vele schuldigen boetten hun misdrijf op het schavot.

Nog vóór Breda zich overgaf, is Maurits op zevenenvijftigjarige leeftijd gestorven.

VRAGEN. 1. Welke professoren kregen *in* Leiden onenigheid over het geloof? 2. Hoe noemde men *eerst* hun aanhangers? 3. Welke namen kwamen *later* in gebruik? 4. *In* welke provinciën waren de Arminianen machtig? 5. Waar hadden *hun* tegenstanders de meerderheid? 6. Over

welke vraag twistte men *later* ook? 7. Aan welke zijde stond *prins* Maurits? 8. Wat werd *in* 1617 o.a. bepaald bij de Scherpe Resolutie? 9. Hoe noemde men *de* manschappen, die door de steden werden in dienst genomen? 10. In welke stad dankte Maurits *het* eerst de waardgelders af? 11. Wat gebeurde er met *Oldenbarnevelt?* 12. Welk lot trof *De Groot* en Hogerbeets? 13. Waarin slaagde *Hugo* de Groot? 14. Waar vergaderde *de* Nationale Synode? 15. Wat werd *daar* besloten? 16. Welke veroveringen maakte Spinola *nà* 1621? 17. Waardoor liep *in* 1623 's Prinsen leven gevaar? 18. Wanneer is prins Maurits gestorven?

XIX. Frederik Hendrik, de Stedendwinger.

Na Maurits' dood werd zijn halfbroeder Frederik Hendrik stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijsel. De Staten-Generaal benoemden hem ook tot kapitein-generaal en admiraal der Unie.

Als veldheer heeft Frederik Hendrik Maurits' werk voltooid. Allereerst veroverde hij het sterke Grol of Groenlo.

Inneming van Den Bosch.

Het schitterendste wapenfeit van den „Stedendwinger" is de verovering van 's-Hertogenbosch geweest. 't Was een kostbare onderneming, alleen mogelijk gemaakt door de schatten van de Spaanse Zilvervloot.

's-Hertogenbosch, te midden van moerassige landen en overstroomde velden gelegen, was een der sterkste vestingen der Nederlanden. Frederik Hendrik sloot de stad van alle zijden in en verschanste zich zó goed, dat een groot Spaans leger er niet in slaagde, hem te verdrijven. Toen trok een vijandelijk leger de Veluwe binnen en veroverde Amersfoort. Zó hoopte men den Prins toch te noodzaken, van Den Bosch weg te trekken. Een gelukkig wapenfeit bracht echter uitkomst. De vesting Wezel, waar de Spaanse magazijnen waren, werd bij verrassing genomen. Haastig ontruimden nu de vijandelijke legers de Repu-

bliek en de bevelhebber van Den Bosch gaf de sterke stad aan den Prins over.

Veldtocht langs de Maas. Grote voordelen behaalde Frederik Hendrik ook in 1632 op zijn tocht langs de Maas. Venlo, Roermond en Maastricht moesten de poorten voor hem openen.

Verbond met Frankrijk. Sinds 1630 ondersteunde de Franse regering ons met geld en in 1635 werd er zelfs een aanvallend en verdedigend verbond tussen Frankrijk en de Republiek gesloten.

Slag bij Duins. Ter zee behaalden wij in 1639 een schitterende overwinning. Nog eenmaal had Spanje een grote Armada uitgerust. Zij bestond uit 67 grote schepen met wel 24000 man troepen aan boord.

Na scherpe gevechten sloten Maarten Harpertsz. Tromp, Witte Cornelisz. de With en Joost Bankert de Armada in de haven van Duins op. Ondanks het verzet der Engelsen viel Tromp ze hier aan. 't Grootste gedeelte werd in de grond geboord, verbrand of buitgemaakt. Slechts 18 schepen ontkwamen in de mist.

Invloed van Fred. Hendrik. Met het aanzien der Republiek steeg ook het aanzien van den stadhouder. Groot was zijn macht, zowel in krijgs- als in staatszaken. Ook in 't buitenland stond de Prins hoog aangeschreven. Zijn enige zoon, de jeugdige prins Willem, huwde met de Engelse koningsdochter Maria Stuart. Zijn dochter Louise Henriëtte werd de gemalin van den keurvorst van Brandenburg en zijn andere dochter, Albertine Agnes, huwde met den Friesen stadhouder Willem Frederik.

In 1647 stierf Frederik Hendrik, opgevolgd door zijn zoon Willem II.

Vrede van Munster. In 1648, één jaar na zijn dood, werd te Munster een eervolle vrede gesloten. De Republiek werd een vrije en onafhankelijke staat. Spanje zowel

als Nederland behielden de steden, welke zij bezet hielden. Zó kwam 't grootste gedeelte van Noord-Brabant aan de republiek. Ook Venlo, Roermond, Maastricht en Zeeuwsch-Vlaanderen bleven in onze handen.

In Oost-Indië en in Amerika behielden beide partijen haar bezittingen.

VRAGEN. 1. Wie werd *bij* Maurits' dood stadhouder? 2. Welke waardigheid kreeg hij *bovendien?* 3. Welke vesting werd het eerst door Fred. Hendrik veroverd? 4. Welke stad veroverde hij *in* 1629? 5. Waarom was *dit* beleg zoo moeilijk? 6. Op welke wijze trachtten *de* Spanjaarden den Prins van Den Bosch weg te lokken? 7. Welke vesting werd *in* die dagen bij verrassing genomen? 8. Welke veroveringen maakte de Prins *in* 1632? 9. Welk verbond werd er *in* 1635 gesloten? 10. Waar behaalde *M. H.sz. Tromp* een schitterende overwinning? 11. Wie waren *zijn* onderbevelhebbers? 12. Met wie huwde *de* jeugdige Willem II? 13. Van wien werd *Louise Henriëtte* de gemalin? 14. En met wien huwde *Albertine Agnes?* 15. *In* welk jaar is de Prins gestorven? 16. Waar sloot men *in* 1648 vrede? 17. Welke gebieden bleven aan de Republiek? 18. Hoe ging het met de bezittingen *in* Indië en Amerika?

XX. Het bewind van Willem II.

Binnenlandse twisten.

Op de vrede met het buitenland volgden spoedig binnenlandse twisten. Evenals tijdens het Bestand kwamen de Stadhouders en de Staten-Generaal tegenover de Staten van Holland te staan.

Zodra de oorlog geëindigd was, dankte men eensgezind de helft af van de 60000 manschappen, welke de Republiek in dienst had. In 1649 werden op voorstel der Staten van Holland nog meer troepen afgedankt. Nòg was Holland echter niet tevreden: dit gewest wilde nog meer regimenten ontbinden. Dit stuitte echter op krachtig verzet van den Prins en de Staten-Generaal. 't Ging ten slotte niet meer alleen om de sterkte van het leger, maar al weer over de belangrijke vraag: „Wie zal oppermachtig

zijn in de Republiek: de Staten-Generaal of de Staten van Holland?"

Rondreis van den Prins.

Op last der Staten-Generaal reisde de Prins de Hollandse steden rond om te trachten, de vroedschappen tot andere gedachten te brengen. Deze rondreis bracht hem slechts teleurstelling en hij besloot andere middelen te gebruiken om Holland tot toegeven te dwingen.

Aanslag op Amsterdam.

In de morgen van de 30ste Juli 1650 liet de Prins zes leden der Staten van Holland gevangen nemen en naar Loevesteijn voeren. Op dezelfde dag beproefde een legertje onder Willem Frederik Amsterdam te verrassen.

't Plan van de aanslag op Amsterdam was stipt geheim gehouden en mislukte slechts door een toeval.

Door een hevig onweder overvallen, bleven de afgezonden soldaten in de nacht op de Gooise heide ronddwalen en Amsterdam werd door een postbode gewaarschuwd.

Op een geregeld beleg durfde de Prins het niet te laten aankomen, want de Amsterdamse regering dreigde de omstreken der stad onder water te zetten. Ook Amsterdam wenste geen belegering, omdat de handel dan grote schade zou lijden.

De eendracht hersteld.

Van beide zijden was men dus bereid wat toe te geven. Willem II zag er van af troepen in de stad te brengen. Amsterdam gaf toe in zake de afdanking en de gebroeders Bicker, de voornaamste tegenstanders van den Prins, moesten aftreden als burgemeesters.

Niet lang verheugde Willem II zich over zijn overwinning. In 't begin der Novembermaand is hij te 's-Gravenhage aan de pokken overleden. Zijn enig zoontje, de latere Willem III, zou eerst in 1672 stadhouder worden.

VRAGEN. 1. Wie werden *terstond* na de vrede van Munster afgedankt? 2. Waarom was deze afdanking nodig? 3. Was Holland *zelfs* na een tweede afdanking tevreden? 4. Wat wilde *dit* gewest? 5. Waarom reisde *Willem II* de Hollandse steden rond? 6. Wat

gebeurde er *de* 30ste Juli 1650? Waardoor mislukte *de* aanslag op Amsterdam? 8. Waarom durfde *de* Prins de stad niet belegeren? 9. En waarom was *ook* Amsterdam bereid iets toe te geven? 10. Wie moesten *in* Amsterdam ontslag nemen? 11. Wie kreeg zijn zin *in* zake de afdanking der soldaten? 12. Wanneer en aan welke ziekte kwam *de* Prins te overlijden?

XXI. Van schilders en dichters.

Terecht wordt de 17e eeuw Neêrlands Gouden Eeuw genoemd. Handel en nijverheid brachten ongekende welvaart en groot was het aantal mannen, dat zich onderscheidde op allerlei gebied.

Rembrandt. Vooral de schilderkunst vond in ons land vele beoefenaars. De grootste schilder der „Oude Hollandse school" is Rembrandt geweest, de „vorst onzer schilders".

Rembrandt Harmensz. van Rhijn werd de 15e Juli 1606 op een molen bij Leiden geboren. Nauwelijks 25 jaar oud schilderde hij reeds een zijner meest beroemde stukken: „Simeon in de Tempel".

In ons land bevinden zich slechts enkele zijner meesterwerken: „de Nachtwacht" en „de Staalmeesters" zijn in 't Rijksmuseum; „de Ontleedkundige Les" en „Saul en David" bevinden zich in het Mauritshuis.

Beroemde schilders. Naast Rembrandt heeft de 17e eeuw nog vele andere grote schilders aan te wijzen. Frans Hals muntte vooral als portretschilder uit. Jacob van Ruysdael en Meindert Hobbema schilderden fraaie landschappen. Paulus Potter heeft, hoewel hij jong gestorven is, door zijn beroemden „Stier" zijn naam onsterfelijk gemaakt; evenals Vermeer door het „Gezicht op Delft", „Het Melkmeisje" en „Het Straatje". Jan Steen, Van Ostade, Brouwer en Gerard Dou schil-

derden bij voorkeur de koddige tonelen der dorpskermissen en boerenherbergen.

Het stadhuis te Amsterdam. Naast de schilderkunst bloeiden ook de bouwkunst en de beeldhouwkunst. De beroemdste architect is Jacob van Kampen geweest, de bouwmeester van het Amsterdamse Stadhuis; thans het „Paleis op den Dam".

Vondel. Onder de dichters onzer Gouden Eeuw neemt Joost van den Vondel de eerste plaats in. Zijn ouders waren uit Antwerpen naar Keulen gevlucht, waar de „Prins onzer dichters" in 1587 geboren werd. Weldra trok de familie Vondel naar de Nederlanden en vestigde zich te Amsterdam. Tal van grote en kleine dichtwerken heeft Vondels pen ons geschonken, waarvan vele tot de schoonste behoren, die ooit in de Nederlandse taal geschreven zijn.

Op zijn oude dag moest Vondel als boekhouder in de bank van lening dienst doen. Ten slotte werd hij uit deze betrekking ontslagen; gelukkig met behoud van zijn jaarwedde. Hij overleed in 1679 op 91-jarige leeftijd.

De Muiderkring. Pieter Cornelisz. Hooft heeft zich als dichter en als schrijver beroemd gemaakt. In zijn „Nederlandse Historiën" beschrijft hij de opstand tegen Spanje. 's Zomers woonde Hooft op het Muiderslot en ontving daar vaak een talrijke schare vrienden, waaronder de voornaamste dichters en schrijvers. De dichters Jacob Cats en Constantijn Huygens, de Amsterdamse koopman en dichter Roemer Visscher, met zijn beide dochters Anna Roemers en Maria Tesselschade, behoorden tot de meest welkome gasten op het Muiderslot.

't Gezelschap, dat op dit gastvrije slot bijeenkwam, is bekend gebleven als „de Muiderkring".

Jacob Cats en Const. Huygens. Jacob Cats heeft vooral als leerdichter uitgemunt. „Vader Cats" was de lievelingsschrijver der 17e eeuwse Hollanders. Constantijn Huygens, een trouw dienaar der prinsen van Oranje, heeft behalve grotere

dichtwerken ook vele puntdichten nagelaten. Een der meest gelezen schrijvers was Gerardt Brandt, die 't leven van admiraal M. A. de Ruyter beschreven heeft.

VRAGEN. 1. Waar werd *Rembrandt* geboren? 2. Hoe noemt *men* hem wel? 3. Noem *enige* zijner meest beroemde stukken? 4. In welke musea zijn *deze* te vinden? 5. Noem nog enige schilders uit de 17e eeuw. 6. Door welke schilderijen is *Vermeer* beroemd gebleven? 7. Wie was *de* bouwmeester van het Amsterdamse stadhuis? 8. Waar is *Vondel* geboren? 9. Waardoor is *hij* beroemd gebleven? 10. Wat weet ge van *P. Cz. Hooft*? 11. Wat verstaat men onder de Muiderkring? 12. Wie behoorden daartoe? 13. Noem nog drie bekende schrijvers? 14. Wat heeft Gerardt Brandt beschreven?

XXII. De eerste Engelse oorlog.

De Grote Vergadering.

Na de dood van Willem II nam de Staatsgezinde partij het bewind in handen. In 1651 kwam te 's-Gravenhage de Grote Vergadering bijeen om over de toestand des lands te beraadslagen. Veel werd er gesproken, weinig besloten. De Unie van Utrecht bleef gehandhaafd, de gewesten kregen meer invloed op het leger en het Calvinisme bleef de heersende godsdienst.

Geschillen met Engeland.

Weldra rezen er moeilijkheden met Engeland. In dit land was na een burgeroorlog de koning, Karel I, onthoofd. Engeland werd een republiek en de bekwame Olivier Cromwell had er alle macht in handen.

Vooral onze bloeiende handel en scheepvaart wekten de naijver der Britten op. Ook de terechtstelling van enige Engelsen op Amboina en de slag bij Duins hadden kwaad bloed gezet.

Acte van Navigatie.

De moeilijkheden bleven toenemen, vooral toen het Engelse Parlement in 1651 de „Acte van Navigatie" of scheepvaartwet uitvaardigde. Schepen

van Europeese natiën zouden voortaan alleen waren uit hun eigen land in Engeland mogen aanvoeren. 't Was een zware slag voor de Nederlandse handel, want onze gehele handel op Groot-Brittannië werd er door vernietigd.

Eerste Engelse Oorlog.

Slechts een kleinigheid was nodig om de oorlog te doen uitbarsten. Maarten Harpertsz. Tromp werd met een vloot in zee gezonden, om onze koopvaarders tegen de roverijen der Engelsen te beschermen. Op de hoogte van Dover geraakte hij in gevecht met de Engelse vloot. Zo begon de oorlog en binnen twee jaar werden een aantal grote zeeslagen geleverd, meest in de Noordzee en het Kanaal. De Ruyter versloeg de Engelsen bij Plymouth. Tromp overwon bij Dover, maar moest bij Portland voor de Engelsen wijken. In 1653 sneuvelde de grijze held bij Ter Heijde.

Wel maakten de Zeeuwse kapers zich van vele Engelse koopvaarders meester, maar toch waren de grootste verliezen aan ònze zijde. Handel en visserij lagen grotendeels stil. Te Amsterdam stonden wel 1500 huizen ledig.

Vrede van Westminster.

In het moeilijke jaar 1653 vatte de nieuwe raadpensionaris, Johan de Wit, met vaste hand het roer van de bedreigde staat. Met kracht streefde hij naar het herstel van de vrede. Cromwell's voorwaarden waren gematigd en in 1654 werd de eerste vrede van Westminster gesloten.

Acte van Seclusie.

Van de Staten van Holland had Cromwell vooraf in 't geheim de belofte ontvangen, dat zij den Prins nimmer tot de waardigheden zijner voorouders zouden verheffen. Deze „Acte van Seclusie" of Uitsluitingswet heeft vooral bij de Oranjepartij heftige verontwaardiging gewekt. Zij achtte de vrede al te duur gekocht.

VRAGEN. 1. Welke partij nam *na* de dood van Willem II het bewind in handen? 2. Welke vergadering kwam *in* 1651 in Den Haag bijeen? 3. Wat gebeurde er in 1649 *in* Engeland? 4. Wie kreeg daar toen

alle macht in handen? 5. Waarover hadden *wij* geschillen met de Britten? 6. Wat weet ge van de „Acte van Navigatie"? 7. Met welke strijd is *de* oorlog begonnen? 8. Wie behaalde een overwinning bij Plymouth? 9. Waar is de dappere Tromp *in* 1653 gesneuveld? 10. Wat deden *de* Zeeuwse kapers? 11. Waarom verlangde men *in* ons land naar vrede? 12. Wie werd *in* 1653 raadpensionaris? 13. Wanneer en waar werd *de* vrede met de Britten gesloten? 14. Welke belofte had Cromwell *in 't geheim* van de Staten v. Holland ontvangen? 15. Welke partij was *vooral* tégen de Acte van Seclusie?

XXIII. Uit de dagen van Johan de Witt. I.

Johan de Witt. Johan de Witt was een bekwaam staatsman van onkreukbare eerlijkheid. Vooral voor de financiën maakte hij zich zéér verdienstelijk. De rente der Hollandse schuldbrieven werd door zijn beleid van 5 % tot 4 % teruggebracht. Dit gaf jaarlijks aanzienlijke besparing.

De raadpensionaris was het hoofd der Staatsgezinde partij. Al zijn maatregelen waren er op gericht de vrede te bewaren met onze beide machtige buren Engeland en Frankrijk. Dit is hem evenwel niet gelukt. Om zo nodig onze handel krachtig te kunnen beschermen, zorgde De Witt, dat er een sterke oorlogsvloot gebouwd werd. Reeds in de Noorse oorlog, van 1654—1660, kwam deze ons goed te pas. Het gelukte aan de Nederlanders, de vrije vaart door de Sont te handhaven.

Verhouding tot Engeland. In Engeland was Cromwell in 1658 gestorven en twee jaren later werd Karel II koning van Engeland. Weldra bleek, dat hij geen vriend van de Nederlanders was. Reeds in 1664, nog vóór de oorlogsverklaring, veroverden de Engelsen onze factorijen op de kust van Guinea en onze kolonie Nieuw-Nederland in Noord-Amerika De nederzetting Nieuw-Amsterdam werd toen herdoopt als New-York en werd later een wereldstad.

Tweede Engelse Oorlog.

In Januari 1665 overvielen de Engelsen een vloot Straatvaarders, die met rijke lading uit de Levant terugkeerde. Met deze aanval begon de tweede Engelse oorlog (1665—'67).

De sterke Staatse vloot, onder bevel van Wassenaer van Obdam, leed bij Lowestoff een zware naderlaag. Midden in de slag vloog het Hollandse admiraalsschip met de gehele bemanning de lucht in.

In de zomer van 1666 won De Ruyter schitterend de Vierdaagse zeeslag. In die slag commandeerde hij voor 't eerst zijn nieuwe admiraalsschip „De Zeven Provinciën". Bij Noord-Voorland werd de Engelse vloot na een hardnekkige strijd van vier dagen geheel verslagen. In 't najaar leed De Ruyter echter een nederlaag bij Duinkerken, vooral doordat Cornelis Tromp hem niet voldoende ondersteunde. Met moeite redde Bestevaer zijn schepen achter de Vlaamse banken.

Nu waren de Britten meester ter zee. Hun vloot kwam het Vlie binnen, verbrandde er wel 140 koopvaarders en ook het dorpje West-Terschelling. Aan onze zijde weerden de Zeeuwse kapers zich geducht en maakten honderden Engelse koopvaarders buit.

Tocht naar Chatham.

Een stoute daad der Hollanders bespoedigde de vrede. In de zomer van 1667 zeilden ruim 80 onzer oorlogsschepen naar de Engelse kust. Zeventien schepen waagden zich onder De Ruyter en Van Gent bij Chatham in de Theemsmond, en stevenden verder de brede Medway op. 't Fort Sheerness werd ingenomen en branders vernielden een zestal der grootste Engelse schepen. Twee der grootste, waarbij ook de Royal Charles, voerde men als zegetekenen naar 't vaderland.

Vrede van Breda.

Enkele weken na de tocht naar Chatham werd de vrede van Breda gesloten. Ieder behield de bezittingen, die in 1667 zijn eigendom waren.

Nieuw-Nederland bleef dus in Engelse handen; wij daarentegen behielden Suriname.

VRAGEN. 1. Op welke wijze maakte *Johan* de Witt zich zeer verdienstelijk voor de financiën van Holland? 2. Van welke partij was *de* raadpensionaris het hoofd? 3. Waarom liet hij een sterke oorlogsvloot bouwen? 4. Wie werd *in* 1660 koning van Engeland? 5. Welke veroveringen maakten de Engelsen *in* 1664? 6. Welke wereldstad groeide *uit* de nederzetting Nieuw-Amsterdam? 7. Wanneer werd *de* tweede Engelse oorlog gevoerd? 8. Wat weet ge van de slag bij Lowestoff? 9. Welke overwinning behaalde De Ruyter *in* de zomer van 1666? 10. Waardoor brachten *de* Zeeuwse kapers den vijand zoveel schade toe? 11. Wie waren onze aanvoerders *bij* de stoute tocht naar Chatham? 12. Waar werd *nog* in 1667 de vrede gesloten? 13. Welke kolonie ging toen voor goed verloren? 14. Welk gebied bleef echter in onze handen?

XXIV. Uit de dagen van Johan de Witt. II.

Lodewijk XIV. Over Frankrijk regeerde van 1643 tot 1715 Lodewijk XIV. Bij zijn troonsbestijging was hij pas vier jaar oud; van 1661 af leidde hij zelf de regering.

De Franse koning was een man van matige bekwaamheid, maar met groot plichtsbesef. IJverig hield hij zich met de regeringszaken bezig. De vleiers uit zijn omgeving maakten hem echter zeer trots. Zijn heerszucht ging alle perken te buiten.

Steeds was de Franse koning bedacht op uitbreiding van zijn grondgebied. Zo maakte hij, toen zijn schoonvader, de koning van Spanje, overleden was, aanspraak op de Spaanse Nederlanden. Nog in 1667 rukte zijn leger België binnen en een aantal steden vielen in handen der Franse troepen.

Triple Alliantie. In ons land kon men de verovering van het Zuiden niet werkeloos aanzien. Niemand in de Republiek wilde het machtige Frankrijk tot nabuur. Ook

in Engeland maakte men zich ongerust over de voorspoed der Franse wapenen en in 1668 sloten de Republiek, Engeland en Zweden het Drievoudig Verbond of de Triple Alliantie. De bondgenoten dwongen Lodewijk XIV de vrede van Aken te sluiten.

De trotse Zonnekoning heeft aan Johan de Witt en de Hollanders deze tegenwerking nooit vergeven. Weldra zou zijn geduchte wraak de republiek treffen.

De jonge Prins.

In het binnenland begon 't aanzien van den raadpensionaris te verminderen. Sommigen zijner vroegere vrienden werkten hem tegen en de macht der Oranje-partij nam toe. Hoe ouder de jonge Prins, de enige zoon van stadhouder Willem II, werd, des te meer hoopten zijn vrienden hem eens de plaats zijner voorouders te zien innemen.

VRAGEN. 1. Wie regeerde *van* 1643 tot 1715 over Frankrijk? 2. Waarop was *deze* heerszuchtige koning steeds bedacht? 3. Wanneer veroverden de Franse legers vele steden in België? 4. Wie was toen juist overleden? 5. Welke landen sloten *in* 1668 het Drievoudig Verbond? 6. Waartoe dwong *deze* Triple Alliantie Lodewijk XIV? 7. Van wie ondervond *Johan* de Witt tegenwerking? 8. Welke partij zag haar macht toenemen? 9. Wat hoopten *de* vrienden van den jongen Prins?

XXV. Het Rampjaar 1672.

Oorlog met 4 staten.

In het voorjaar van 1672 verklaarden Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen ons de oorlog. Omgekocht door het Franse goud was de Engelse koning van de Triple Alliantie afgevallen.

Aan de zeezijde behoefden wij weinig te vrezen; daar waakte De Ruyter met een sterke vloot. Het leger was echter verwaarloosd en onze vestingen verkeerden in treurige staat.

De Fransen over de Rijn. In het begin van Mei rukte 't Franse leger, 120000 man sterk, van Charleroi op. Reeds de 10e Juni verscheen de Franse hoofdmacht aan de Rijn,

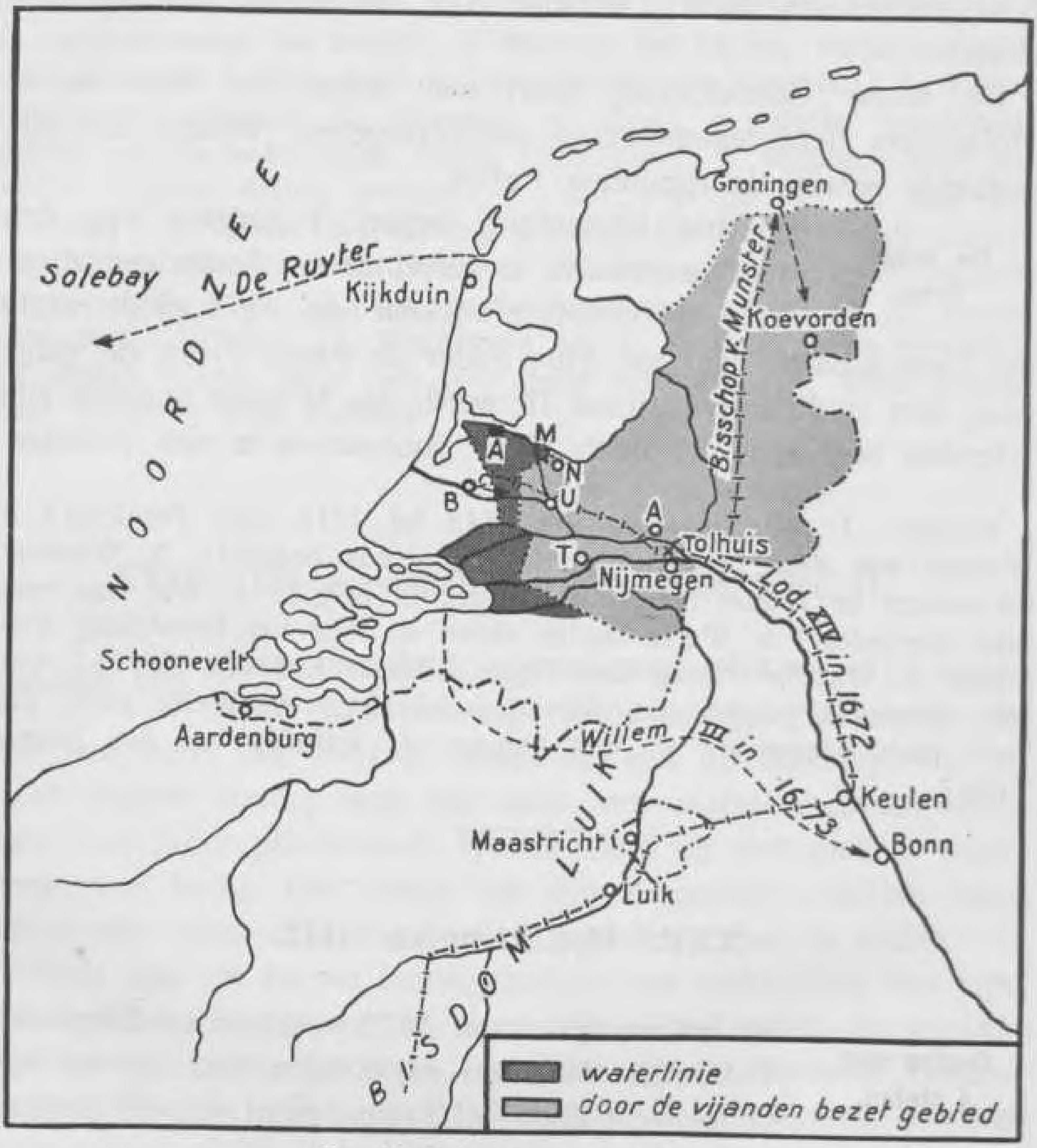

De Nederlanden in 1672.

tegenover het Tolhuis. Koning Lodewijk was in persoon bij 't leger.
Een verraderlijke boer wees de Fransen een doorwaadbare

plaats. De 12e Juni trokken zij de Rijn over; de tegenstand der zwakke Staatse troepen was te vergeefs. Om niet van Holland te worden afgesneden, moest Willem III haastig van de IJsel terug trekken. Zelfs Utrecht werd niet verdedigd en de Prins maakte eerst halt achter de Hollandse Waterlinie.

De Fransen volgden hem van nabij en bezetten de provinciën Gelderland en Utrecht. Lodewijk XIV vestigde zijn hoofdkwartier te Zeist. Onderwijl veroverden de Munsterse en Keulse troepen het Oosten van ons land. Zelfs Koevorden viel den vijand in handen. Groningen verdedigde zich echter dapper en met goede uitslag.

De strijd ter zee.

Op zee handhaafde De Ruyter de eer der Nederlandse vlag: bij Solebay versloeg hij de verenigde Franse en Engelse vloten. De Zeeuwse kapers namen onderwijl honderden Engelse koopvaarders.

Algemeen waren de schrik en ontzetting in Holland. Velen begroeven hun geld en kostbaarheden in kelders en tuinen en zonden vrouw en kinderen scheep naar naburige landen.

Willem III stadhouder.

Gelijk 't in moeilijke tijden meer gaat, ging 't ook in 1672: de regering kreeg van alles de schuld. Er werd zelfs een aanslag gepleegd op Johan de Witt. Op dezelfde dag riep de burgerij van Veere den Prins tot stadhouder van Zeeland uit. Een week later volgden Dordrecht en andere Hollandse steden en de 4de Juli benoemden de Staten van Holland den Prins tot stadhouder van hun gewest. De Staten-Generaal benoemden Willem III nu ook tot kapitein-generaal en admiraal der Unie, en zo zag de 21-jarige Prins zich tot de ambten zijns vaders verheven. Vrijwillig legde Johan de Witt nu het ambt van raadpensionaris neer. Door velen fel gehaat, werden Johan en zijn broeder Cornelis de 20ste Augustus door oproerige Haagse schutters bij de Gevangenpoort schandelijk vermoord.

Het jaar 1672 eindigde beter, dan iemand verwacht had. De Waterlinie bleef de Fransen tegenhouden. Slechts één maal had hier gevaar gedreigd. Bij strenge vorst was de Franse

maarschalk Luxemburg plunderend tot Zwammerdam en Bodegraven doorgedrongen. Plotselinge dooi dwong hem echter tot een overhaaste aftocht.

VRAGEN. 1. Met welke staten kregen wij *in* het voorjaar van 1672 oorlog? 2. Hoe sterk was *het* Franse leger wel? 3. Waar zijn de Fransen over de Rijn getrokken? 4. Waarom moest de Prins *toen* snel van de IJsel terugtrekken? 5. Welke provinciën werden door Fransen bezet? 6. Welk gedeelte van ons land werd door den bisschop van Munster veroverd? 7. Welke vesting viel *zelfs* den vijand in handen? 8. Maar welke stad verdedigde zich met goed gevolg? 9. Waar versloeg *De* Ruyter de vijandelijke vloten? 10. Wat deden *onderwijl* de Zeeuwse kapers? 11. In welk stadje werd de Prins 't eerst tot stadhouder uitgeroepen? 12. Tot welke waardigheid benoemden hem *de* Staten Generaal? 13. Welk treurig lot trof *Johan* en Cornelis de Witt? 14. Wat deed de Franse maarschalk Luxemburg *in* de winter van 1672? 15. Waardoor moest hij overhaast terugtrekken?

XXVI. Stadhouder en Koning.

Stadhouder Willem III.

Dertig jaren diende Willem III zijn vaderland, zowel op 't slagveld als in de raadszaal. In zijn zwak lichaam huisde een krachtige geest. De Prins had een scherp verstand en een ijzeren geheugen. Bij tal van gelegenheden toonde hij zijn persoonlijke moed.

In vele veldtochten verdedigde Willem III de vrijheid van Europa tegen Lodewijk XIV. Meestal was het geluk hem tegen. Toch dwong hij in 1673, door de verovering van Bonn, de Fransen om het Nederlandse grondgebied te ontruimen.

Overwinningen ter zee.

De zwaarste strijd werd in dit jaar ter zee gestreden. Twee malen overwon De Ruyter, geholpen door Cornelis Tromp, de verenigde koningsvloten bij Schoonevelt. In Augustus 1673 vond bij Kijkduin, in 't gezicht der Noord-Hollandse kust, de beslissende slag plaats. Met zware verliezen week de Engelse vloot van onze kusten.

Vrede van Westminster. Reeds in 1674 werd op eervolle voorwaarden met Engeland vrede gesloten. Munster en Keulen volgden weldra dit voorbeeld en legden de wapenen neder.

De Ruyter sneuvelt. Nog vier jaren duurde met Frankrijk de strijd voort, waarbij vooral in de Zuidelijke Nederlanden geoorloogd werd. In de Middellandse Zee bestreed De Ruyter de Franse vloot. Hij werd in een zeeslag bij Sicilië zwaar gekwetst en stierf enkele dagen later in de haven van Syracuse. In de Nieuwe Kerk te Amsterdam bewaart een prachtige graftombe de herinnering aan „den Schrik des groten Oceaans".

Vrede van Nijmegen. Na langdurige onderhandelingen sloten wij in 1678 met Frankrijk de vrede van Nijmegen. De Nederlanders verloren geen voet gronds en verkregen zelfs nog enige handelsvoordelen.

Vervolging der Protestanten. Enkele jaren later begon Lodewijk XIV de Protestanten in zijn land te vervolgen. Duizenden Hugenoten ontvluchtten toen hun vaderland en velen vonden in de Republiek een veilige wijkplaats. Ook in Engeland dreigde gevaar voor het Protestantse geloof. Koning Karel II was kinderloos gestorven en door 's Prinsen schoonvader, Jacobus II, opgevolgd. Deze was echter Katholiek en vele Engelsen zagen hem slechts met tegenzin op de troon.

Willem III naar Engeland. Herhaaldelijk ontving Willem III uitnodigingen om naar Engeland over te steken en 's lands godsdienst en vrijheden te redden. In 't diepst geheim werden de nodige toebereidselen gemaakt. De 11e November 1688 voerde een vloot van ruim 400 schepen 's Prinsen leger naar Engeland. Na een voorspoedige overtocht landde hij in de ruime haven van Torbay.

Korte tijd ná de landing rukte de Prins met zijn leger in de richting van Londen op. Het Engelse leger liep bijna geheel tot Willem III over, en van alle macht beroofd, vluchtte

Jacobus II over 't Kanaal naar zijn vriend Lodewijk XIV. In 't begin van 1689 riep het Britse volk Willem en Maria uit tot koning en koningin van Engeland.

Negenjarige Oorlog.

Lodewijk XIV zou verder met de wapenen Jacobus' rechten verdedigen. Zo ontbrandde de negenjarige oorlog, van 1688—'97. Alle vijanden van den Fransen koning verenigden zich bij 't Groot Verbond van Wenen.

Te land zegevierden de Franse legers. Ook ter zee leden de Hollanders en Engelsen een nederlaag bij kaap Bevesier. Twee jaren later, in 1692, werd de Franse vloot echter vernietigd in de baai van La Hogue.

Vrede van Rijswijk.

In 1697 maakte de vrede van Rijswijk een einde aan de oorlog. Lodewijk XIV erkende daarbij Willem III als koning van Engeland.

Nog vijf jaren heeft de Koning-Stadhouder geleefd, steeds plannen vormende om de Franse overheersing tegen te gaan. Zijn gezondheid liet echter steeds meer te wensen over en in 't voorjaar van 1702 is de Prins overleden. Het Engelse volk vereert hem als een zijner grootste koningen.

VRAGEN. 1. Waarom heeft *Willem III* steeds Lodewijk XIV bestreden? 2. Waartoe dwong hij de Fransen in 1673, *door* de verovering van Bonn? 3. Welke overwinningen behaalde De Ruyter *ter* zee? 4. Waarom was *de* overwinning bij Kijkduin zo gewichtig? 5. Waar en met wie werd in 1674 vrede gesloten? 6. Waar bestreed De Ruyter in 1676 de Fransen? 7. In welke stad is de zwaar gewonde admiraal overleden? 8. In welke kerk is een prachtige graftombe voor hem opgericht? 9. Waarom moesten zoveel Hugenoten hun vaderland verlaten? 10. En waarom dreigde er *ook* in Engeland gevaar voor het Protestantisme? 11. Waarheen stak de Prins *in* 1688 met een groot leger over? 12. Waar landde *hij?* 13. Waarheen vluchtte *Jacobus II?* 14. Waartoe werden Willem en Maria *in* 1689 uitgeroepen? 15. Welke oorlog ontbrandde *toen*? 16. In welke baai werd in 1692 de Franse zeemacht vernietigd? 17. Waar werd *in* 1697 vrede gesloten? 18. Wanneer is *de* koning-stadhouder overleden?

XXVII. Het tweede stadhouderloze tijdperk.

Na 's Prinsen dood stelden Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijsel geen stadhouder meer aan. Zo begon in 1702 het tweede stadhouderloze tijdperk, dat tot 1747 duurde. Tot zijn dood, in 1720, was de raadpensionaris van Holland, Antonie Heinsius, de eigenlijke leider der regering.

De Spaanse Erfenis.

De Spaanse koning, Karel II, was in het jaar 1700 kinderloos gestorven. Om zijn erfenis ontbrandde de Spaanse Successieoorlog. Koning Lodewijk XIV en keizer Leopold I waren beiden met zusters van den Spaansen koning gehuwd geweest. De eerste kwam op voor de rechten van zijn kleinzoon, Philips van Anjou. De laatste verdedigde de belangen van zijn tweeden zoon, aartshertog Karel.

In Engeland en in de Republiek wenste men geen Fransen prins op de Spaanse troon te zien. Dan zou de macht van Lodewijk XIV nog hoger stijgen.

Sp. Successie oorlog.

Bij 't Groot-Haags-Verbond besloten de Republiek en Engeland keizer Leopold met kracht te steunen. Weer werd de oorlog in de Zuidelijke Nederlanden gevoerd. Daar verschenen Staatse, Engelse en Keizerlijke troepen onder opperbevel van den hertog van Marlborough en van prins Eugenius van Savoye. Ondanks hun dapperheid werden de Fransen telkens verslagen, o.a. in 1709 bij Malplaquet. Hier onderscheidde zich vooral de jeugdige Friese stadhouder Jan Willem Friso. In 1711 verdronk deze jonge held echter bij 't overvaren van het Hollands Diep.

Vrede van Utrecht.

Ten slotte knoopte Engeland vredesonderhandelingen aan en toen moest de Republiek wel volgen. Bij de vrede van Utrecht verkreeg Engeland grote voordelen. De Republiek moest tevreden zijn met de bezetting van enige Zuid-Nederlandse vestingen, de zgn. „Barrièresteden".

't Volgende jaar sloot ook de keizer vrede. Philips van Anjou bleef koning van Spanje. Aartshertog Karel, sedert 1711 keizer van Oostenrijk, verwierf de Zuidelijke Nederlanden. In de 18e eeuw waren deze daardoor als „Oostenrijkse Nederlanden" bekend

Tweede Grote Vergadering.

Op voorstel van Overijsel werd er in 1716 een 2e Grote Vergadering gehouden om, zo mogelijk, het bestuur der Republiek te hervormen. Alle gewenste verbeteringen mislukten echter door de naijver der gewesten.

De Regenten.

In de steden berustte toen alle macht in handen der regenten. De burgerij had geen invloed op het stadsbestuur. Aan 't hoofd van elke stad stond een vroedschap met 2 tot 4 burgemeesters. Kwam er een vroedschapsplaats open, dan wezen de overige leden het nieuwe lid aan, altoos een hunner verwanten of vrienden. Zo werd iedere stad door een klein getal familiën geregeerd. Daarom spreekt men van „de tijd der familieregering of der regentenheerschappij".

De Handel.

De handel bloeide in de regententijd niet meer zó als in de Gouden Eeuw. De kooplieden waren minder ondernemend geworden en het aantal mededingers uit de omliggende landen werd steeds groter. Bovendien werd de oorlogsvloot verwaarloosd en meermalen brachten de Algerijnse zeerovers onze handel ernstige schade toe.

Oostenrijkse Successieoorlog.

In 1740 stierf keizer Karel VI. Zijn dochter Maria Theresia volgde hem op. Engeland en de Republiek erkenden haar als keizerin en hadden beloofd, haar zo nodig te ondersteunen. Weldra werd de jonge keizerin door Pruisen en Frankrijk aangevallen. Engeland bleef zijn belofte getrouw en zond hulp aan Maria Theresia. Eerst in 1743 volgde de Republiek dit voorbeeld. Wij kregen nu oorlog met Lodewijk XV. De Barrière-steden gingen zonder slag of stoot verloren en in 1747 veroverden de Fransen zelfs Zeeuwsch-Vlaanderen.

Onder de indruk van deze tegenspoed begon het volk, evenals in 1672, weer om een prins van Oranje te roepen.

Ommekeer in 1747. Willem Karel Hendrik Friso, de zoon van Jan Willem Friso, was toen reeds stadhouder van Friesland, Groningen en Gelderland. Veere gaf weer 't voorbeeld en in April 1747 riep men Willem IV tot stadhouder van Zeeland uit. Holland, Utrecht en Overijsel volgden dit voorbeeld en met 's Prinsen verheffing eindigde het tweede stadhouderloze tijdperk.

VRAGEN. 1. Welk tijdperk begon *met* het jaar 1702? 2. Wie was *toen* eigenlijk de leider der regering? 3. Wie maakten *bij* de dood van koning Karel II aanspraak op de Spaanse erfenis? 4. Wat werd er besloten *bij* 't Groot-Haags-Verbond? 5. Wie waren *de* aanvoerders van het leger der bondgenoten? 6. Waar werden o. a. de Fransen verslagen? 7. Waar kwam Jan Willem Friso *in* 1711 om het leven? 8. Waar werd in 1713 vrede gesloten? 9. Welke steden kreeg *de* Republiek in het Zuiden? 10. Wie bleef koning van Spanje? 11. Wat was *het* doel der Tweede Grote Vergadering? 12. Waardoor werd *er* niets bereikt? 13. Wie bestuurden *in* die dagen de steden? 14. Hoe ging het met *de* handel in de Regententijd? 15. Wie was in 1740 de opvolgster van Keizer Karel VI? 16. Door welke landen werd *zij* aangevallen? 17. Door welke landen werd *zij* echter gesteund? 18. Met welk land kwamen wij *zo* in oorlog? 18. Waar deden *de* Fransen een inval? 19. Welke ommekeer vond er toen in de Republiek plaats? 20. Welk tijdperk eindigde daarmede *in* 1747?

XXVIII. Stadhouder Willem IV.

Willem IV Erfstadhouder. Willem IV was de eerste der Oranjes, die stadhouder werd over *alle* gewesten. Bovendien verklaarden de Staten der gewesten het stadhouderschap erfelijk. Tevens was Willem IV erfelijk kapitein-generaal-admiraal en bovendien opperdirecteur zowel van de Oost-Indische als van de West-Indische Compagnie.

De jonge stadhouder was voorkomend en werkzaam. Toch heeft hij weinig tot stand gebracht, mede door zijn zwakke gezondheid. De voorspoed der Franse wapenen bleef aanhouden. Zelfs ging de vesting Bergen op Zoom verloren. Gelukkig sloot men in 1748 te Aken vrede met Frankrijk.

Pachtersoproer. Binnenslands ontstond er een oproerige beweging tegen de pachters der belastingen. Het volk zag met grote verbittering, hoe deze lieden in korte tijd schatrijk werden. Te Haarlem, 's-Gravenhage en Leiden plunderde het gepeupel sommige pachterswoningen. Nergens ging het echter zo woest toe als in Amsterdam.

Zo algemeen bleek de afkeer van 't verpachten der belastingen, dat deze verpachting afgeschaft werd. Voortaan zouden de belastingen door ambtenaren worden ontvangen. Deze werden met een vaste jaarwedde bezoldigd.

Doelisten te Amsterdam. Ook onder de Amsterdamse burgerij heerste ontevredenheid. Met nadruk eisten de „Doelisten" invloed der burgers op de stadsregering. Wel werden enkele eisen ingewilligd, maar toch bleef de macht in handen der regenten.

De Prins was te zwak om flink tegen de regenten op te treden. Vele misbruiken bleven oogluikend bestaan.

Maatregelen van den Prins. De Prins wilde de nijverheid bevorderen. Hij en zijn hof zouden voortaan alleen kleding dragen, van Nederlandse stoffen vervaardigd. Vóór hij zijn verdere plannen kon uitvoeren, is Willem IV reeds in 1751 overleden.

VRAGEN. 1. Welke waardigheden kreeg *Willem IV?* 2. Wat werd er *bovendien* bepaald aangaande zijn ambten? 3. Waardoor heeft de jonge stadhouder niet veel tot stand gebracht? 4. Welke vesting ging verloren? 5. Waar werd *in* 1748 echter met Frankrijk vrede gesloten? 6. Tegen wie ontstond er *in* het binnenland een oproerige beweging? 7. Waarom was *het* volk zo verbitterd op de belastingpachters? 8. In

welke stad was het oproer *vooral* erg? 9. Wat gebeurde er met *de* verpachting der belastingen? 10. Door wie zouden *voortaan* de belastingen ontvangen worden? 11. Wie waren vooral *in* Amsterdam roerig? 12. Wat wilden *zij?* 13. Welk besluit nam de Prins *in* 't voordeel der Nederlandse nijverheid? 14. Wanneer is *Willem IV* overleden?

XXIX. Patriotten en Prinsgezinden.

De Gouvernante. Na de dood van Willem IV trad zijn weduwe, prinses Anna, als „gouvernante" op voor haar zoontje Willem V. Tijdens haar bewind woedde weer een grote oorlog in West-Europa. De Republiek bleef echter zorgvuldig buiten de strijd. Trouwens, leger en vloot verkeerden in treurige toestand en door onderlinge verdeeldheid vonden geen nieuwe toerustingen plaats.

In 1759 overleed de gouvernante. De hertog van Brunswijk—Wolfenbüttel, die reeds veldmaarschalk van de Republiek was, werd nu voogd over den jeugdigen stadhouder. In 1766 aanvaardde deze zelf de regering.

Patriotten en Prinsgezinden. Willem V, een man van geringe bekwaamheid en werkkracht, regeerde daarbij juist in zeer moeilijke tijden. Onder zijn bestuur verdeelde de bevolking zich in twee vijandige partijen. De Patriotten wensten vurig, dat aan de burgerij meer invloed op de regering van stad en land zou worden verleend. Zij waren tegenstanders van den stadhouder en wensten zijn uitgebreide macht te beperken. Om den stadhouder schaarde zich de Prinsgezinde partij, die van verandering weinig weten wilde. Naast deze partijen bleef ook de oude staatsgezinde of regentenpartij voortbestaan.

Algemene voorspoed. 't Ging de Republiek in deze dagen zeer voor de wind. Onze onzijdigheid was gunstig voor de handel. Handel en zeevaart beleefden van 1750—'80 dan ook een tijdperk van zeer grote bloei.

Smokkelhandel. Doch eindelijk kwam de tegenspoed. In 1776 kwamen de Noord-Amerikanen tegen Engeland, het Moederland, in opstand. Nederlandse kooplieden leverden aan de opstandelingen kanonnen, kruit en andere oorlogsbehoeften. De herhaalde klachten der Engelse regering daarover hadden weinig gevolg; zelfs onderhandelden Amsterdamse kooplieden met de Amerikanen in 't geheim over een handelsverdrag.

4e Engelse Oorlog. Nog in het najaar van 1780 verklaarde Engeland ons de oorlog en reeds in de eerste maanden van 1781 vielen honderden rijkgeladen koopvaarders in handen der Britten. Wel hield Zoutman in de slag bij Doggersbank dapper stand, maar verder bleef onze zwakke vloot werkeloos. Met den dag nam het misnoegen der bevolking toe. Vooral de hertog van Brunswijk moest het ontgelden; hij week eerst naar Den Bosch en verliet weldra het land. Gelukkig eindigde deze schadelijke oorlog in 1784 bij de vrede van Parijs. Een jaar te voren waren de Noord-Amerikanen door Engeland vrij verklaard.

Optreden der Patriotten. Van alle tegenspoed gaven de Patriotten Willem V de schuld. In vele plaatsen richtten zij vrijcorpsen op. In Holland waren zij geheel de baas en zelfs werd aan Willem V het bevel over het Haagse garnizoen ontnomen. Verontwaardigd over deze schending van zijn gezag ging de Prins met zijn gezin in Gelderland wonen. Toch had hij in Holland nog vele aanhangers. 't Kwam er slechts op aan hen te verenigen en leiding te geven. Daartoe wilde zijn gemalin, prinses Wilhelmina van Pruisen, naar Den Haag reizen. Bij Goejanverwellesluis werd het reisgezelschap echter door gewapende Patriotten aangehouden en genoodzaakt terug te keren.

Inval der Pruisen. De koning van Pruisen eiste voldoening voor deze belediging, zijn zuster aangedaan, en weldra zond hij 18 000 man Pruisische troepen over onze grenzen. Haast zonder slag of stoot drongen zij tot in Holland door. Overal ontvingen de Prinsgezinden hen als vrienden en

bevrijders. De 20ste September keerde Willem V in de residentie terug, toegejuicht door het Oranjegezinde volk.

Vele Patriotten werden van hun ambten beroofd en door Prinsgezinden vervangen. Enige duizenden verlieten het land, bevreesd voor vervolging door de tegenpartij. Al hun hoop was voortaan gevestigd op hulp van Frankrijk.

Oorlog met Frankrijk. In dit land had in 1789 en volgende jaren de Grote Franse Omwenteling plaats. In 1793 besloot het opgewonden Franse volk „alle volken van hun onderdrukkers te bevrijden." Zoo verklaarde het ook de oorlog aan den stadhouder van Holland. Een Frans leger onder generaal Dumouriez slaagde er niet in de Republiek te veroveren. Na de slag bij Fleurus, overschreed echter generaal Pichegru onze grenzen. Eerst aarzelde de Franse veldheer, maar toen in Januari 1795 felle vorst de grote rivieren deed dicht vriezen, rukten de Fransen verder ons land binnen. Reeds in de nacht van 19 Januari bezette generaal Daendels Amsterdam.

Vlucht van Willem V. Prins Willem V dobberde toen al op de golven der Noordzee. Scheveningse pinken voerden hem en de zijnen naar Engeland. In 1806 is hij in de stad Brunswijk overleden.

VRAGEN. 1 Wie bestuurde *tijdens* de minderjarigheid van Willem V het land? 2. Wie werd *na* de dood van prinses Anna voogd van den jongen Prins? 3. *In* welk jaar aanvaardde Willem V zelf de regering? 4. Welke partijen kwamen *onder* zijn bestuur vijandig tegenover elkander te staan? 5. Wat wensten *de* Patriotten? 6. Waardoor heerste er *in* die dagen in de Republiek zo grote welvaart? 7. Met welke smokkelhandel hielden de kooplieden zich ná 1776 bezig? 8. Wanneer verklaarde Engeland ons de oorlog? 9. Welke slag leverde Zoutman tegen de Engelse vloot? 10. Wie verliet *in* deze dagen het land? 11. Waar werd *in* 1784 vrede gesloten? 12. Hoe traden de Patriotten *in* Holland op tegenover den stadhouder? 13. Waarheen verlegde Willem V *toen* zijn residentie? 14. Wie deed een vergeefse poging om naar 's-Gravenhage te reizen? 15. Wat was *haar* doel? Waar werd zij door gewapende Patriotten tegen gehouden? 16. Wie heeft *toen* in ons land

het gezag van Willem V hersteld? 17. Waarheen vluchtten duizenden Patriotten? 18. Wat vond *in* Frankrijk in 1789 en volgende jaren plaats? 19. Welke Franse generaal drong in 1795 ons land binnen? 20. Waardoor kon *hij* zo gemakkelijk in het hart des lands doordringen? 21. Waarheen vluchtte *prins* Willem V?

XXX. De Bataafse Republiek.

Nu zegepraalden de patriotten! Natuurlijk werden alle Oranjegezinde regenten uit hun ambt ontslagen. Vrolijk dansten zelfs deftige burgers met de haveloze Franse bevrijders overal om de vrijheidsboom. Ons land heette voortaan de Bataafse Republiek.

Haags Verdrag.

De blijde roes van „vrijheid, gelijkheid en broederschap" duurde echter slechts kort. Bij het „Haags Verdrag" sloot de Bataafse Republiek met Frankrijk een aanvallend en verdedigend verbond. Geen der beide landen zou met Engeland een afzonderlijke vrede sluiten. Staats-Vlaanderen, Maastricht en Venlo werden aan Frankrijk afgestaan. Als vergoeding voor de Franse hulp moest 100 millioen gulden betaald worden. Bovendien beloofden wij 25000 man Franse troepen te onderhouden.

Nationale Vergadering.

Alle mannelijke Nederlanders, die ten minste 20 jaar oud waren en niet bedeeld werden, mochten deelnemen aan de verkiezing voor de Nationale Vergadering. Deze kwam de 1ste Maart 1796 te 's-Gravenhage bijeen. De eensgezindheid was onder de leden ver te zoeken, maar toch bracht zij heel wat hervormingen tot stand. Met 't oog op de „gelijkheid" werden alle titels afgeschaft; voortaan heette ieder slechts burger of burgeres.

De eerste Grondwet.

In 1798 kwam de eerste grondwet tot stand. Deze bepaalde o.a. het volgende: „Alle burgers zijn gelijk voor de wet. Godsdienstvrijheid wordt aan

allen gewaarborgd. Algemene belastingen zullen worden ingevoerd en alle schulden samengesmolten."

Oorlog met Engeland. Frankrijks vriendschap bezorgde ons de vijandschap van Engeland. Onze handel kwam stil te liggen en vele koloniën, o.a. de Kaap, werden door de Engelsen veroverd. In 1797 leed de Bataafse vloot bij Kamperduin een zware nederlaag. De eenmaal zoo bloeiende Oost-Indische Compagnie werd opgeheven. Al haar bezittingen kwamen aan de Staat, maar ook al haar schulden werden overgenomen.

Inval in Noord-Holland. In de nazomer van 1799 landde een sterke Engels-Russische legermacht in Noord-Holland. Onze vloot gaf zich zonder strijd over en Den Helder ging verloren. Een Frans-Bataafs leger versloeg echter de invallers en bij verdrag scheepte de vijand zich weer in. Gelukkig maakte in 1802 de vrede van Amiens een einde aan de oorlog.

Terstond herleefde onze handel, maar reeds 't volgend jaar sleepte Napoleon Bonaparte ons land mede in een nieuwe oorlog tegen Engeland.

Schimmelpenninck. In 1804 werd Napoleon keizer der Fransen. Naar zijn wens kreeg ook ons land een eenhoofdig bestuur. Met de titel van raadpensionaris kwam Schimmelpenninck in 1805 aan 't hoofd der regering. Het volgend jaar moest ook de naam „Bataafse Republiek" verdwijnen. 's Keizers broeder, Lodewijk Napoleon, zou heersen over 't koninkrijk Holland.

VRAGEN. 1. Welk verdrag werd *met* Frankrijk gesloten? 2. Wat werd *daarbij* o.a. bepaald? 3. Wanneer kwam *de* Nationale Vergadering bijeen? 4. *In* welk jaar kregen wij onze eerste grondwet? 5. Wat werd er bepaald *omtrent* de gelijkheid? 6. En wat werd er vastgesteld betreffende de godsdienst? 7. Met welk land raakten wij in oorlog, *omdat* wij Frankrijks bondgenoten werden? 8. Hoe ging het nu met *de* handel? 9. En wat gebeurde er met de meeste koloniën? 10. Waar leed *de* Bataafse vloot een zware nederlaag? 11. In welk deel van ons land deden *de* Engelsen en Russen een inval? 12. Welke vesting

was enige tijd in hun handen? 13. Waar werd *in* 1802 gelukkig vrede gesloten? 14. Wie werd *in* 1804 keizer der Fransen? 15. Wie kwam *in* 1805 met de titel van raadpensionaris aan 't hoofd der Republiek?

XXXI. Onder Frans bewind.

Lodewijk Napoleon.

Koning Lodewijk Napoleon was niet zeer bekwaam, maar wel goedhartig en menslievend. Het ging ons land onder zijn bestuur niet voor de wind; vooral door het Continentaal Stelsel leed onze handel grote schade. Napoleon verbood *alle* handel met het Britse rijk.

Koning Lodewijk begreep wel, hoe zijn onderdanen door Napoleons maatregelen leden. Hij zag nog al eens iets door de vingers, hoezeer de keizer hem ook vermaande toch beter toezicht op de smokkelhandel te laten houden.

Vooral bij de ramp te Leiden in 1807 en bij de watersnood van 1809, toonde de koning zijn menslievendheid.

Inval in Zeeland.

In 1809 landde een sterke Engelse legermacht in Zeeland. Middelburg, Veere en Vlissingen werden bezet; de laatste plaats na een hevig bombardement. Het doel der invallers, de verovering van Antwerpen, werd niet bereikt.

Op den duur ontstond er grote onenigheid tussen koning Lodewijk en keizer Napoleon. Bij den laatste stond het besluit vast: Holland moest een deel worden van het grote Franse keizerrijk. In de zomer van 1810 deed koning Lodewijk afstand en een week later werd ons vaderland door den keizer bij Frankrijk ingelijfd.

Inlijving bij Frankrijk.

De Franse overheersing bracht hier weinig goeds en veel leed. Met ijzeren gestrengheid werd het Continentaal Stelsel gehandhaafd. Franse douaniers bewaakten de ganse kust; achterhaalde Engelse koopwaren werden openlijk verbrand. Onze handel was zo goed

als vernietigd. Alle koloniale waren werden peperduur: koffie, suiker en tabak kostten wel drie gulden 't pond. Allerlei surrogaten kwamen in gebruik. De armoede werd algemeen; in Amsterdam moest $^1/_4$ der bevolking bedeeld worden.

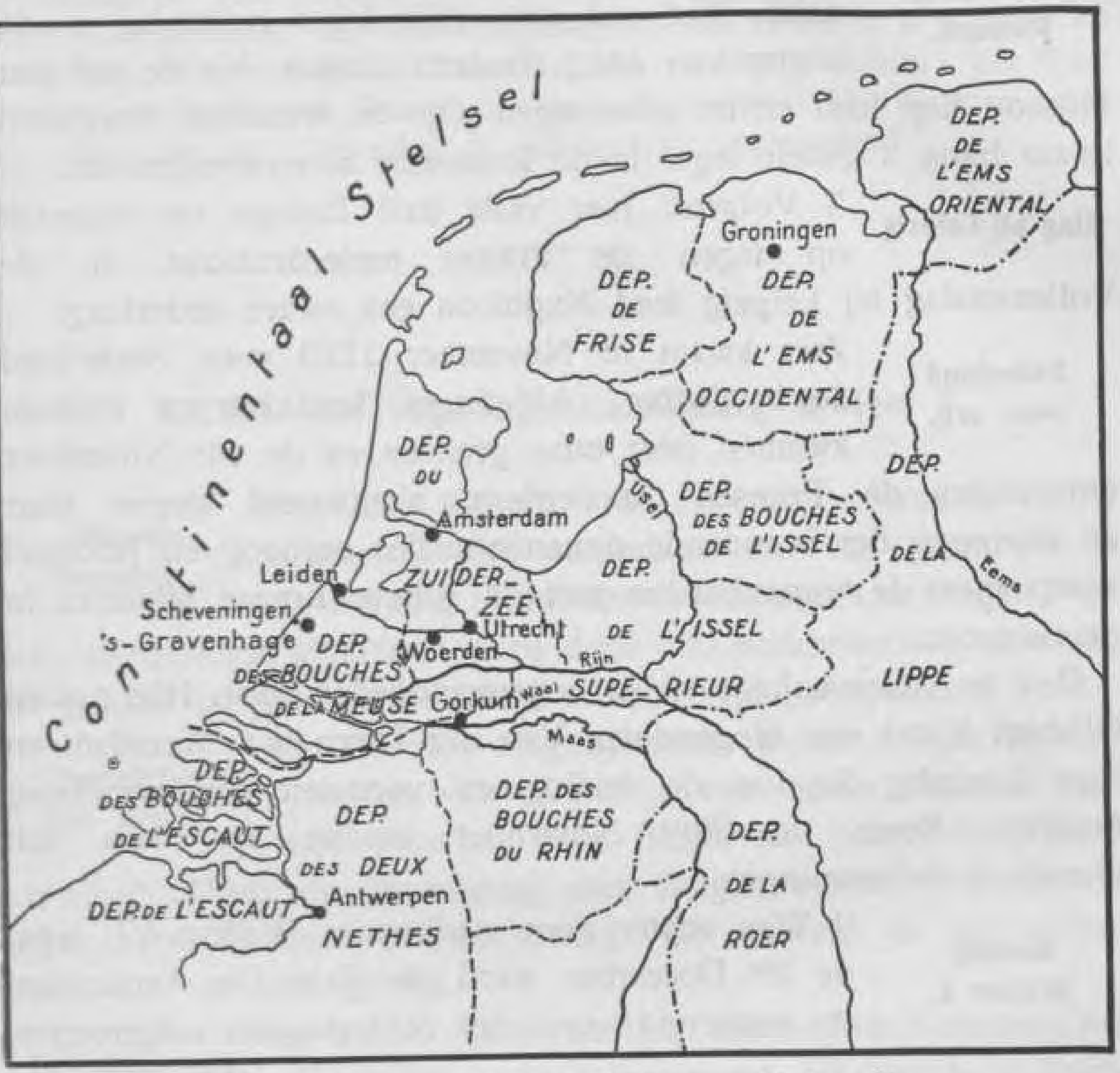

Nederland een deel van 't Franse Keizerrijk.

Bovendien voerde Napoleon de tiërcering der staatsschuld in; voortaan zou slechts $^1/_3$ gedeelte der rente betaald worden. De conscriptie of gedwongen krijgsdienst bracht vertwijfeling in talloze gezinnen. In 1811 werd Java, de laatste onzer koloniën, door de Engelsen veroverd.

In stomme berusting droegen de Nederlanders hun treurig lot en het gemeenschappelijk lijden deed de vroegere partijschappen verdwijnen.

Tocht naar Rusland. Ondanks Napoleons grote macht was zijn val nabij. Met een ontzaglijk leger rukte hij in de zomer van 1812 Rusland binnen. Na de val van Moskou liep hem echter alles tegen. Op de vreselijke terugtocht kwam bijna 't gehele leger in de Russische sneeuwvelden om.

Slag bij Leipzig. 't Volgend jaar vatte half Europa de wapenen op tegen de Franse onderdrukkers. In de Volkerenslag bij Leipzig leed Napoleon een zware nederlaag.

Nederland weer vrij. Zoo kwam in November 1813 voor Nederland de bevrijding. Afdelingen kozakken en Pruisen kwamen over onze grenzen en de 14e November ontruimden de Fransen Amsterdam. Knetterend stegen daar de vlammen der brandende douanenhuisjes omhoog en juichend wierp men de wapenborden met de gehate Franse adelaars in de vlammen.

Ook te 's-Gravenhage vielen ongeregeldheden voor. Hier namen Gijsbert Karel van Hogendorp, Van der Duyn van Maasdam en Van Limburg Styrum de leiding en vormden een voorlopig bestuur. Reeds de 30ste November landde de Prins van Oranje te Scheveningen.

Koning Willem I. 't Was echter geen stadhouder Willem VI, want de 2e December werd de Prins te Amsterdam tot souverein vorst der Nederlanden uitgeroepen.

VRAGEN. 1. Wie werd *in* 1806 koning van Holland? 2. Wat bepaalde *keizer* Napoleon bij het Continentaal Stelsel? 3. Hoe stond *koning* Lodewijk ten opzichte van dit Continentaal Stelsel? 4. Waar bloeide *vooral* de smokkelhandel? 5. Bij welke gelegenheden toonde *de* koning zijn menslievendheid? 6. Wat gebeurde er *in* het jaar 1809 in de provincie Zeeland? 7. Wat was eigenlijk *het* doel van de inval der Engelsen. 8. *In* welk jaar werd ons vaderland bij Frankrijk ingelijfd?

9. Waardoor werd de armoede zo groot *onder* deze Franse overheersing? 10. Welke strenge maatregelen nam *de* keizer? 11. Welk voordeel was er ten slotte aan het gemeenschappelijk lijden verbonden? 12. Met welke tocht begon *Napoleons* ondergang? 13. Waar werd de Keizer *in* 1813 verslagen? 14. Welke troepen kwamen *toen* weldra over onze grenzen? 15. Welke ongeregeldheden vielen er *in* Amsterdam voor? 16. Wie vormden *in* Den Haag een voorlopig bestuur? 17. Waar landde *de* Prins van Oranje de 30ste November? 18. Waartoe werd de Prins *de 2de December* te Amsterdam uitgeroepen?

XXXII. De regering van Koning Willem I.

Nieuwe Grondwet.

Pas had Willem I de regering aanvaard, of hij benoemde een commissie om een grondwet te ontwerpen. Voorzitter er van was Van Hogendorp. De voorgestelde grondwet werd door 600 notabelen — voorname en geachte burgers — met grote meerderheid goedgekeurd.

Vereniging met België.

De Grote Mogendheden wensten gaarne ten Noorden van Frankrijk een sterke staat te vormen. Daarom werd België met Noord-Nederland verenigd. Door de vereniging met België waren verschillende wijzigingen in de grondwet nodig. Zo ontving de souvereine vorst o.a. de koningstitel.

Terugkeer van Napoleon.

In het voorjaar van 1815 ontvluchtte Napoleon het eiland Elba, zijn ballingsoord. Hij landde in Zuid-Frankrijk en een paar weken later was hij weer keizer. Hij bood zijn tegenstanders de vrede aan; maar niemand vertrouwde den gevreesden veroveraar.

Veldtocht in België.

De keizer besloot zijn tegenstanders vóór te zijn. Met een sterk leger rukte hij België binnen en versloeg de 16e Juni de Pruisen onder Blücher

bij Ligny. Onderwijl trachtte maarschalk Ney het kruispunt Quatre-Bras, op de weg naar Brussel, te vermeesteren. Nederlanders en Engelsen onder den Prins van Oranje sloegen echter alle aanvallen der Fransen terug. De 18e Juni viel bij Waterloo de beslissing. Dapper hield Wellington stand en trouw kwam Blücher hem te hulp. Bij een laatste, doch vergeefse stormaanval offerde de keizer zijn „Oude Garde" op.

Als vluchteling ijlde Napoleon naar Parijs en weldra voerde een Engels oorlogsschip hem naar het verre eiland St. Helena, waar hij in 1821 gestorven is. Sinds 1840 rust Napoleon echter in de Dom der Invaliden te Parijs.

Bewind van Willem I.

Koning Willem I heeft veel gedaan voor de welvaart zijner onderdanen. Om een betere toegangsweg naar Amsterdam te verkrijgen, groef men onder zijn bestuur het Groot Noord-Hollands Kanaal. Aan de monding hiervan werd de haven van Nieuwe Diep aangelegd. Ook de Zuid-Willemsvaart, het Zederik-Kanaal, het Voornse kanaal, het Apeldoornse kanaal en het kanaal Gent-Terneuzen zijn gegraven gedurende de regeringsjaren van koning Willem I. In 1824 werd met krachtige hulp des konings de Nederlandse Handelmaatschappij opgericht. Weldra begon nu de handel op Indië te herleven.

De eerste spoorwegen.

In 1825 had George Stephenson de eerste locomotief vervaardigd en reeds in 1829 was de eerste grote spoorweg tussen Londen en Manchester geopend. Het duurde tot 1839, voor in òns land de plechtige opening plaats vond van de spoorlijn Amsterdam—Haarlem. Eerst onder koning Willem II bereikten de spoorlijnen in 1843 's-Gravenhage en Utrecht. In 1847 werd de spoorlijn Amsterdam—Haarlem—'s-Gravenhage tot Rotterdam doorgetrokken en pas in 1855 kon men van Rotterdam over Gouda ook Utrecht bereiken.

Veel belangstelling toonde koning Willem I voor handel en

industrie. Zo kon de grote metaalfabriek, door John Cockerill te Seraing opgericht, steeds op 's konings steun rekenen.

Moeilijkheden met België. Toch is het met de vereniging van Noord en Zuid niet naar wens gegaan. Door de langdurige scheiding waren de Noord-Nederlanders en Belgen van elkander vervreemd. De twee volken verschilden in karakter en zeden, in taal, belangen en godsdienst. Vele Katholieke Belgen zagen slechts met tegenzin den Protestantsen koning op de troon. 't Meeste ongenoegen verwekte de koning echter door zijn bemoeiingen met de Katholieke geestelijkheid. Ten slotte kreeg hij ook de Belgische liberalen tegen zich, die vrijheid van drukpers en andere hervormingen eisten.

Opstand in Brussel. In 1830 was er opstand in Parijs en weldra volgde de bevolking van Brussel dit voorbeeld: de 25ste Augustus barstte bij het uitgaan van de schouwburg het oproer los. De koning aarzelde strenge maatregelen te nemen en zo had de opstand gelegenheid zich uit te breiden. Eindelijk kreeg prins Frederik bevel Brussel met wapengeweld te bedwingen, maar zijn troepen werden onder zware verliezen teruggeslagen. Ook Antwerpen wilde tot de opstand over gaan, maar generaal Chassé bombardeerde van de citadel uit de stad.

Optreden der Mogendheden. Nu wendde de koning zich tot de Grote Mogendheden, die vóór vijftien jaar België en Nederland hadden verenigd. Zij stelden een scheiding voor op gunstige voorwaarden. Willem I stemde toe, maar de Belgen weigerden en kozen prins Leopold van Saksen-Coburg tot koning. Nu wijzigden de Mogendheden hun voorstellen ten gunste der Belgen.

Verontwaardigd over dit optreden, besloot Willem I met het zwaard zijn rechten te handhaven. Hij vond steun bij de Noord-Nederlanders, aangevuurd door het voorbeeld van Van Speijk, die voor Antwerpen de heldendood was gestorven.

Tiendaagse Veldtocht. In de Tiendaagse Veldtocht, van 2 tot 12 Augustus 1831, versloeg het Nederlandse leger beide Belgische legers bij Hasselt en Leuven. Reeds naderde men Brussel, toen de komst van Franse troepen een wapenstilstand tengevolge had en de terugtocht noodzakelijk maakte.

Ten derden male deden nu de Grote Mogendheden een voorstel tot scheiding. Hoewel 't iets gunstiger was voor de Nederlanders, wilde de koning niet toegeven. Engeland en Frankrijk legden toen beslag op een aantal onzer koopvaardijschepen en in 1832 veroverde een Frans leger de dapper verdedigde citadel van Antwerpen.

Jaren van volhouden. Na 1832 werd er niet meer gestreden, maar 't duurde tot 1839 vóór de vrede gesloten werd. Vooral de koning wilde van geen toegeven weten. Deze jaren van volhouden deden de staatsschulden zéér toenemen. Willem I verloor de liefde van zijn volk, mede doordat hij een herziening der grondwet bleef weigeren. Het regeren moede, deed koning Willem I in het najaar van 1840 op het Loo afstand van de troon.

Drie jaar later is hij te Berlijn overleden.

VRAGEN. 1. Hoe is *de* grondwet van 1814 tot stand gekomen? 2. Met welk gebied werd Nederland *naar* de wens der Grote Mogendheden verenigd? 3. Wat deed Napoleon in het voorjaar van 1815? 4. Waar landde *hij* en wat werd hij weder? 5. Waar versloeg *hij* het Pruisische leger? 6. Wie was de Pruisische aanvoerder? 7. Waar hield *de* Prins van Oranje de oprukkende vijanden tegen? 8. Waar werd keizer Napoleon beslissend verslagen? 9. Naar welk eiland werd *hij* toen verbannen? 10. Waar rust de keizer *sinds* 1840? 11. Welke kanalen werden *onder* de regering van koning Willem I gegraven? 12. Welke maatschappij werd *in* 1824 met 's konings hulp opgericht? 13. Wanneer werd de eerste spoorweg in ons land geopend? 14. Wat heeft koning Willem I o.a. voor de industrie gedaan? 15. Waardoor waren Noord- en Zuid-Nederland van elkaar vervreemd? 16. In welk opzicht verschilden *de* Belgen van de Nederlanders? 17. Waarover kreeg

de koning moeilijkheden *met* de Katholieken? 18. En wat eisten *de* liberalen? 19. Wat gebeurde er *in* 1830 in Brussel? 20. Wie trachtte *te* vergeefs de stad te bedwingen? 21. Wie werd door de Belgen tot koning gekozen? 22. *Bij* wie vond de koning weinig steun? 23. Wat gebeurde er *in* de Tiendaagse veldtocht? 24. Waarom moesten *ten slotte* de Nederlanders terugtrekken? 25. Wat gebeurde er in 1832 met *de* citadel van Antwerpen? 26. Tot hoe lang duurde *het* voor de vrede gesloten werd? 27. Wat gebeurde er *in* 1840?

XXXIII. Jaren van vrede. I.

Koning Willem II.

Gedurende de eerste regeringsjaren van koning Willem II zag het er met de geldmiddelen des lands treurig uit. De staatsschuld beliep wel 2200 millioen gulden. Aan minister Van Hall gelukte het in 1843 de nodige bezuinigingen aan te brengen, o.a. door een grote vrijwillige lening tegen de zeer lage rente van 3 %.

Grondwetsherziening.

Het jaar 1848 was voor Europa een jaar vol onrust. In Parijs vond de Februari-omwenteling plaats en ook in Wenen en Berlijn vielen oproerige tonelen voor.

Koning Willem II besloot tijdig aan de volkswensen toe te geven. Onder leiding van den liberalen staatsman Jan Rudolf Thorbecke werd een voorstel tot herziening der grondwet ontworpen. Nog in hetzelfde jaar werd de nieuwe grondwet in het koninkrijk der Nederlanden afgekondigd.

De Haarlemmermeer.

Tijdens de regering van Koning Willem II is ook aanhoudend gewerkt aan de drooglegging van de Haarlemmermeer. Eerst in 1852 was men met dat werk gereed; 18000 ha vruchtbare grond waren gewonnen.

Dood des Konings.

Nog op middelbare leeftijd is koning Willem II onverwachts te Tilburg overleden (1849). Zijn gemalin, de Russische prinses Anna Paulowna, overleefde hem nog vele jaren.

Koning Willem III. Zijn oudste zoon en opvolger, koning Willem III, werd te Amsterdam plechtig ingehuldigd. Veel is er onder zijn langdurige regering in ons vaderland veranderd. Al bleef ons grondgebied, de inpolderingen uitgezonderd, hetzelfde, toch is het aantal inwoners sterk toegenomen. Mèt het aantal der Nederlanders steeg ook hun welvaart. Vooral handel en nijverheid hebben daartoe veel bijgedragen. De handel van Amsterdam en Rotterdam is sterk vooruit gegaan en in sommige provinciën ontstond een bloeiende nijverheid. Helaas is de laatste jaren op velerlei gebied een sterke teruggang ingetreden.

Uitvindingen. Verbazend veel is er sinds 1849 in het leven der mensen veranderd door de vele uitvindingen der laatste 80 jaren. Stoomtrams, stoomboten, spoorwegen, electrische trams en treinen, rijwielen, motorfietsen, automobielen en vliegtuigen hebben het verkeer geheel gewijzigd. In een klein land als Nederland zijn er eigenlijk geen afstanden meer.

Ons spoorwegnet. Niet zonder moeite en met aanzienlijke kosten is ons spoorwegnet tot stand gekomen. De talrijke en brede wateren maakten de bouw van honderden spoorwegbruggen nodig. Vooral de brug over het brede Hollands diep is een waar reuzenwerk.

Het Noordzeekanaal. Onder de grootse werken ten behoeve van handel en verkeer moeten stellig ook het Noordzeekanaal en de Nieuwe Waterweg genoemd worden. Na een arbeid van twaalf jaar werd in 1876 het Noordzeekanaal voor het verkeer geopend.

De Nieuwe Waterweg. Ook Rotterdam sukkelde in 't midden der 19e eeuw met zijn toegang naar zee. De zeeschepen vielen toen meestal het Goereese Gat binnen en namen hun weg voorbij Hellevoetsluis door het Voornse kanaal. De ingenieur P. Caland maakte een plan voor een waterweg zonder sluizen, met lange havendammen aan de monding.

In 1863 stak de Prins van Oranje aan de Hoek v. Holland de eerste spade in de grond en na zeven jaren van zware arbeid gingen in 1870 de eerste vaartuigen door de Nieuwe Waterweg naar zee. Sedert is de handel van Rotterdam met reuzenschreden vooruitgegaan.

Voor de bloei van Rotterdam en Amsterdam, ja, voor de welvaart van geheel Nederland, zijn beide zeewegen, Nieuwe Waterweg en Noordzee-kanaal, van ontzaglijke betekenis.

VRAGEN. 1. Vertel iets van de financiële maatregelen van minister Van Hall? 2. Op welke wijze kwam de grondwetsherziening van 1848 tot stand? 3. Wat weet ge van de drooglegging der Haarlemmermeer? 4. Wanneer en waar is koning Willem II overleden? 5. Noem eens enkele belangrijke uitvindingen op, welke sinds het midden der 19e eeuw zijn gedaan. 6. Waarom is de aanleg van ons spoorwegnet zo bezwaarlijk geweest? 7. Wat weet ge van de aanleg van het Noordzeekanaal? 8. Wie maakte het plan voor de Nieuwe Waterweg? 9. Waarom had *Rotterdam* een diepe toegangsweg naar zee dringend nodig?

XXXIV. Jaren van vrede. II.

Helder licht en zuiver water.

Tal van uitvindingen op ander gebied hebben evenzeer het leven der mensen gewijzigd. De lucifers kwamen in gebruik en verdreven tondeldoos en vuurslag, dove kolen en zwavelstokken. De vetkaarsen raakten buiten gebruik door de petroleum; deze werd vervangen door 't gaslicht. Ten slotte kwam de electriciteit.

In de tweede helft der 19e eeuw is men gelukkig het belang van deugdelijk, zuiver drinkwater gaan inzien. Amsterdam voerde het frisse, zuivere duinwater over een afstand van wel 20 km naar de stad. Haarlem richtte eveneens een waterleiding in. En

wat bleek nu in 1866, het cholera-jaar? Terwijl vele plaatsen vreselijk door de cholera leden, kwamen juist Amsterdam en Haarlem er bijzonder goed af. 't Was de proef op de som! Tegenwoordig heeft dan ook iedere stad haar waterleiding, en ook in dit opzicht gaat het platteland alweder volgen.

De Posterijen. Een ongelofelijke uitbreiding ondergingen ook de posterijen. In 1852 werden in ons land de eerste postzegels uitgegeven; in 1870 werd het briefport door het gehele rijk vijf cent en kwamen er briefkaarten in gebruik. De telegraaf en telefoondraden werden in enkele tientallen jaren naar alle hoeken des lands gespannen. Sedert enkele jaren zijn er ook stations voor draadloze telegrafie. Dank zij de werkzaamheid der firma Philips te Eindhoven, kon voor het eerst in 1927 draadloos met Ned. Oost- en West-Indië worden gesproken.

Verwarming. Behalve de verlichting is ook de verwarming onzer woningen geheel gewijzigd. De brede schouw en 't open haardvuur zijn vrijwel overal verdwenen. De kolomkachels maakten alweer voor vulkachels en vulhaarden plaats; ook gashaarden en electrische kachels komen meer en meer in gebruik. Voor grotere gebouwen geeft men zelfs algemeen aan centrale verwarming de voorkeur. Nieuwe brandstoffen, zoals cokes en anthraciet, hebben hout en turf geheel verdrongen.

Verdere uitvindingen. Hoe zouden onze overgrootmoeders opkijken, als zij eens onze doelmatige naaimachines konden bewonderen! Hoe zouden onze overgrootvaders zich verbazen, indien zij nog eens hun kantoor konden binnenstappen, om het personeel met stalen pennen, vulpenhouders, schrijfmachines, rekenmachines en telefoon aan 't werk te zien! Zij zouden zich er niet meer thuis gevoelen, evenmin als een landbouwer van vóór zestig jaar te midden van stoomploegen, dorsmachines, centrifuges en kunstmest op zijn plaats zou zijn.

Ook koning Willem II en zijn officieren zouden zich vreemd gevoelen in een oorlog met snelvuurgeschut, mitrailleurs, repeteer-

geweren, vliegtuigen en tanks, of in een strijd ter zee tussen pantserschepen, torpedojagers en duikboten.

Wetgeving. Een aantal belangrijke wetten kwamen onder de regering van koning Willem III tot stand. In 1860 werd de slavernij afgeschaft in Oost-Indië. Twee jaren later volgde de vrij-verklaring der negerslaven in de West; de eigenaars ontvingen van de Staat schadeloosstelling. Belangrijke onderwijswetten kwamen tot stand, waardoor het onderwijs veel verbeterd werd.

Tot de bekwaamste ministers, die koning Willem III ter zijde hebben gestaan, moeten Van Hall en Thorbecke gerekend worden. Een ander bekwaam staatsman was Groen van Prinsterer.

Het Oranjehuis. Zwaar trof de dood omstreeks 1880 de koninklijke familie. Binnen enkele jaren overleden 's konings gemalin, Sophia van Wurtemberg; zijn broeder, prins Hendrik; zijn oom, prins Frederik; zijn zonen, Willem en Alexander. In 1879 hertrouwde de grijze vorst met prinses Emma van Waldeck-Pyrmont. Uit dit huwelijk is de 31ste Augustus 1880 koningin Wilhelmina geboren.

In 1890 stierf de koning. Als regentes stond koningin Emma van 1890—1898 aan 't hoofd der regering; haar bestuur werd alom geprezen.

Koningin Wilhelmina. Meerderjarig geworden, werd koningin Wilhelmina in de maand September van 't jaar 1898 te Amsterdam in de Nieuwe Kerk ingehuldigd. Drie jaren later huwde zij met hertog Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, die de titel kreeg van „Prins der Nederlanden". Uit dit huwelijk werd de 30ste April 1909 prinses Juliana geboren.

Vredes-Conferentiën. Twee malen kwam er te 's-Gravenhage een „Vredesconferentie" bijeen, samengeroepen op verzoek van Czaar Nicolaas II van Rusland. Deze conferenties hebben echter weinig invloed uitgeoefend.

In 1913 werd in Den Haag het „Vredespaleis" geopend. Het

is een stichting, door den Amerikaansen millionair Andrew Carnegie bekostigd.

VRAGEN. 1. Vertel iets uit de geschiedenis onzer verlichting. 2. Waarom zijn er *na* 1866 zovele waterleidingen aangelegd? 3. Wanneer werden in ons land de eerste postzegels uitgegeven? 4. En wanneer werden de briefkaarten ingevoerd? 5. Uit welk feit blijkt vooral, *hoever* de draadloze verbinding met onze Koloniën reeds gevorderd is? 6. Wat weet ge van de geschiedenis der verwarming onzer woningen? 7. Wat weet ge omtrent de afschaffing der slavernij in onze Koloniën? 8. Noem *een* drietal bekende staatslieden uit het midden der 19e eeuw. 9. Welke leden der koninklijke familie zijn *omstreeks* 1880 overleden? 10. Wie stond *van* 1890—'98 aan 't hoofd der regering? 11. Wat is u bekend omtrent de inhuldiging van koningin Wilhelmina? 12. Wat weet ge van de Vredesconferentiën en van het Vredespaleis?

XXXV. De Nederlanders in Indië. I. 1798—1929.

De VOC opgeheven.

De eens zo machtige Oost-Indische Compagnie werd in 1798 opgeheven. De Bataafse Republiek erfde al haar bezittingen, maar daarbij ook een schuld van vele millioenen.

In de aanvang der 19e eeuw was door de oorlog met Engeland alle verbinding tussen Indië en het Moederland verbroken. De handel was toen bijna vernietigd; slechts enkele neutrale koopvaarders vertoonden zich in de Indische wateren.

Daendels op Java.

Koning Lodewijk Napoleon zond den bekwamen maar gestrengen Daendels als gouverneur-generaal naar Java. Deze versterkte dit eiland zo goed mogelijk tegen buitenlandse vijanden. Hij verbeterde de gezondheidstoestand te Batavia, door het dempen der meeste stads-

grachten en het droogleggen van moerassen. Het garnizoen werd naar Weltevreden verplaatst, waar ook de meeste Europeanen gingen wonen.

De Grote Postweg. Een blijvende herinnering aan Daendels op Java is de „Grote Postweg" langs de Noordkust van Java aangelegd. Hij verbindt Anjer aan straat Soenda met Panaroekan in 't uiterste Oosten; een afstand van meer dan 200 uren.

Java verloren. Napoleon riep Daendels terug. Diens opvolger, generaal Janssens, moest in 1811 het rijke eiland aan de Engelsen overgeven. Al onze koloniën waren toen in Engelse handen; alleen op het eilandje Decima, bij de Japanse kust, bleef de vaderlandse driekleur wapperen.

Indië herwonnen. Na de val van Napoleon gaf Engeland ons de Indische koloniën terug. Weldra hadden de Nederlanders echter met grote moeilijkheden te kampen. Naar Palembang waren twee expedities nodig; in 1821 voerde men den sultan in ballingschap naar Ternate. In 1825 ging er een expeditie naar Celebes.

Java-oorlog. Nog in 't zelfde jaar kwam Diepo Negoro in opstand en begon de Java-oorlog. Vijf jaren lang, van 1825—1830, woedde deze strijd op Midden-Java, een strijd, die aan wel 250.000 mensen het leven heeft gekost. Met grote dapperheid leidde Diepo Negoro het verzet. Dank zij de dapperheid en volharding onzer troepen, dank zij de bekwaamheid van aanvoerders als De Kock en Van Geen, werd in 1830 de opstand bedwongen. Diepo Negoro zond men in ballingschap naar Menado.

Cultuurstelsel. De nieuwe gouverneur-generaal, Van den Bosch, voerde op Java het Cultuurstelsel in. Tot dusverre had de bevolking gemiddeld twee vijfden van de oogst als belasting aan het gouvernement afgestaan. Van den Bosch bepaalde nu, dat de Javaan voortaan geen landrente meer zou moeten betalen, als hij daarvoor in de plaats een vijfde van

zijn grond met producten voor de Nederlandse markt beplantte. De Nederlandse Handelmaatschappij zou voor de verscheping der producten naar Nederland zorgen. Al spoedig leverde het Cultuurstelsel aanzienlijke voordelen voor de schatkist op. Op de duur bleek het echter zeer in het nadeel der inlandse bevolking te zijn, zodat het geleidelijk werd afgeschaft.

Verdere expedities. In het midden der 19e eeuw gingen herhaalde malen expedities naar de Padangse bovenlanden, naar Borneo, naar Boni op Celebes en naar Bali. De Baliërs oefenden het zgn. „kliprecht" uit: zij roofden de lading van schepen, die op de kust van hun eiland strandden en maakten de opvarenden tot slaven. Eerst na drie expedities werden de weerspannige vorsten door generaal Van Swieten bedwongen.

Door voortdurende waakzaamheid en vervolging maakte de Nederlandse marine ook aan de zeeroof in de Archipel een einde.

VRAGEN. 1. Wanneer is de Vereenigde Oost-Indische Compagnie opgeheven? 2. Wie erfde haar bezittingen èn haar schulden? 3. Wie werd *onder* het bewind van koning Lodewijk Napoleon gouverneur-generaal? 4. Wat weet ge van zijn bestuur te vertellen? 5. Welk blijvend gedenkteken liet Daendels op Java achter? 6. Wat behielden wij *ten* slotte alleen van al onze koloniën? 7. Wanneer kregen wij onze koloniën terug? 8. Wanneer woedde de Java-oorlog? 9. Wie was de bekwame leider van het verzet? 10. Welke generaals hebben de opstand bedwongen? 11. Vertel iets van het Cultuurstelsel. 12. Wat waren de gevolgen van dit stelsel? 13. Naar welke eilanden van de Archipel werden *achtereenvolgens* expedities gezonden?

XXXVI. De Nederlanders in Indië. II.

Atjeh-oorlog. De kusten van het rijk van Atjeh bleven jarenlang voor de scheepvaart onveilig. Herhaaldelijk werden koopvaardijschepen op deze kust „afgelopen", d.w.z. de bemanning werd verraderlijk vermoord en de lading geroofd. Toen

klachten niet hielpen, verklaarde Nederland in 1873 aan het rijk van Atjeh de oorlog.

Spoedig bleek, dat men de krachten van den vijand had onderschat. 't Eerste expeditie-leger moest Atjeh zelfs weder verlaten. Een tweede legermacht, onder generaal Van Swieten, slaagde beter: de kraton van den sultan werd in 1874 ingenomen en bleef onder de naam van Koeta-Radja in handen der Nederlanders.

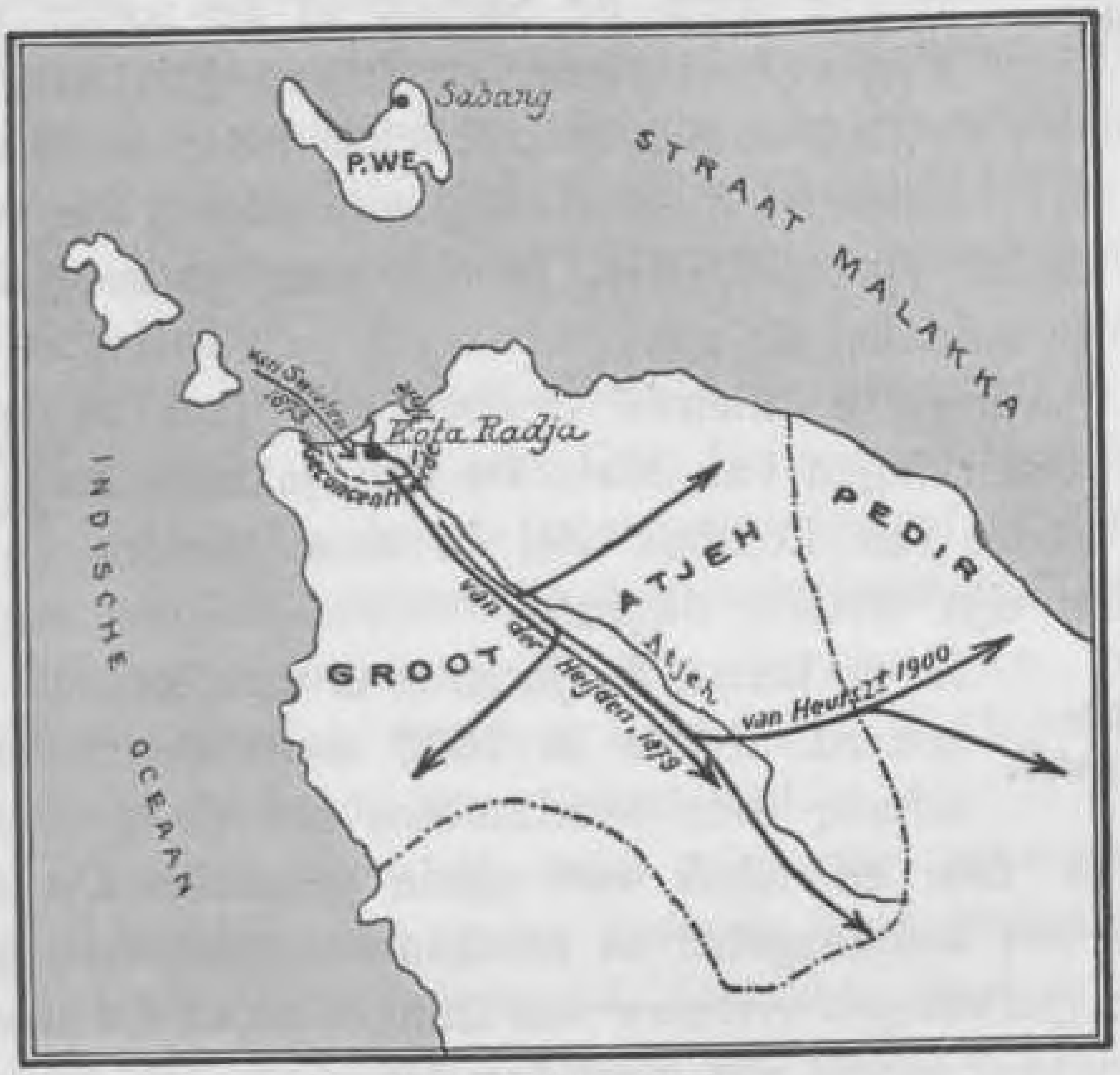

De Atjeh-oorlog.

Later bracht generaal Karel van der Heijden de Atjehers zware nederlagen toe, zodat vele inlandse hoofden zich onderwierpen. Al te spoedig werd Van der Heijden echter teruggeroepen en met nieuwe woede hervatten de Atjehers de strijd.

Atjeh onderworpen.

't Was in 1893, dat een der voornaamste Atjehse hoofden, Toekoe Oemar, zijn onderwerping aanbood. De volgende jaren bewees hij ons goede

diensten, tot hij in 1896 verraad pleegde. Zonder ophouden door onze troepen achtervolgd, sneuvelde hij enige jaren later.

Krachtig werd in 't begin der 20ste eeuw de oorlog voortgezet. Vooral generaal Van Heutsz en kolonel Van Daalen hebben veel tot de onderwerping van Atjeh bijgedragen. Thans behoort de Atjeh-oorlog tot het verleden.

Overval op Lombok.

Op 't eiland Lombok onderdrukten de Baliërs een oudere stam, de Sasaks. In de zomer van 1894 ging er een Nederlandse expeditie naar Lombok. Eerst toonden de Baliërs zich inschikkelijk, maar in de nacht van 26 Augustus overvielen duizenden gewapenden onze troepen te Mataram en te Tjakra-Negara. Slechts met grote verliezen bereikten onze soldaten de zee.

Weldra kwamen er nieuwe troepen van Java en werden de geduchte versterkingen van Mataram en Tjakra-Negara veroverd. De oude vorst van Lombok viel in onze handen en sleet in ballingschap zijn verdere dagen.

Betere toestanden in Indië.

In de laatste 60 jaren is er ook in Indië veel veranderd. Reeds in 1860 werd de slavernij afgeschaft; toen werd tevens aan de gouvernementscultuur van thee en tabak een einde gemaakt. De verplichte leveranties van kruidnagelen en muskaatnoten werden opgeheven, evenals de gedwongen verbouw van indigo, peper en kaneel. Voor de suikercultuur mocht niet meer dan één vijfde der dessa-gronden in beslag worden genomen.

Vooral op Java kwamen zeer belangrijke werken tot stand. Grote bevloeiïngswerken werden voor de rijstbouw aangelegd; moerassen in bouwland herschapen, de herendiensten aanmerkelijk verminderd. Op Java is een net van spoorwegen aangelegd; op sommige der overige eilanden vindt men reeds spoor- en tramlijnen. Vele streken van Indië hebben tegenwoordig goede autowegen, die voor het verkeer van groot belang zijn. De stoomvaart wordt bevorderd en de boten der Koninklijke-Paket-

vaart-Maatschappij bezoeken de meest afgelegen havens. Grote havenwerken zijn o.a. te Tandjong-Priok en te Soerabaja tot stand gekomen.

't Aantal suiker-, thee-, tabak-, kina- en rubberplantages is zeer groot geworden. Ook de koffiecultuur mag zich in nieuwe bloei verheugen. Op Sumatra en Borneo zijn rijke petroleumbronnen in werking en de tinmijnen op Banka en Billiton blijven grote voordelen afwerpen. De uitgestrekte djati-bossen op Java leveren uitstekend timmerhout. Tal van scholen zijn in de archipel opgericht, zowel voor inlanders als voor Europeanen en Chinezen. Op vele plaatsen is de volksgezondheid door 't droogleggen van moerassen en 't dempen van stilstaande wateren zeer verbeterd.

Indië en de Wereldcrisis.

Ten slotte moet vermeld worden, dat de gouden dagen voorbij zijn. Ook Indië werd door de wereldcrisis der laatste jaren zwaar getroffen. De prijzen der producten daalden angstwekkend en vele grote Cultuur-ondernemingen werden noodlijdend. Talrijke werkkrachten, zowel inlanders als Europeanen, werden ontslagen. Werkeloosheid en armoede brachten in brede kring groot leed.

Ook de inkomsten van de staat zijn zeer achteruitgegaan. Vele goede en nodige maatregelen moesten door gebrek aan geld tot betere tijden worden uitgesteld. Gelukkig kunnen wij hier aan toevoegen, dat er sedert 1935 in de Indische maatschappij een algemene opleving merkbaar is. De prijzen der producten stijgen, de werkeloosheid neemt af en de lonen gaan weer omhoog. Ook de opbrengst der belastingen is sterk vooruitgaande.

Schaduwzijden.

Jammer genoeg blijven nog steeds besmettelijke ziekten, als cholera en malaria, pokken en berriberri, de bevolking teisteren. Sinds jaren is Midden-Java met pest besmet en ondanks alle inspanning is men er nog niet in geslaagd deze gevreesde ziekte geheel tot staan te brengen.

Veel blijft er ongetwijfeld nog voor Indië te wensen over,

maar wat er de laatste tientallen jaren tot stand werd gebracht, verdient waardering.

VRAGEN. 1. Waarom verklaarde Nederland *in* 1873 aan het rijk van Atjeh de oorlog? 2. Welke voordelen behaalde in 1874 generaal Van Swieten? 3. Welke personen hebben zich verder in de Atjeh-oorlog bekend gemaakt? 4. Hoe is *op 't ogenblik* de toestand in Noord-Sumatra? 5. Waarom ging er *in* 1894 een expeditie naar het eiland Lombok? 6. Vertel iets van de strijd op Lombok. 7. Welke goede maatregelen werden er de laatste zestig jaren in Indië getroffen? 8. Wat is er gedaan voor het onderwijs? 9. Wat werd er gedaan in het belang der volksgezondheid? 10. Welke gevolgen ondervond Indië van de wereld-crisis? 11. Sedert wanneer is in de Indische maatschappij een algemene opleving merkbaar? 12. Welke ziekten blijven vooral de inlandse bevolking teisteren?

XXXVII. Nederland tijdens de Wereldoorlog. I. 1914—1919.

Oorlogs-verklaringen. In de zomer van 1914 brak de wereldoorlog uit. De Oostenrijkse troonopvolger werd met zijn gemalin de 28ste Juni te Serajewo door enige Serviërs schandelijk vermoord. Een maand later verklaarde Oostenrijk aan Servië de oorlog.

Nu volgden in de eerste dagen van Augustus de oorlogsverklaringen elkaar met grote snelheid op. Weldra streden Duitsland en Oostenrijk-Hongarije, later door Turkije en Bulgarije gesteund, tegen Servië, Montenegro, Rusland, Frankrijk, Engeland en Japan, later nog geholpen door vele staten, o.a. door Italië en door de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Duitsland en zijn bondgenoten noemde men de „Centralen"; hun tegenstanders vormden de „Entente".

Vier jaar oorlog. Bijna vier jaren bleven de Centralen in het voordeel. Hun legers bezetten achtereenvolgens België,

Noord-Frankrijk, Polen, West-Rusland, Servië en Roemenië. De Engelse vloot beheerste echter de zee en belette de aanvoer van levensmiddelen en grondstoffen naar de Duitse havens. Te vergeefs trachtte Duitsland in het voorjaar van 1917 een einde aan de krijg te maken door afkondiging van de „verscherpte duikbootoorlog", waardoor de Entente een nieuwen bondgenoot kreeg in de Verenigde Staten van Noord-Amerika.

In de zomer van 1918 keerde ook de kans op het slagveld; gestadig moesten de Duitse legers terugtrekken en in November 1918 maakte revolutie in Duitsland alle verdere weerstand onmogelijk.

De Duitse keizer deed afstand en vluchtte naar ons land. Ook de Duitse kroonprins kwam hierheen en werd door de Nederlandse regering op het eiland Wieringen geïnterneerd.

Duitsland moest een zeer nadelige wapenstilstand aanvaarden, waarbij zijn oorlogsvloot, zijn duikboten en duizenden kanonnen, locomotieven en spoorwaggons werden uitgeleverd. De Duitse legers moesten België en Frankrijk verlaten, terwijl hun tegenstanders tot de Rijn oprukten.

Vrede van Versailles.

Op de wapenstilstand volgde in de zomer van 1919 de vrede van Versailles, waarbij aan de Duitse republiek de meest harde voorwaarden werden opgelegd.

Oorlogswee.

Deze geweldige, jarenlange worsteling heeft over Europa onnoemelijk veel leed gebracht. Millioenen krachtige mannen en jongelingen stierven op de slagvelden een ellendige dood; andere millioenen werden gewond of verminkt. Daarnevens werd vooral in de centrale landen het grootste deel der bevolking uitgeput door ondervoeding en hongerlijden.

Ons Vaderland neutraal.

Gelukkig is ons vaderland in de wereldoorlog neutraal gebleven. Onze regering heeft tegenover de oorlogvoerende mogendheden een stipte onzijdigheid in acht genomen. De verbinding met onze koloniën was verbroken en alleen met toestemming van Engeland kon

in Juli 1918 een Nederlands convooi van vier schepen om Kaap de Goede Hoop naar Indië varen.

VRAGEN. 1. Welk voorval is *de* directe aanleiding geweest tot de wereldoorlog? 2. Welke landen kwamen *in* Augustus 1914 met elkander in oorlog? 3. Welke staten behoorden *tot* de „Entente"? 4. En welke tot de „Centralen"? 5. Welke gebieden werden door *de* Duitse legers bezet? 6. Welk groot nadeel bracht de verscherpte duikbootoorlog aan Duitsland? 7. Hoe is de oorlog ten slotte afgelopen? 8. Welk leed heeft de wereldoorlog aan Europa gebracht?

XXXVIII. Nederland tijdens de Wereldoorlog. II.

Schaarste en gebrek. Het dichtbevolkte Nederland is voor de volksvoeding voor een groot gedeelte van de aanvoeren uit het buitenland afhankelijk. Reeds in het begin van de oorlog had de Regering maatregelen genomen om de geregelde aanvoer van graan te verzekeren, door zelf als koper hiervan in Amerika op te treden. Door de oprichting der Nederlandse Overzee-Trustmaatschappij (N. O. T.), bleef lange tijd beperkte aanvoer van andere producten mogelijk. Op den duur toen de strijd steeds scherper vorm aannam, werd de aanvoer zéér gering. Weldra leed het Nederlandse volk onder het gebrek aan levensmiddelen, terwijl de industrie met een toenemend tekort aan grondstoffen en steenkolen te kampen had. Zo ontstond in ons vaderland, toen de oorlog een drietal jaren had geduurd, gebrek aan de meest noodzakelijke levensbehoeften. Vooral in de winter van 1917 op '18 werd de toestand hoogst ernstig.

Distributie. Distributie en rantsoenering van regeringswege bleken voor vele artikelen noodzakelijk. Immers moesten de beperkte voorraden zo billijk mogelijk over de gehele bevolking verdeeld worden. Brood-, vet-, thee-, koffie-, brandstoffen-

en petroleumkaarten kwamen in gebruik. Vooral de zeep- en vleesnood werd nijpend, de laatste het meest, toen de regering een algemeen slachtverbod afkondigde. Ten slotte bleek vooral in de grote steden ook de invoering van melkkaarten nodig.

Spaanse griep. In de herfst van 1918 brak ook in ons land een besmettelijke ziekte uit, de Spaanse griep, welke duizenden jonge mannen en vrouwen ten grave sleepte.

Naast prijsopdrijving zag men weldra een algemene loonsverhoging optreden. Ook voor de staat werden het dure tijden! Grote uitgaven waren nodig voor het gemobiliseerde leger, maar niet minder voor distributie en salarisverhoging. Verscheidene grote staatsleningen moesten gesloten worden, ook voor Indië. Zo nam de staatsschuld met honderden millioenen toe. De belastingen werden zéér verhoogd; een verdedigingsbelasting werd ingevoerd, terwijl de oorlogswinstbelasting vele millioenen opbracht. Toch bleven voortdurend de uitgaven de inkomsten overtreffen.

Het geld. In het dagelijkse leven bleef er, door de tijdige invoering der zilverbons, geld genoeg in omloop. 't Zilver was echter bijna geheel uit het verkeer verdwenen en berustte, evenals veel goudgeld, ongetwijfeld in de spaarpotten van voorzichtige en angstige lieden.

Wetgevende arbeid. Ondertussen ging de wetgevende arbeid van het ministerie Cort van der Linden voort. Zo kwam er in 1917 een belangrijke grondwetsherziening tot stand. Met het algemeen kiesrecht werd ook de evenredige vertegenwoordiging ingevoerd, d. w. z. voortaan zouden de politieke partijen in verhouding tot haar sterkte in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn. Ook werd de financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs wettelijk vastgesteld. In hetzelfde jaar werd besloten tot drooglegging der Zuiderzee over te gaan.

Binnenlandse onrust. In de Novembermaand van 1918 dreigde er ook in ons land een ogenblik gevaar, dat een revolutionaire minderheid zich met geweld van het rege-

ringsgezag zou meester maken. Spoedig bleek echter, dat deze beweging bij de grote meerderheid der bevolking geen steun vond. Bovendien stelde een regeringsproclamatie verschillende hervormingen in uitzicht. Zo werd reeds in 1919 bij de arbeidswet de „achturendag" wettelijk geregeld, en in 1920 werd het vrouwenkiesrecht ingevoerd.

Internationale samenwerking. Onder invloed der vreselijke rampen van de wereldoorlog, ontstond er een sterk streven naar beperking der bewapening. Ook wenste men meer samenwerking tussen de volken.

Op voorstel van den Amerikaansen president Wilson werd in 1919 de Volkenbond opgericht. Ieder land kon daarvan lid zijn, met behoud zijner algehele onafhankelijkheid. De Verenigde Staten van Noord-Amerika bleven buiten de Volkenbond, maar verder hebben bijna alle staten zich voor het lidmaatschap aangemeld.

Internationale Rechtspraak. Geschillen tussen de volken konden onderworpen worden aan de rechtspraak van het „*Permanent Hof van Internationale Justitie*", dat te 's-Gravenhage gevestigd werd.

VRAGEN. 1. Waaraan kwam in ons dichtbevolkte vaderland een toenemend gebrek? 2. Waarom waren *distributie* en rantsoenering noodzakelijk? 3. Aan welke artikelen kwam *vooral* een nijpend gebrek? 4. Welke ziekte teisterde in 1918 ook ons vaderland? 5. Vertel iets van de geweldige toename der staatsuitgaven. 6. Op welke wijze wist *de* regering het nodige geld te verkrijgen? 7. Hoe ging het *in* de oorlogsjaren met onze betaalmiddelen? 8. Wat weet ge van de wetgevende arbeid van het ministerie Cort van der Linden? 9. Welk gevaar dreigde *in* de Novembermaand van 1918? 10. Wat weet ge te vertellen van de oprichting en het streven van de Volkenbond? 10. Voor welk gerechtshof konden de geschillen tussen de volken beslist worden?

XXXIX. Nederland ná de Wereldoorlog.

In de eerste jaren na de wereldoorlog heerste er in Nederland grote welvaart. Handel en industrie bloeiden en voorlopig was er werk in overvloed. Wel bleven vele artikelen zeer duur, maar de burgerij verdiende veel geld en de lonen der arbeiders waren hoog. Helaas is sedert 1929 op bijna elk gebied een noodlottige ommekeer gekomen.

Ook ons vaderland werd door de wereldcrisis zwaar getroffen. Menig bedrijf, dat een goed bestaan opleverde, werd noodlijdend. Landbouw en veeteelt verkeerden in moeilijke omstandigheden, de tuinbouw ging onder de te lage prijzen gebukt, het bouwbedrijf en vele fabrieken kwijnden door gebrek aan opdrachten.

In duizenden gezinnen bracht de gesel der werkeloosheid bitter leed, al deed de regering ook zeer veel om de getroffenen te hulp te komen, zowel door steunverlening als door werkverschaffing. Landbouw en veeteelt werden met millioenen gesteund; het geld daarvoor verkreeg de regering vooral door de crisisheffingen op verschillende artkelen.

Ondanks de zeer moeilijke tijden werden verschillende belangrijke en kostbare werken ondernomen. In de eerste plaats mag daarbij wel de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee worden genoemd. Reeds op 22 Mei 1932 werd het laatste gat in de grote afsluitdijk gedicht en een jaar later al snelden de auto's van Wieringen naar de Friese kust.

De eerste Zuiderzeepolder — de Wieringermeer — levert reeds goede oogsten op.

In de tweede plaats is de bruggenbouw over onze grote rivieren krachtig ter hand genomen. Bij Nijmegen sloeg men een prachtige brug over de brede Waal en in het begin van 1937 was ook de nieuwe Moerdijkbrug over het Hollandsch diep voltooid. Deze zal zowel het snelverkeer met het Zuiden des lands als het doorgaand verkeer naar België ten goede komen.

VRAGEN. 1. Hoe was de toestand *in* ons land in de eerste jaren na de wereldoorlog? 2. Wanneer kwam er een noodlottige ommekeer? 3. Welke bedrijven hadden bijzonder van de crisis te lijden? 4. Op welke wijze steunde de regering de werkelozen? 5. Wat weet ge van de gedeeltelijke drooglegging der Zuiderzee? 6. Welke polder is reeds voltooid? 7. Welke nieuwe bruggen zijn o. a. in de laatste jaren tot stand gekomen? 8. Welk verkeer zal *ongetwijfeld* door de nieuwe Moerdijkbrug worden bevorderd?

M. J. KOENEN

VERKLAREND ZAKWOORDENBOEKJE DER NEDERLANDSE TAAL

bevattende

de betekenis, de spelling, het meervoud, het accent, het geslacht en voorzover nodig de vormverandering van eigen en vreemde woorden; ook sterke en zwakke werkwoorden met korte aanwijzingen der vervoeging; zomede opgave van gebruikelijke afkortingen, een lijstje van titels, een lijst van Bijbelse namen en uitdrukkingen, twee van namen en uitdrukkingen uit de fabelleer en de oudheid en een verzameling van vooral in Nederl. Indië gebruikelijke Inlandse, Chinese en Mohammedaanse termen

Achtste druk, verzorgd door

TH. LANCÉE

Prijs . . . ingenaaid f 0,60, gebonden f 0,75

Dit bekende zakwoordenboekje, dat de bruikbaarheid van zijn opzet reeds door tal van drukken heeft bewezen, is thans ook in de nieuwe spelling verschenen. Verder is het ook in ander opzicht herzien, zodat het nu weer geheel up to date is. *De Morgen.*

Jarenlang gebruik heeft het ons (bij de leerlingen) zéér doen waarderen. Zelfs in gevallen, waarin je zou denken beslist een groter woordenboek nodig te hebben, zegt dit kleine ding je wat je juist wou weten. Geschikter woordenboekje voor de L. S. en de lagere klassen der vervolgscholen is ons niet bekend. *Onze Vacatures.*

Zo'n boekje behoeft geen bespreking meer. Er zullen weinig scholen zijn waar 't niet gebruikt wordt. *De Chr. Onderwijzer.*

Van alle woordenboekjes lijkt me dit nog steeds het beste. *De Bode.*

GILLES VAN HEES en K. GRITTER

OVER ALLE GRENZEN

EEN DRIETAL LEESBOEKEN VOOR SCHOLEN VOOR LAGER EN VOORTGEZET LAGER ONDERWIJS

Geïllustreerd door Sierk Schröder en F. Reitman

Eerste deeltje . . . . f 1,10
Tweede en derde deeltje . . . . *ter perse*

In deze leesboekjes is door de auteurs een voorzichtige poging gedaan om de leesambitie van het kind, veelal uitgaande naar het kinderverhaal met zijn begrensde belangstellingssfeer, te richten op het denken en streven van de grote-mensen-wereld. Zo voeren deze boeken, al wordt ook nog niet diep in „het vreemde land" binnengedrongen, de leerlingen over méér dan geografische grenzen, hetgeen de schrijvers tot uitdrukking trachtten te brengen in de titel: „OVER ALLE GRENZEN". Aan de *Grootnederlandse gedachte* is een begin van recht gedaan. Indië, voor ons volk van zo grote betekenis en toch zo onbekend soms, is met enige karakteristieke bijdragen vertegenwoordigd.

HELDEN VAN DE DAG

WERKERS VOOR ONS ALLEN

EEN LEESBOEK VOOR ONZE OPGROEIENDE JEUGD VAN 12 JAAR EN DAARBOVEN OP SCHOLEN VOOR LAGER EN VOORTGEZET ONDERWIJS

SAMENGESTELD ONDER LEIDING VAN

K. BRANTS

Redactie: J. H. G. H. van de Burgt, Gilles van Hees en W. G. van de Hulst

Eerste deeltje, geïllustreerd door Pol Dom, 3e druk . f 0,85
Tweede deeltje, geïllustreerd door Pol Dom, 3e druk . f 0,85

In deze uitgave zijn bijdragen — speciaal hiervoor geschreven — opgenomen van de redacteuren en van A. J. Drewes, Ds. H. J. Heijnes, L. Keemink, P. Keuning, David Tomkins, J. B. Ubink, A. Viruly, H. van Wermeskerken, Mevr. J. M. Westerbrink-Wirtz en A. B. Wigman.
Deze boekjes willen de leerlingen, die weldra het maatschappelijk leven ingaan, nader in contact brengen met de „helden van de dag", zij die dagelijks voor ons werken. Zij zijn gehouden in de sfeer der werkelijkheid, en willen de levens van deze werkers geven in hun natuurlijk milieu van arbeiden en denken.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

T. VAN DER HAVE

VOOR DE PRAKTIJK

TAAL-LEESBOEK

VOOR DE HOOGSTE KLASSE DER LAGERE SCHOOL, KOPSCHOLEN, VAKSCHOLEN EN VERVOLGCURSUSSEN

GEILLUSTREERD

Prijs, 2e druk . . . . f 1,00

Deze uitgave heeft ten doel de rijpende jeugd, die straks het volle leven zal ingaan, het aandachtig lezen en begrijpen te leren van allerlei drukwerk, dat haar en ons dagelijks onder ogen komt. Uit de inhoud noemen we onderwerpen als: Tarief Briefpost, Postwissel, Telegram, Aangiftebiljet Personele Belasting, Uitnodiging tot een vergadering, Familieberichten, Leveringsvoorwaarden, Loonlijst, Huurcontract. Over ieder wordt een aantal vragen gesteld, die tot nauwkeurig lezen dwingen, en die leiden tot het juiste gebruik in de praktijk.

De indruk is onverdeeld gunstig. Voor het onderwijs, dat volgt op dat aan de gewone lagere school, achten we het uitnemend geschikt. Dit is nu eens leerstof, die ontleend is aan „het volle leven". *Rotterd. Schoolblad.*

Een taal-leesboek voor de hoogste klasse der L. S. enz. Het doel van dit boekje is de jeugd het aandachtig lezen en begrijpen te leren van allerlei drukwerk, dat haar en ons dagelijks onder ogen komt. Niet alleen datgene, wat op posterijen enz. betrekking heeft, maar ook prospecti, advertenties, enz. De schrijver behandelt een en ander op een wijze, waarvoor we bewondering hebben. Een toepassing van de nieuwste psychologische onderzoekingen, gecombineerd met aansluiting aan het practische leven. Het boekje brengt onderwijsvernieuwing in de beste zin van het woord. *De School m. d. Bijbel.*

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

9.049.377

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS —

J. W. DE JONGH en A. G. VAN POELJE

Met medewerking van J. OTTE

VOLLEDIGE LEERGANG VOOR HET GESCHIEDENIS-ONDERWIJS OP DE LAGERE SCHOOL

Geïllustreerd door C. JETSES, J. H. ISINGS en W. K. DE BRUIN

UIT VROEGER EEUWEN, I. Lees- en repetitieboekje van de oudste tijden tot 1492, geïll. met zwarte en 2 gekleurde plaatjes, 8e druk f 0,80
VRAGENBOEKJE, behorende bij Uit vroeger Eeuwen, I, 6e „ - 0,30
UIT VROEGER EEUWEN, II. Lees- en repetitieboekje van 1492 tot 1650, geïllustreerd met zwarte en 2 gekleurde plaatjes, 9e druk - 0,80
VRAGENBOEKJE, behorende bij Uit vroeger Eeuwen, II, 5e „ - 0,30
UIT VROEGER EEUWEN, III. Lees- en repetitieboekje van 1650 tot heden, geïllustreerd met zwarte en 2 gekleurde plaatjes, 7e druk - 0,80
VRAGENBOEKJE, behorende bij Uit vroeger Eeuwen, III, 5e „ - 0,30
GESCHIEDENISATLASJE VOOR DE LAGERE SCHOOL, 4e „ - 0,80
NIEUW JAARTALLENBOEKJE VOOR DE LAGERE SCHOOL, 6e „ - 0,40

EENVOUDIGE LEERGANG VOOR HET GESCHIEDENIS-ONDERWIJS OP DE LAGERE SCHOOL

Geïllustreerd door C. JETSES, J. H. ISINGS en W. K. DE BRUIN

KLEINE VADERLANDSE GESCHIEDENIS, A, voor het 5e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zw. en 2 gekl. plaatjes, 13e dr. f 0,80
VRAGENBOEKJE, behorende bij de Kleine Vaderl. Geschied., A, 7e „ - 0,30
VEERTIG JAARTALLEN, behorende bij de Kleine Vaderl. Geschiedenis, A, geïllustreerd door C. Jetses en J. H. Isings, 8e druk . . - 0,30
KLEINE VADERLANDSE GESCHIEDENIS, B, voor het 6e leerjaar, van de oudste tijden tot heden, met zw. en 2 gekl. plaatjes, 13e dr. - 0,80
VRAGENBOEKJE, behorende bij de Kleine Vaderl. Geschied., B, 7e dr. - 0,30
TACHTIG JAARTALLEN, behorende bij de Kleine Vaderl. Geschied., B, geïll. met reproducties naar „gelijktijdige" afbeeldingen, 14e dr. - 0,30

KERN DER VADERLANDSE GESCHIEDENIS. Eenvoudig leerboekje met vragen voor het zesde en zevende leerjaar, met kaartjes, 6e dr. f 0,70
BEKNOPT LEERBOEKJE DER VADERLANDSE GESCHIEDENIS en der Algemene, voor zover deze daarmede in onmiddellijk verband staat. Slotstukje van de Eenvoudige en de Volledige Leergang voor het Gesch. onderw. op de lag. school, ter voorbereiding van het toelatingsexamen voor H. B. S., Gymnasia en Lycea, met kaartjes, 8e druk . . . . - 0,80

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA